

notitie:

Buitenzijde los aangeleverd bestand

notitie:
Binnenenzijde los aangeleverd bestand

Inhoudsopgave	bladzijde
Ten geleide	9
KvW in enkele figuren	
Essay	
Overzicht projectinterviews	
1. Nederland beleeft wereldprimeur met nieuwe generatie elektronenmicroscopie	
2. Innovatiesnelweg wil Noord-Holland versneld verduurzamen	
3. Florerende kleinschalige economie is smeerolie voor de wijk	
4. Amsterdamse life science sector zet grote stappen voorwaarts	
5. Nieuwe PET-MRI-scanner past binnen grootse plannen VUmc	
6. Spinoza Centrum: geavanceerde kijk in ons menselijk brein	
7. Duurzame zoete oplossing voor verziltingsprobleem	
8. Technofonds Flevoland is zijn geld dubbel en dwars waard	
9. Maritime Campus Netherlands maakt er werk van	
10. Taskforce Innovatie Regio Utrecht zet grote stap voorwaarts	
11. Duurzaamheidsfabriek, dé innovator in technisch beroepsonderwijs	
12. Architectonisch spektakelstuk brengt ode aan de film	
13. Den Haag spreidt bedje voor heuse balzaal	
14. Buurt kan eindelijk het dak op	
15. Utrechtse kringloopwinkel dient vele doelen	26
Colofon	

Kansen voor West 2007-2013 Bottom-up regionale innovatie in West Nederland

Een reflectie

Ten geleide

Voor u ligt een uitgave waar we erg trots op zijn. Het heeft tot doel u een beeld te geven van de betekenis van Kansen voor West (2007–2013).

Kansen voor West is één van de vier programma's in Nederland dat regionale investeringen mogelijk maakt met middelen uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Voor dit programma is de Lissabonstrategie leidend waarin staat dat wat in een regio al economisch sterk is, nog verder versterkt moet worden omdat dit economische groei en meer en betere banen in de Europese Unie oplevert. Voor de Randstad betekent dit de concurrentiekracht versterken door te investeren in thema's als innovatie, onderzoek & ontwikkeling, kennis-uitwisseling, aansluiting onderwijs-arbeidsmarkt, menselijk kapitaal en duurzame energie.

Kansen voor west is het samenwerkingsverband van de vier Randstadprovincies en de vier grote steden. Toen het programma van start ging, stonden wel de uitgangspunten en de doelstellingen vast, maar of het ook zo zou gaan werken, was nog maar de vraag. Inmiddels blijkt dat het programma qua onder-

linge samenwerking goed in de pas loopt. Ook de geplande investeringsimpuls is ruimschoots behaald en een derde van de investeringen wordt betaald uit EFRO. Het programma is nu in de afrondende fase terecht gekomen waardoor de contouren van het programma duidelijk zijn geworden.

Toen Kansen voor West van start ging waren de ambities torenhoog, namelijk om de Randstad

voor het eind van de subsidieperiode terug te hebben in de top vijf van economische regio's in Europa. Die ambitie is niet gehaald, alleen al doordat de crisis een flinke streep door de rekening haalde. Maar ook, omdat achteraf gezien, de ambitie niet realistisch was. Daarmee diende zich de vraag aan wat Kansen van West gedaan heeft, en vooral, welke betekenis daaraan moet worden gehecht.

In opdracht van het Comité van Toezicht, heeft de managementautoriteit deze onderzoeksvraag neergelegd bij professor Henri de Groot van de Vrije Universiteit in Amsterdam en Dr. Erik Braun van de Erasmus Universiteit in Rotterdam. Met hun essay beogen De Groot en Braun een bijdrage te leveren aan de discussie over het verder verbeteren van de effectiviteit van de schaarse Europese middelen voor regionaal-economische ontwikkeling.

Daarvoor zetten zij de structuurfondsen in historisch perspectief en kijken naar de verschillende vormen van regionaal en europees beleid. Er wordt specifiek ingegaan op de uitvoering van en de gevolgde werkwijze om innovatie te stimuleren. Ten slotte geven zij een aantal richtingen aan voor hervormingen die bij kunnen dragen aan een verdere verbetering van de effectiviteit van het regionaal beleid.

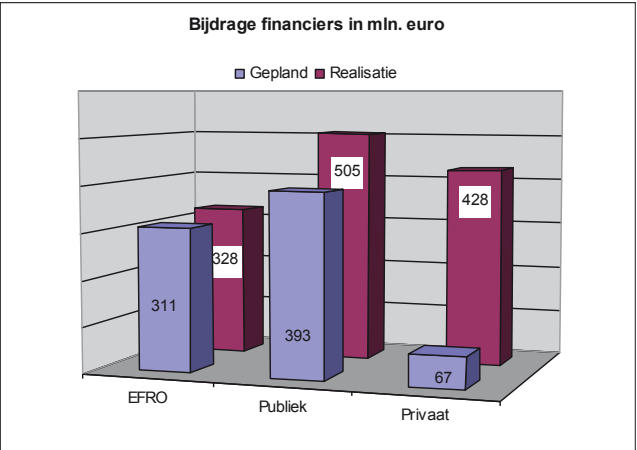
Om de diversiteit van het Kansen voor West te onderstrepen, hebben we naast het essay alle interviews opgenomen die al eerder verschenen zijn in de publieksversies van de jaarverslagen. Aangevuld met enkele 'facts and figures'.

Hoewel de afhandeling van het programma zich nog zeker tot ver in 2015 uitstrekt, menen wij dat hiermee toch een goed overzicht van de impact van Kansen voor West is gegeven. Een resultaat waar we trots op mogen zijn en waar wij u graag in willen laten delen.

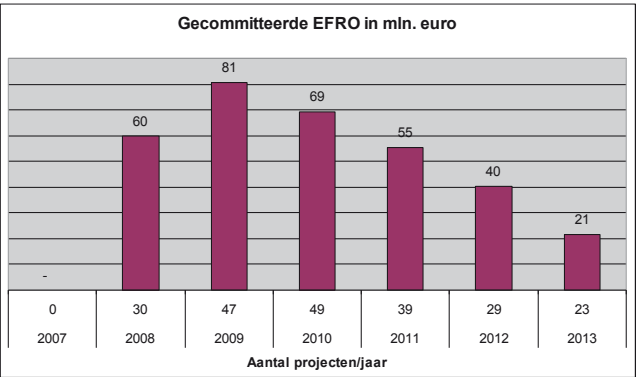
Ruud van Raak
Programmamanager

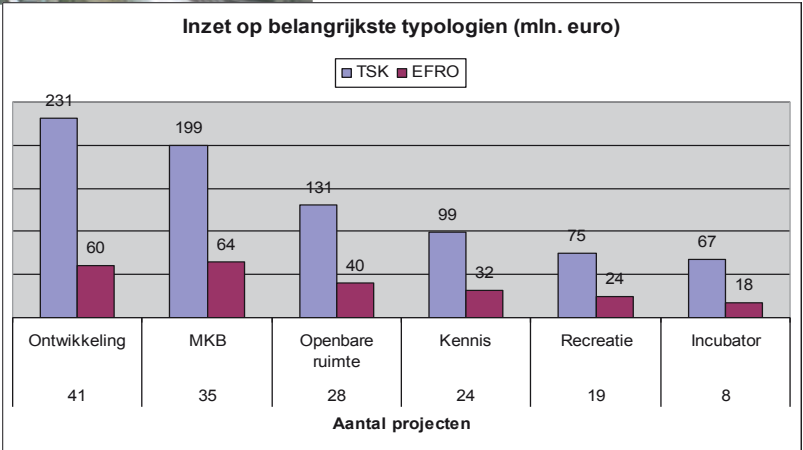
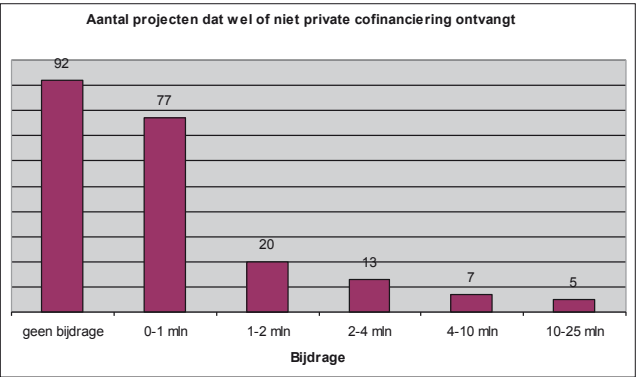
De investeringimpuls van Kansen voor West is aanzienlijk; 40% hoger dan gepland in 2007. Vooral de private bijdrage is daar debet aan, doordat die ruim vijf keer hoger uitvalt. Maar ook de publieke financiering draagt ruim 30% meer bij dan gepland. De EFRO bijdrage valt ook hoger uit door de overcommitting van de partners.

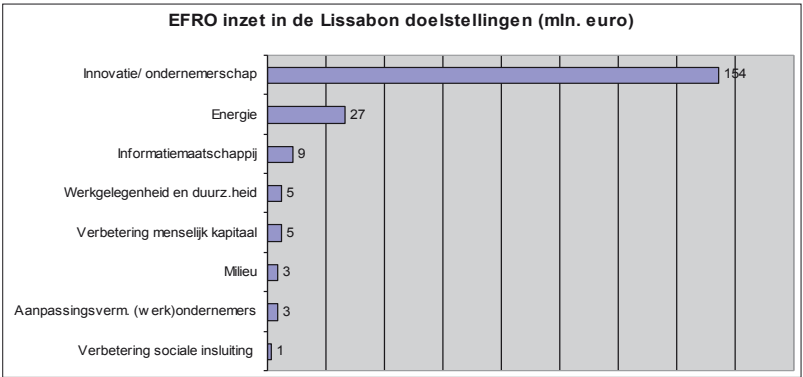
De voorbereidingen van Kansen voor West startten in 2007. In 2008 werden de eerste projecten gecommiteerd. De piek aan projecten werd bereikt in 2010. De hoogste committeringen waren in 2009.

Een aanzienlijk deel van de projecten kent geen private cofinanciering. Dit ligt vooral aan de activiteiten die normaal al met publieke middelen worden gefinancierd (openbare ruimte, recreatie etc). Projecten die wel private cofinanciering ontvangen, vallen het meest in de prioriteit 1. Kenniseconomie, ondernemerschap en innovatie. De meeste projecten kennen een bijdrage tot 1 mln. euro.

Meer dan driekwart van de inzet richt zich op zes typologieën. De grootste inzet daarbinnen ligt bij Ontwikkeling en het MKB. Deze zijn belangrijk voor het bereiken van de zogenaamde Lissabon doelstellingen. In de figuur is de EFRO bijdrage te zien in het geheel van de subsidiabele kosten (TSK).

Twee derde van de EFRO inzet gaat naar projecten die de Lissabon doelstellingen nastreven (creatie van banen en het bevorderen van concurrentie). Verreweg de hoogste EFRO investeringen zijn gegaan naar Onderzoek en ontwikkeling, innovatie en ondernemerschap. Ook Energie en Informatiemaatschappij scoren hoog.

Indicator	gecommiteerd	doel
Bruto gecreëerde arbeidsplaatsen	11.386	6.880
Aantal R&D proj.	86	121
Aantal samenwerkingsverbanden	102	88
Aantal ondersteunde MKB bedrijven	11.968	535
Aantal ondersteunde startende bedrijven	2.366	268
Uitgelokte private vervolginvesteringen (mln. euro)	487	31
Aantal toeristische-recreatieve proj.	23	35
Aantal gerenoveerde/ nieuwe stedelijke voorzieningen	65	40
Aantal proj. ondernemerschap, stads/ wijkeconomie	58	35
Aantal proj. participatie leefbaarheid of sociale activering	47	84

De resultaten van het programma zijn te meten in een aantal indicatoren. Over het algemeen scoren de indicatoren hoger dan aanvankelijk gepland.

Erik Braun

Erik Braun (1970) is senior onderzoeker en docent bij de afdeling *Regionale, Haven- en Vervoerseconomie* van de Erasmus Universiteit Rotterdam. Hij is eveneens verbonden aan het European Institute for Comparative Urban Research (EURICUR). Zijn onderzoeksvelden zijn regionale en stedelijke economische ontwikkeling, vastgoedeconomie en citymarketing. Hij heeft ruime ervaring met Europese projecten en internationaal vergelijkend onderzoek. Recentelijk heeft hij met drie collega's een internationaal vergelijkende studie naar *Urban Innovation Systems* gepubliceerd bij Routledge.

Henri L.F. de Groot

Henri L.F. de Groot (1971) is hoogleraar Regionaal Economische Dynamiek aan de Vrije Universiteit Amsterdam en tevens een dag in de week verbonden aan onderzoeksbureau Ecorys. Zijn onderzoek richt zich op regionale en stedelijke economie, economische groei, internationale handel, milieu-economie en meta-analyse. Rond 2002 heeft hij middels diverse achtergrondstudies bijgedragen aan de studie *Funds and Games* van het Centraal Planbureau. Vanaf 2010 is hij betrokken geweest bij de totstandkoming van de *Methodological Note on Outcome Indicators* van DG-Regio (Brussel).

Introductie

Het programma ‘Kansen voor West’ is onlangs afgesloten en een nieuw programma is aanstaande. Dit essay geeft een reflectie op het recent afgeronde programma en blikst vooruit op het toekomstige programma. Daartoe wordt om te beginnen een historische schets van het Europese Regionale Beleid gegeven. Vervolgens wordt het operationeel programma uit de doeken gedaan en passeren een aantal interessante eigenschappen van het programma de revue. We ronden af met een discussie over kansen en uitdagingen voor het nieuwe programma, waarbij we zullen voortbouwen op algemene lessen over het regionale beleid en ook de meer specifieke lessen die getrokken kunnen worden uit het afgeronde programma ‘Kansen voor West’. Met dit essay beogen we een bijdrage te leveren aan een vruchtbare discussie gericht op het verder verbeteren van de effectiviteit van de toekomstige inzet van de schaarse Europese middelen die gericht zijn op het bevorderen van regionaal-economische ontwikkeling.

Korte geschiedenis

Het Europese Regionale Beleid kent een roerige geschiedenis. In haar oorspronkelijke opzet was het instrument – dat samen met het Europese landbouwbeleid verreweg het grootste deel van het Europees budget beslaat – bedoeld om de ontwikkeling van achterstandsregio's te bevorderen. Met name in de jaren negentig van de vorige eeuw stond deze doelstelling centraal. De logica was relatief eenvoudig. Achterstandsregio's hebben een potentieel om relatief snel te groeien. Het stimuleren van investeringen in die regio's werd geacht de economische groei in achterstandsregio's te bevorderen. Ook werd het gezien als een belangrijke sociaal-politieke doelstelling van Europa om convergentie binnen en tussen de lidstaten te stimuleren, niet in het laatst gegeven de grote bestaande verschillen in inkomen per hoofd van de bevolking. De toen

heersende theoretische visie op economische groeiprocessen ondersteunde de verwachting dat convergentie met stimuleringsbeleid versneld kon worden. Een succesformule om convergentie tussen (regio's binnen) lidstaten te bevorderen leek daarmee voor het oprapen.

Hoe sterk de theoretische logica achter de verwachting van convergentie ook was, de ervaringen omtrent de eerste rondes van regionaal beleid waren niet onverdeeld positief. Figuur 1 illustreert de relatieve economische ontwikkelingen van de Europese NUTS-1 regio's over de periode 2001–2011. Op de horizontale as staat de relatieve positie van de regio ten opzichte van het gemiddelde voor de EU-28. Op de verticale as staat de gemiddelde jaarlijkse groei van het inkomen per hoofd van de bevolking

Figuur 1. Inkomen per hoofd van de bevolking en groei, 2000–2011

gegevens nog aanleveren. Niet in kopij

Bron: eigen berekeningen op basis van gegevens van Eurostat.

over de periode 2000–2011. Bij sterke convergentie tussen de regio's zou er sprake moeten zijn van een duidelijk negatieve relatie tussen het initiële inkomen per hoofd van de bevolking (het inkomen per hoofd in 2000) en de groei in de periode daarna. De vier Nederlandse landsdelen (Noord, Oost, West en Zuid) zijn expliciet gemarkeerd. De figuur maakt een aantal zaken duidelijk. Om te beginnen waren de verschillen in inkomen per hoofd van de bevolking binnen de EU-28 in 2000 zeer substantieel. De rijkste regio in 2000 (Brussel) was ruim 2,5 maal zo rijk als het EU-28 gemiddelde terwijl de armste regio (Oost-Roemenië) op 20% van het EU-28 gemiddelde zat. Tijdens deze periode is er in de EU-28 een duidelijk proces van convergentie geweest. In 2011 is Oost-Roemenië nog steeds de armste regio in de EU-28, maar nu op 33% van het EU-28 gemiddelde. De rijkste regio is in 2011 Luxemburg geworden (met een inkomen dat 2,7 keer zo groot is als het EU gemiddelde. Als we kijken naar de Nederlandse landsdelen, dan zien we dat deze allemaal tussen de 10 en 50% boven het gemiddelde zitten van de EU-28 (afhankelijk van jaar en regio). Het inkomen is duidelijk het hoogste in West-Nederland, maar groeit daar relatief beperkt (met 0,7%), terwijl Oost-Nederland de armste van de vier regio's is

en Noord-Nederland in de betreffende periode het hardste is gegroeid. Belangrijk om op te merken is dat deze inkomens- en groeiverschillen voor een deel verklaard worden door (wijzigingen in) de samenstelling van de bevolking. Het hoge inkomen per hoofd van de bevolking in West-Nederland wordt in belangrijke mate verklaard door een oververtegenwoordiging van hoogopgeleide werkende personen. Ondanks de aanwijzingen voor convergentie zijn *empirische evaluatiestudies naar de effectiviteit*

van regionaal beleid in de jaren negentig van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw vaak kritisch. Deze studies stellen ten principale de vraag of beleid een *additioneel causaal* effect heeft gehad bovenop de convergentie die sowieso verwacht mag worden in een situatie met grote verschillen zoals we die in Europa kennen. Veel van deze studies laten zien dat de (additionele) bijdrage van cohesiebeleid zeer beperkt is geweest.

Rond de eeuwwisseling waren er verschillende inzichten voorhanden die de beperkte effectiviteit van het instrumentarium kunnen verklaren. Zonder uitputtend te willen zijn zullen we de belangrijkste inzichten hier bespreken, met een nadruk op inzichten die relevant zijn om de verdere inrichting van het instrumentarium te kunnen begrijpen en om lessen voor de toekomst te kunnen trekken.

Een eerste potentieel belangrijke verklaring voor de beperkte effectiviteit van het beleid kan worden gevonden in de vaak zeer specifieke eisen die werden gesteld aan onder andere cofinanciering (landen moeten ook een eigen bijdrage leveren aan met EU-geld gefinancierde projecten) en het type projecten dat voor financiering

in aanmerking kon komen. Er spelen bij deze wijze van vormgeving van het beleidsinstrumentarium twee typen problemen. Ten eerste werden grote delen van het budget gespendeerd aan infrastructurele projecten die de toegankelijkheid van achterstandsgebieden moesten versterken en daarmee het groeivermogen. De logica van dergelijke maatregelen lijkt voor zich te spreken, maar er is een toenemende consensus dat dergelijk beleid vaak averechts uitpakt. Om dit te kunnen begrijpen is het fenomeen van agglomeratiekrachten van cruciaal belang. Deze krachten leiden tot clustering van economische activiteit in de ruimte. Nabijheid en economische dichtheid loont volgens deze theorie. De vorming van steden en het succes van veel clusters kan met deze theorie worden begrepen. Wat infrastructurele werken in deze visie doen is dat ze vooral de reeds krachtige kernen van economische systemen versterken die door de verbetering van de infrastructuur nog eenvoudiger het achterland kunnen bedienen. Economische activiteit trekt dus naar het centrum in plaats van naar de periferie. Ten tweede leidt de eis van cofinanciering er potentieel toe dat 'goed' geld wordt ingezet in suboptimaal renderende projecten en uit de markt wordt getrokken. De mechanismen zijn hier complex,

maar de basisgedachte is eenvoudig en herkenbaar. Het begint bij ambtenaren die met goede bedoelingen middelen proberen te mobiliseren uit Brussel. De specifieke projecten die voor financiering in aanmerking komen zijn niet noodzakelijkerwijs de best renderende projecten. De prikkel om de middelen desalniettemin binnen te slepen is echter groot. Wanneer de middelen puur additioneel zijn is het enige probleem dat het geld beter aangewend had kunnen worden. De eis van cofinanciering maakt echter dat initieel vrij besteedbaar geld ook deels ingezet dient te worden in het voor financiering in aanmerking komende project. Daarmee wordt geld potentieel aangewend voor relatief laag renderende projecten. De fundamentele vraag die hier aan de orde is, is hoe Brussel met haar keuze van projecten zeker kan zijn dat schaarse middelen in de best renderende projecten worden geïnvesteerd. *Is Brussel met andere woorden in staat tot 'picking the winners'?* De geschiedenis van (goedbedoeld) regionaal beleid leert ons dat bescheidenheid de beleidsmaker hier past. Een meer open opzet van het beleid dat in kan spelen op specifieke regionale mogelijkheden en noden verdient tegen deze achtergrond de voorkeur.

Een tweede set aan verklaringen kan worden gevonden in het gebrek aan goede monitoring voorafgaand, tijdens en na afloop van de implementatie van beleid en te beperkte bijsturing tijdens het proces.

Er is met andere woorden onvoldoende nadruk op zogenaamd 'evidence based' beleid. Een dergelijk beleid vereist een adequate kosten-batenanalyse voorafgaand aan het project, een goede monitoring gedurende het proces (met opties tot bijsturing) en

een goede ex-post evaluatie om lessen voor de toekomst te kunnen trekken. Het beleid van de afgelopen decennia staat ver af van deze ideale beleidscyclus. Er heerst meer een boekhoudcultuur van achteraf verantwoorden of het geld daadwerkelijk conform de gemaakte afspraken is besteed dan dat er een cultuur heerst gericht op het optimaal (her-)inzetten van schaarse publieke middelen.

Een derde reeks aan zorgen omtrent het regionale beleid is ontstaan door de sterke politieke belangen rondom het regionale beleid. Hoewel de intenties van het regionale beleid, als beleid dat gericht is op het bevorderen van economische ontwikkeling in achterstandsregio's, breed werd onderschreven is toch lastig aan de conclusie te ontkomen dat het budget voor regionaal beleid ook deels op basis van politieke argumenten is verdeeld. *Als we de regionale verschillen in Europa beschouwen is het immers lastig te begrijpen dat relatief welvarende lidstaten als Nederland toch een bijdrage vanuit het regionale Europese beleid ontvangen.* Het bieden van partiële voordelen in ruil voor een relatief grote netto bijdrage aan Europa lijkt hier een (politiek) belangrijke rol te spelen. Hoewel een dergelijke vorm van beleid

vanuit politiek oogpunt begrijpelijk is, is er tegen een dergelijke complexe vorm van rondpompen van geld vanuit het perspectief van efficiëntie het nodige in te brengen. Beter zou het zijn wanneer het verschil tussen bruto en netto bijdragen wordt geminimaliseerd. Daarmee worden de transactiekosten die onvermijdelijk met het rondpompen van geld gepaard gaan tot het minimum teruggebracht. Ook de prikkels voor ambtenaren om gebruik te maken van regelingen die er zijn – ongeacht de bijdrage aan Europese welvaart – kan suboptimale allocaties van schaarse middelen in de hand werken.

Aanpassingen aan het regionale beleid – huidige en toekomstige budgetperioden

De hiervoor beschreven analyses die kenmerkend zijn voor met name het regionale beleid uit de jaren negentig van de vorige eeuw en het begin van deze eeuw hebben op verschillende manieren geleid tot aanpassing van beleid en ook voor toekomstig beleid staan nieuwe aanpassingen op stapel. Zonder uitputtend te willen zijn willen we hier een aantal trends in gewijzigd beleid bespreken.

Om te beginnen zien we dat *de doelstellingen van Regionaal beleid zijn verbreed*. Waar het regionale beleid initieel primair gericht was op het bevorderen van convergentie tussen en binnen de lidstaten, staat het huidige beleid in het teken van het bevorderen van zogenaamde slimme, duurzame en inclusieve groei ('smart, sustainable and socially inclusive growth'): de zogenaamde S3-doelstellingen. Kort gezegd zijn we in het moderne Europa op zoek naar innovatie en duurzaamheid op zowel sociaal als milieuterrein. Daarmee is beleid minder dan voorheen gericht op het bevorderen van zeer specifieke typen investeringen (zoals infrastructuur). Hoe nastrevenswaardig deze S3-doelstellingen die in Lissabon zijn afgesproken ook zijn, vanuit economisch oogpunt is er een belangrijk probleem met het inzetten van regionaal beleid om deze

doelstellingen simultaan te willen nastreven. De eerste Nederlandse Nobelprijswinnaar Jan Tinbergen leerde ons reeds dat voor elke beleidsdoelstelling een apart instrument nodig is. Het regionaal beleid dreigt daarmee te verworpen tot beleid dat alles nastreeft wat mensen aanspreekt. Wie kan er tegen 'smart', 'sustainable' en 'socially inclusive' groei zijn? De cruciale vraag is waar er sprake is van 'trade-offs' tussen de verschillende doelstellingen en welke set aan instrumenten nodig is om de verschillende – en mogelijk conflicterende – doelstellingen gelijktijdig te kunnen bereiken. Het huidige debat besteedt onvoldoende aandacht aan deze relevante complicaties bij het te voeren beleid.

Een tweede trend die we zien is dat *beleid in steeds sterkere mate 'place based' wordt*. De notie van 'place based' regionaal beleid vindt in Europa zijn oorsprong in het Barca Report uit 2009. In dit invloedrijke rapport wordt een lans gebroken voor zogenaamd 'place based' beleid: beleid dat zich rekenschap geeft van de locatie-specifieke context waarbinnen het beleid zijn werk moet doen. Het staat haaks op het onder veel economen populaire idee dat een zogenaamd 'one-size-fits-all' beleid denkbaar is. De sterke nadruk op zogenaamde 'smart

specialisation strategies' zijn de logische stap om tot implementatie van dit gedachtengoed te komen. Deze transitie naar een beleid dat zich rekenschap geeft van locatie-specifieke factoren is toe te juichen. De praktijk leert echter dat een dergelijk beleid lastig handen en voeten is te geven. Teveel zien we bijvoorbeeld nog dat elke gemeente streeft naar zijn eigen 'Silicon Valley'. Kopieergedrag is nog steeds aan de orde van de dag, waarbij beleid dat effectief blijkt te zijn in regio A zonder voldoende aandacht voor locatie-specifieke factoren klakkeloos in regio B wordt voorgesteld. Actuele voorbeelden hiervan zijn het streven naar het aantrekken of vasthouden van de zogenaamde creatieve klasse, het investeren in culturele voorzieningen, etc. Ook zien we de verleiding op de loer liggen om een 'smart specialization strategy' te vertalen in de richting van het topsectorenbeleid. Soms worden deze zelfs als synoniem gepresenteerd. Niets is minder waar.

Transformatie Europees Beleid

Tegen de hiervoor geschetste achtergrond zal in de nieuwe budgetperiode invulling gegeven worden aan nieuw ingekleurd regionaal beleid. Hierover is de afgelopen jaren binnen DG Regio intensief gediscussieerd, waarbij getracht is lessen te trekken uit het verleden. In hoeverre de gezonde ambities daadwerkelijk ingevuld zullen gaan worden valt nog te bezien. De meest recente signalen zijn niet onverdeeld hoopgevend. Het wantrouwen tussen regio's en Brussel is groot. De wens om gezonde ambities te formuleren en het behalen daarvan te monitoren om van daaruit te kunnen leren en waar nodig ook bij te kunnen sturen wordt door de regio's al snel gezien als een risico op toekomstige problemen wanneer doelen aan het einde van de rit niet worden behaald. Het imago van DG Regio als een partij die vooral achteraf controleert en niet gedurende de rit als partner in een ontwikkelingsproces gezien wil worden speelt hier parten. Toch is een serieuze en constructieve benadering gewenst. Een verantwoorde en zinvolle besteding van schaarse middelen is daarbij gebaat.

Leidend in de voorgestelde transitie zijn twee elementen. Het eerste is het gezamenlijk ontwikkelen van beleid dat werkt in een sfeer van

wederzijds vertrouwen. Recente ervaringen over de dominantie van accountants en juristen in het monitoren en afronden van programma's voeden helaas het wederzijdse wantrouwen. Op dit punt is het van harte te hopen dat alle betrokkenen 'over eigen schaduwen heen durven te springen'. De burger verdient niet minder dan dat. De mate waarin partijen hierin zullen slagen, zal medebepalend zijn voor het herwinnen van vertrouwen van de Europese burger dat Brussel daadwerkelijk het maatschappelijke

belang nastreeft.

Het tweede element wordt gevormd door de zogenaamde 'Methodological Note on Outcome Indicators' die een 'roadmap' schetst voor een meer 'evidence-based' beleid. Het gebruik maken van alle beschikbare informatie om beleid optimaal in te richten klinkt als vanzelfsprekend. Toch is er ook op dit punt nog een lange weg te gaan. Zorgen zijn uiteenlopend. Praktisch bezwaar is gelegen in het verzamelen van meer informatie ter onderbouwing van plannen. Dit zou haaks staan op intenties om administratieve lastendruk te verminderen. Hier staan de lidstaten en Brussel voor een ingewikkeld dilemma. Overbodige administratieve lastendruk is evident bezwaarlijk. Maar het voeren van goed beleid vergt informatie, zowel vooraf om plannen te kunnen beoordelen en selecteren, als ook achteraf om lessen te kunnen trekken voor de toekomst. De huidige informatie die voorhanden is, is vrijwel zonder uitzondering zwaar onvoldoende om adequate evaluaties mogelijk te maken. Goed en 'evidence based' toekomstig beleid vergt met andere woorden concessies van ondernemers die pleiten voor minimale administratieve lastendruk. Juist Nederland kan hier als pleitbezorger van kosten-batenanalyses en met haar rijke traditie van beleidsevaluatie een voorbeeldfunctie in

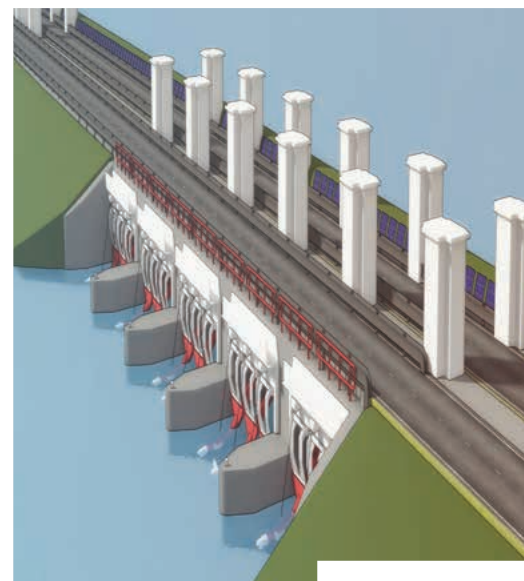
Europa vervullen. Een tweede zorg is gelegen in het feit dat het ex-ante expliciet verwoorden van doelstellingen achteraf 'tegen' de regio gebruikt kan worden en een reden voor Brussel kan zijn om een deel van het geld terug te vorderen. Hier speelt het eerder genoemde vertrouwen een cruciale rol. Projecten kunnen met goede redenen achteraf minder succesvol blijken te zijn dan vooraf – met de beste op dat moment voorhanden zijnde informatie – was te voorzien. Mits hier goede redenen voor zijn is geeft dit geen aanleiding tot terugbetaling. Wel schept het een verplichting om volkomen transparant te zijn over de redenen van het niet behalen van verwachte doelen zodat daar naar de toekomst toe lessen uit getrokken kunnen worden.

De praktijk van het regionale beleid: de periode 2007–2013

De hierboven geschetste aanpassingen aan het regionale beleid vanaf het begin van deze eeuw zijn uiteraard van invloed geweest op de aard, aanpak en allocatie van middelen binnen de gehonoreerde programma's voor de afgelopen periode 2007–2013. In totaal is er in deze periode ongeveer 347 miljard euro – meer dan een derde van de totale EU-begroting – besteed aan het regionale beleid. *In het publieke en politieke debat worden de impact en relatieve omvang van de Europese subsidies soms overschat.* Natuurlijk, 347 miljard is een aanzienlijk bedrag, maar wanneer we ons beseffen dat dat uiteindelijk moet worden verdeeld over 28 lidstaten, dan ontstaat een veel genuanceerder beeld. Indien de ontvangen Europese subsidies (dus niet alleen voor het regionale beleid) van de lidstaten worden uitgedrukt in een percentage van het Bruto Nationaal Product (BNP) dan blijkt dat de invloed van Europese subsidies op de nationale economie beperkt is. Zelfs voor kleine economieën die veel steun ontvangen zoals Griekenland is dit percentage lager dan twee procent. Dit laat overigens onverlet dat ook deze middelen – belastinggeld van de Europese burgers – effectief en zorgvuldig moeten worden besteed.

Het regionaal beleid wordt gefinancierd vanuit de structuurfondsen die moeten bijdragen aan de verdere sociaal-economische ontwikkeling van Europese regio's. De structuurfondsen bestaan uit het Europees Sociaal Fonds dat programma's ondersteunt die werkgelegenheid en onderwijs stimuleren en armoede bestrijden, het Cohesiefonds dat speciaal is ingericht voor de vijftien landen die economisch minder productief zijn binnen de EU, en ten slotte het *Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling* (EFRO). De

eerder beschreven verbreding van de doelstellingen van het regionale beleid heeft vooral in het EFRO-programma zijn beslag gekregen. Geïnspireerd door de Lissabon kennis- en innovatieagenda van de EU zijn de doelstellingen voor het EFRO-programma over de periode 2007–2013 verbreed waarbij het vergroten van de concurrentiekracht, innovatie en duurzaamheid sleutelwoorden zijn geworden.

De Europese Commissie verwacht van gehonoreerde programma's dat gemeten naar geldbijdrage zestig procent gericht is op het verwezenlijken van de Lissabon-doelstellingen. Ook zijn er voor het eerst in de periode 2007–2013 EFRO-middelen beschikbaar gesteld voor de specifieke uitdagingen voor de stedelijke gebieden in de EU. De opname van stedelijke gebieden komt niet onverwacht gezien de Lissabon-doelstellingen en de in het essay eerder gememoreerde agglomeratiekrachten die er voor zorgen dat juist sterke economische gebieden nog sterker worden en verstedelijking en verdichting van economische activiteit in toenemende mate een motor van economische ontwikkeling vormt.

Het Europese regionale beleid en Nederland voor de periode 2007–2013

Nederland is voor het EFRO programma, dat immers over regio's gaat, opgeknipt in vier landsdelen (NUTS-1 niveau; Nederland wordt daarbij onderverdeeld in Noord (Drenthe, Friesland en Groningen), Oost (Flevoland, Gelderland en Overijssel), West (Noord- en Zuid- Holland en Utrecht) en Zuid (Zeeland, Noord-Brabant en Limburg). Het is evident dat dit voor Nederland niet het juiste schaalniveau is om regionaal beleid te voeren. De NUTS-1 regio's maken geen onderdeel uit van de bestuurlijke realiteit in Nederland en reflecteren ook niet de functionele economische regio's binnen Nederland.

In die zin is *de NUTS-1 indeling voor Brussel vooral een handige indeling om het aantal partijen waarmee overlegd dient te worden beperkt te houden*. De provincies (NUTS-2) en de COROP-regio's (NUTS-3) zijn vanuit Europees perspectief gezien klaarblijkelijk te klein. In de periode 2007–2013 was er 830 miljoen euro beschikbaar voor deze vier landsdelen. Een belangrijke voorwaarde bij het toekennen van EFRO-middelen is dat er altijd sprake moet zijn van een vorm van cofinanciering. Dit kan zowel publieke cofinanciering zijn vanuit het Rijk, provincies of gemeenten, private cofinanciering, of een combinatie daarvan. De cofinanciering kan ook de vorm krijgen van 'in kind' bijdragen

bijvoorbeeld via uren van medewerkers of het ter beschikking stellen van vastgoed. Bij de start van de programma's heeft de Rijksoverheid de hoop uitgesproken dat een deel privaat gefinancierd zou kunnen gaan worden. De vier landsdelen hebben allemaal een eigen operationeel programma dat is goedgekeurd door de EU en wordt beheerd door een managementautoriteit. Deze managementautoriteit beoordeelt de subsidieaanvragen en handelt deze af. Voor de landsdelen Zuid en Oost bestaat de manage-

mentautoriteit uit de leden van Gedeputeerde Staten van de betreffende provincies. Voor Noord wordt de managementautoriteit gevormd door het dagelijks bestuur van Samenwerkingsverband Noord-Nederland. Voor landsdeel West is de situatie wezenlijk anders. Dit landsdeel omvat de provincies Noord-Holland, Zuid-Holland, Utrecht en Flevoland, inclusief de vier grote steden Amsterdam, Rotterdam, Den Haag en Utrecht. Regelmatig gaan er stemmen op om een bestuurlijke laag te creëren op het niveau van de Randstad en een dergelijke entiteit op het niveau van de Randstad zou een ideale gesprekspartner zijn voor de Europese Commissie. Er is echter tot op heden geen bestuurlijke laag of samenwerkingsverband, dat op deze schaal opereert. Uiteindelijk is het college van B&W van de Gemeente Rotterdam de managementautoriteit geworden. Deze keuze voor een van de partners – en dan ook nog één stad – is zeer opmerkelijk want landsdeel West is een samenwerking tussen de vier Randstadprovincies en de vier grote steden (G-4). Verderop in het essay wordt hier nader bij stil gestaan.

Kansen voor West 2007–2013

De hierboven aangeduide verbreding van de EFRO-doelstellingen heeft ook zijn weerslag gevonden in de uitvoering van het EFRO-structuurfondsenprogramma in Nederland voor de periode 2007–2013. De vier landsdelen hebben gezamenlijke prioriteiten geformuleerd: (i) het versterken van de innovatiekracht en het ondernemerschap; (ii) het verhogen van de attractiviteit van regio's, en (iii) het investeren in attractieve steden. Deze doelstellingen zijn ook leidend voor *Kansen voor West*, het operationele programma voor de uitvoering van het EFRO structuurfondsen programma voor het landsdeel West. Voor landsdeel West is vanuit de EFRO-middelen 310 miljoen euro beschikbaar gesteld. In

Tabel 2 wordt de verdeling van het budget over de prioriteiten weergegeven. Samen met de publieke en private cofinanciering moest dit resulteren in een beoogde totale investering van 770 miljoen euro, waarvan 40% uit EFRO-middelen komt en 60% is gefinancierd door Rijksoverheid, decentrale overheden en overige betrokken publieke en private partijen. Een opsteker voor *Kansen voor West* is dat de gerealiseerde cofinanciering van private partijen groter is dan vooraf bedacht. *Het programma heeft de verwachtingen ruimschoots overtroffen met een totale investering van ongeveer 1,1 miljard euro*. De Algemene Rekenkamer heeft onderzoek gedaan naar onder meer de

verdeling van de middelen over de drie doelstellingen en kwam tot een iets andere verdeling dan is weergegeven Tabel 3. De helft van de EFRO-middelen gaat naar innovatie en ondernemerschap, 20% gaat naar de attractiviteit van regio's en 30% gaat naar de sociaal-economisch vitale steden.

Bij een dergelijk omvangrijk programma met ruim 220 projecten is het onvermijdelijk dat die soms behoorlijk van elkaar verschillen. Ongeveer de helft van de projecten past in de categorie innovatie en ondernemerschap. De overige projecten zijn ongeveer gelijk verdeeld over de regionale en de stedelijke projecten. De diversiteit van projecten binnen één van de doelstellingen is ook groot. Zo valt bijvoorbeeld het verdiepen van de havens Lage Weide aan de westkant van het Amsterdam-Rijnkanaal (stad Utrecht) van 4,5 miljoen euro onder de noemer 'attractieve steden', net als de meer 'standaard' projecten in achterstandswijken zoals de vernieuwing van het Hart van de Afrikaanderwijk, de nieuwbouw voor EYE Film Instituut Nederland (EYE) aan de Noordelijke IJ-oever of een Bedrijven Investeringszone (BIZ) voor Winkelgebied Paleis Noordeinde. De private cofinanciering verschilt eveneens: bij een steekproef in de

projectenlijst varieert die van 0% tot meer dan 30%. Ook zijn er opvallend grote projecten zoals de ontwikkeling van de STC-Group tot hoogwaardig kennisinstituut waarbij het Scheepvaart en Transport College in Rotterdam inzet op een transformatie naar een 'trekker' voor grote internationale ondernemingen en kleine innovatieve bedrijven naar Rotterdam. Met dit project is ruim 20 miljoen euro in vier jaar gemoeid.

De verscheidenheid aan projecten is inherent aan de keuze om innovatie en ondernemerschap te ondersteunen. De geschetste verscheidenheid betekent niet dat er geen rode draad in het programma zit. In de eerste plaats zijn er de prioriteiten (zie Tabel 2) voor het programma en ligt er een eis van de Europese Commissie dat zestig procent van de EFRO-middelen moet bijdragen aan het behalen van de Lissabondoelstellingen. Naast de hierboven gepresenteerde prioriteiten, werkt Kansen voor West met een 'typologiemeting'. Er zijn vijftien (hoofd-) typologieën die in maximaal twee woorden het gehonoreerde project karakteriseren. Bij het opzetten van deze typologie spelen twee vragen een rol: 'Waar is de investering specifiek op gericht en/of wat is het belangrijkste kenmerk dat het project teweeg brengt'. Tabel 3 presenteert

Tabel 2. EFRO middelen voor Kansen voor West 2007–2013

Prioriteit	Omschrijving	EFRO-gelden (miljoen euro)	Percentage
1	Kenniseconomie, ondernemerschap en innovatie	147,7	45,5
2	Attractieve regio's	53,7	17,3
3	Attractieve steden	96,8	31,2
4	Technische Bijstand	12,4	4,0
	Totaal	310,6	100%

de vijf belangrijkste typologieën – Ontwikkeling, MKB, Openbare Ruimte, Kennis, en Recreatie – die gezamenlijk ongeveer zeventig procent van de EFRO-middelen ontvangen. Door deze ‘andere bril’ ontstaat een scherper beeld van waar in de praktijk van *Kansen voor West* de prioriteiten liggen. Het MKB is een duidelijk speerpunt van het programma waar meer dan twintig procent van het EFRO-geld naar toe gaat waarbij met name kennisoverdracht (meer dan 33%) en fondsprojecten (meer dan een 20%) er uit springen. Ontwikkeling betreft voor een aanzienlijk deel medische ontwikkelingsprojecten (40%) en energieprojecten (33%). Voor de typologie Openbare Ruimte gaat bijna 40 procent naar herinrichting van gebieden en ongeveer 33% naar het verbeteren van bedrijfsruimten. Bij

de inzet op Kennis valt op dat bijna 30 procent naar de maritieme sector gaat. Tabel 4 bevat een korte omschrijving van twee voorbeelden voor elk van drie belangrijkste hoofdtypologieën voor de lezer die minder bekend is met het programma.

In de beschikbare evaluaties komt Kansen voor West goed uit de bus. Uit de mid-term evaluatie uitgevoerd door Bureau Berenschot in 2011 met vooral aandacht voor procesmatige zaken (ondermeer communicatie, marketing en samenwerking) komt *Kansen voor West* prima voor de dag. Uit het eerder aangehaalde kritische onderzoek naar de effectiviteit van EFRO-projecten in Nederland door de Algemene Rekenkamer komt *Kansen voor West* naar voren

Tabel 3. EFRO middelen voor Kansen voor West 2007–2013

Hoofdtypologie	Aantal projecten	Totale uitgaven (miljoen euro)	EFRO-bijdrage (miljoen euro)	% van totale EFRO-middelen
Ontwikkeling	41	231	60	19
MKB	35	199	64	21
Openbare Ruimte	28	131	40	13
Kennis	24	99	32	10
Recreatie	19	75	24	8

als een voorbeeldregio. Er is weliswaar kritiek op de gebruikte indicatoren voor het vaststellen van de effectiviteit van het gevoerde beleid, maar landsdeel West is de enige die subsidieaanvragen zowel kwantitatief als kwalitatief heeft getoetst op effectiviteit en efficiëntie. Ook blijkt uit het jaarverslag voor 2013 dat *Kansen voor West*

ruimschoots aan de eis van de Europese Commissie voldoet. Volgens de planning zouden 63% van de EFRO-middelen worden besteed aan de Lissabon-doelstellingen. De laatste stand van zaken is dat 65% van de middelen wordt ingezet om de Lissabon-doelstellingen te realiseren.

Tabel 4. Een aantal projecten van de drie belangrijkste typologieën

Hoofdtypologie		Voorbeeldprojecten
Ontwikkeling	Medisch:	Het <i>Spinoza Centrum</i> is een eigentijds onderzoekscentrum dat het bedrijfsleven en wetenschappelijke instellingen moet samenbrengen in neurowetenschappelijke onderzoeks-projecten op topniveau.
	Energie:	<i>Energierijk</i> bestaat uit de bouw van een bio co-vergister – een apparaat waarmee energie opgewekt kan worden uit dierlijke mest en planten.
MKB	Kennisoverdracht:	<i>Nieuwe Energie op de Creatieve As</i> betreft de ontwikkeling van een kenniscentrum om innovatie en ondernemerschap binnen de creatieve sector in de regio Haarlem te stimuleren.
	Fondsprojecten:	Het Technofonds verstrekt risicokapitaal aan meer jonge hoogwaardige technologisch gerichte bedrijven in bijvoorbeeld de ICT sfeer, life science, communicatie, internet, robotisering en back-up technologie in Flevoland.
Openbare Ruimte	Herinrichting:	Kwaliteit van de openbare ruimte en daarmee de leefomgeving in Rotterdamse wijk Katendrecht een impuls geven door bereikbaarheid van <i>Katendrecht</i> en de SS Rotterdam voor voetgangers en fietsers te verbeteren.
	Bedrijfsruimten:	Het economisch levendiger maken van <i>Bedrijventerrein Overvecht</i> en daardoor aantrekkelijker voor ondernemers.

De rol van de stad voor ontwikkeling en als managementautoriteit

De Randstad – en dan vooral de vier grote steden – vormt de belangrijkste economische motor van landsdeel West. Dit blijkt ook wel uit de eerste brochure voor het programma uit februari 2008 waarin de geografische afbakening niet het landsdeel West betrof, maar de Randstad omwille van synergie met andere structuurversterkende programma's. Het belang van de Randstad komt ook tot uitdrukking in de beoogde meetlat voor het resultaat van dit operationeel programma: een positie van de Randstad in de top-5 van Europese stedelijke regio's. Het zal niemand verbazen dat Kansen voor West direct is ingesprongen op de verruiming van het EFRO-programma met een stedelijk luik. Dit is vanuit het gezichtspunt van de G-4 legitiem en begrijpelijk, want ook binnen de vier grote steden zijn de welvaartsverschillen tussen stadsdelen groot.

De keuze voor de gemeente Rotterdam als managementautoriteit is uitzonderlijk voor EFRO-programma's. Het past goed bij de Rotterdamse 'can do' mentaliteit en heeft zeker voordelen omdat gebruik gemaakt kan worden van een bestaand administratief apparaat met ervaring en slagkracht. Deze constellatie met de G-4 als economische zwaargewichten en één van deze

steden als managementautoriteit brengt echter het risico met zich mee dat een stedelijke bias ontstaat waarbij het beleid vooral zijn beslag krijgt in 'stedelijke' projecten. De partners in Kansen voor West waren zich bewust van dit risico bij het opzetten van het programma en hebben daar terdege rekening mee gehouden. Er is bij de opzet van het programma veel tijd geïnvesteerd in de verdeling van de middelen over de partners, waarbij er is gewerkt met 'inspanningsplafonds' voor de elke partner om

een evenwichtige verdeling van middelen te realiseren tussen de partners. Dit verschaft vooraf duidelijkheid aan de partners en heeft er toe bijgedragen dat het geld ook op tijd wordt uitgegeven – niet onbelangrijk bij een Europees programma. Deze aanpak is ook onontkoombaar met één stad als managementautoriteit omdat anders het risico van conflicten over de verdeling van de gelden tussen de partners onderling reëel is. In de praktijk is ook gebleken dat de meer perifere gebieden in Landsdeel West ook hun deel hebben gekregen. De kop van Noord-Holland is er – omgerekend per hoofd van de bevolking – juist zeer goed uitgesprongen. Hetzelfde geldt voor bijvoorbeeld het Westland. Ook zijn alle EFRO-middelen voor prioriteit 2 – aantrekkelijke regio's – bewust niet voor de G-4 aangewend. Waar uiteindelijk het rendement van een geïnvesteerde euro het hoogst is, is een open empirische vraag die op basis van 'evidence' beantwoord dient te worden.

Een open werkwijze om innovatie te stimuleren

De belangrijkste les uit Kansen voor West voor andere programma's is de werkwijze van het programma waarbij innovatie en ondernemerschap worden gestimuleerd.

De betrokkenen kijken positief terug op de wijze waarop de subsidieaanvragen werden begeleid en verwerkt. Er is bij *Kansen voor West* bewust voor gekozen om niet te werken met dichtgetimmerde regelingen of tenders zoals dat vaak wel gebeurt bij dergelijke programma's. Bij *Kansen voor West* worden de prioriteiten duidelijk uiteengezet in het operationeel programma en het programma kan worden gezien als een uitnodiging voor projectvoorstellen. Natuurlijk zijn er ook hier randvoorwaarden. Zo kan één individueel bedrijf geen subsidieverzoek indienen en moet het verzoek aansluiten op de prioriteiten van het programma. Het idee achter deze meer 'open' aanpak is te voorkomen dat goede projecten sneuvelen in een vroeg stadium door opgelegde beperkingen in een regeling of een tender. Geïnteresseerden met een project kunnen contact opnemen met één van steunpunten die zijn opgericht door de acht partners. Hier kunnen geïnteresseerden informatie inwinnen over het programma en de relevante Europese regelgeving, en onderzoeken of het project (-idee) bijdraagt aan de doelstellingen

van het programma *Kansen voor West*. De subsidieaanvraag is hierdoor een interactief proces geworden. Dit betekent overigens niet dat de vertegenwoordigers van het programma 'mee schrijven' aan het projectvoorstel. Dat is echt de verantwoordelijkheid van de initiatiefnemers. Er wordt vooral ingezet op het verbinden van partijen en het verstevigen van consortia. Een voorbeeld uit het Westland illustreert de werkwijze. Ondernemers uit het Westland hebben zowel behoefte aan kennis van de landbouw-universiteit in Wageningen (groen) als van de TU Delft (techniek). Beide kennisinstellingen hadden moeite om echt samen te werken. In het project werd de subsidie alleen verstrekt als de twee kennisinstellingen samen aan de slag gingen. Geld is dus een middel om samenwerking te bewerkstelligen en uiteindelijk zijn er meer samenwerkingsprojecten ontstaan tussen deze kennisinstellingen. *Kansen voor West* heeft er voor gezorgd dat cultuurverschillen samenwerking niet langer in de weg staan. Het resultaat is een betere subsidieaanvraag en uiteindelijk ook een beter project. De verbindende makelaarsrol is kenmerkend voor werkwijze van *Kansen voor West*. Het vraagt wel meer expertise en tijd van vertegenwoordigers van het programma. Deze modus operandi verklaart – samen met de breed

gedefinieerde doelstellingen van het programma – (mede) de diversiteit aan subsidiabele projecten van het programma.

Daarnaast heeft *Kansen voor West* innovatieve ideeën een kans gegeven die nul op het rekest hebben gekregen bij de banken. In het geval van de ontwikkeling van de incubator *BioPartner Accelerator* bij de Universiteit Leiden was zelfs de huisbankier van de universiteit niet bereid een financiering te verzorgen. Door *Kansen voor West* kon het initiatief doorgaan en de incubator is een groot succes en zit helemaal vol. Nog voordat de incubator klaar was, heeft de huisbankier de initiatiefnemers actief benaderd met het aanbod om een mogelijke tweede incubator nu wel te financieren.

Deze werkwijze en diversiteit aan projecten staat haaks op de wens van de Europese Commissie die veel minder gecharmeerd is van deze diversiteit aan projecten en graag programma's heeft met vergelijkbare projecten. Het is tekenend dat dit vooral wordt ingegeven door de eerder genoemde boekhoudcultuur van achteraf verantwoorden of het geld daadwerkelijk conform afspraken is besteed. *De ondernemers die subsidie ontvangen vanuit Kansen voor*

West krijgen eveneens te maken met deze boekhoudcultuur van de EU waarin het vooral draait om 'bonnetjes' en het verantwoorden van bestedingen en niet om de uiteindelijke resultaten van de investeringen. Deze reputatie van Europese programma's is een mogelijke barrière voor ondernemers om in de toekomst een subsidieaanvraag in te dienen. Vooral het risico dat er achteraf investeringen worden afgekeurd die vooraf door projectpartners en de vertegenwoordigers van de Europese programma's als subsidiabel worden gezien, schrikt ondernemers af.

Gezien de Europese wijze van afrekenen, kan het risicovol zijn voor een stad – in dit geval Rotterdam – om managementautoriteit te zijn. Het brengt in ieder geval financiële risico's met zich mee omdat de stad de EFRO-middelen ontvangt en beheert en deze ook terug moet betalen als er achteraf wordt geconstateerd dat project (-onderdelen) niet subsidiabel blijken te zijn. Binnen *Kansen voor West* zijn hierover goede afspraken gemaakt tussen de partners en heldere procedures voor de subsidiënten. Op basis van deze ervaringen heeft Rotterdam besloten om ook in de volgende periode 2014–2020 de rol van managementautoriteit op zich te nemen.

Kansen voor de toekomst

De hiervoor geschetste ontwikkelingen bieden goede kansen om op een constructieve manier bij te dragen aan de ambities voor regionaal beleid. Zonder uitputtend te willen zijn willen we hier een aantal richtingen aangeven voor hervormingen die bij kunnen dragen aan een verdere verbetering van de effectiviteit van regionaal beleid.

Een eerste vaak vergeten toets is in hoeverre de Europese schaal nu echt de relevante schaal is om het beleid in te zetten en uit te voeren. Het gaat hier om het uitvoeren van een subsidiariteitstoets die vaststelt wat de meest geëigende administratieve eenheid is om beleid uit te voeren. Daarbij is nabijheid tot de doelgroep van groot belang wat pleit voor het zo dicht mogelijk uitvoeren van beleid bij de burger, maar tegelijkertijd dienen alle effecten van het beleid door de ontwikkelaar van het beleid gevoeld en dus meegewogen te worden.

Een tweede cruciale voorwaarde is dat beleid zich rekenschap geeft van de specifieke lokale context, inclusief aandacht voor geschiedenis, aanwezige sterkten en zwakten, etc. Politiek vertaald komt dit neer op het ontwikkelen van een 'smart specialization strategy'. Ken met

andere woorden als regio uw kracht en probeer die verder uit te bouwen.

Een derde voorwaarde is het opstellen van plan van monitoring met helder gedefinieerde 'outcome indicators'. Een dergelijk plan kan als basis dienen voor ex-ante evaluatie, voor tussentijdse evaluatie en bijsturing en voor ex-post evaluatie. Met een dergelijk plan wordt gewaarborgd dat alle beschikbare kennis wordt meegewogen in de beleidsplannen en dat een basis wordt ge-

legt om lessen te kunnen trekken uit successen, maar ook uit mislukkingen. Met name dat laatste is politiek gevoelig maar van groot belang voor succesvoller beleid in de toekomst dat lering trekt uit (negatieve) ervaringen uit het verleden. Daarbij is ook het verkrijgen van inzicht in het mogelijke belang van tijds- en plaats-specifieke factoren die medebepalend zijn geweest voor de mate van succes van het beleid van groot belang om inzicht in te verwerven.

Een vierde aanbeveling heeft betrekking op de wijze van financieren van projecten. Vanuit verschillende instanties waaronder de OECD wordt gewezen op het gebrek aan 'venture capital' in Nederland. Dit bemoeilijkt met name de financiering van zeer risicovolle projecten met een potentieel heel hoog rendement. Recent opgerichte Regionale Ontwikkelingsmaatschappijen (ROM's) bieden in potentie een antwoord op dit tekort. Veel van deze ROM's worden opgezet als zogenaamd 'revolving fund'. Het inzetten van Europese middelen ter versterking van deze fondsen kan een zeer effectieve wijze zijn om een bijdrage te leveren aan het tegengaan van marktfalen, namelijk het afwezig zijn van 'venture capital'. Dit vergt wel het inzetten van de fondsen op een relatief grote schaal. Voorko-

men dient te worden dat de middelen verkaveld worden over regio's en beleidsambities. De kracht van een 'revolving fund' is gelegen in het vermogen om risico's te poolen en tegen elkaar weg te strepen. Ook dienen de beperkingen van 'revolving funds' erkend te worden. Idealiter worden deze ingezet voor financieren van projecten met een hoog risico en een hoog verwacht rendement. Initiatieven om bijvoorbeeld transformatie van bedrijventerreinen of vastgoed via 'revolving funds' te financieren liggen daarbij minder voor de hand. Het gaat daar om projecten die met name gericht zijn op het vermijden van negatieve externe effecten van leegstand. Het verwachte lange termijn rendement van dergelijke projecten is beperkt, maar een rol van de overheid om met behulp van publieke middelen bij te dragen aan een verantwoorde afbouw of sloop is in dergelijke situaties prima te verdedigen.

De voorgaande opmerking raakt ook aan de schaal waarop het regionale beleid ingevuld dient te worden. In de studie *Stad en Land* werd geconcludeerd dat voor optimaal regionaal beleid de gemeenten te klein zijn en de provincies te groot. Het geografische gebied waarbinnen effecten van beleid voelbaar zijn

Geraadpleegde literatuur

en waarbinnen effecten geïnternaliseerd dienen te worden in de beleidsplannen zit met andere woorden tussen het niveau van de gemeente en de provincie in. Tegen deze achtergrond is de huidige praktijk waarin landsdelen een centrale rol spelen een vreemde. Zonder twijfel speelt de wens vanuit Brussel om het aantal partijen waarmee onderhandelingen gevoerd dienen te worden hierbij een belangrijke rol. Het leidt wel tot uitdagingen in het vormgeven van adequaat beleid en het verdelen van de beschikbare middelen. De staande praktijk is dat middelen vooraf verdeeld worden tussen deelregio's. Hoewel niet optimaal vanuit theoretisch oogpunt is het wel een verstandige manier van toewijzen van middelen die voorkomt dat er uitgebreid onderhandeld en heronderhandeld dient te worden over de verdeling van middelen. Op termijn is het verdelen van middelen op een lager schaalniveau aan te bevelen.

Tot slot is misschien wel de belangrijkste les van *Kansen voor West* dat een relatief open programma beter aansluit bij de moderne inzichten van innovatiebeleid dan de gebruikelijk sterk gereguleerde en dichtgetimmerde regelingen en tenders. *De kans op 'Neue Kombinationen' wordt alleen groter als het operationeel pro-*

gramma ook het maken van nieuwe combinaties toestaat. Hierbij past vooral de rol van 'makelaar' die partijen verbindt en bij elkaar brengt in de hoop dat dit leidt tot de gewenste innovaties en ondernemerschap.

Hieronder volgt een selectie van geraadpleegde literatuur die in belangrijke mate ten grondslag ligt aan dit essay. Per studie zullen we een korte duiding geven van de inhoud en relevantie van de studie bij wijze van leeswijzer. De lezer kan daarmee een eigen selectie maken van voor hem of haar interessante verdiepende studies.

Funds and Games

Deze studie van het Centraal Planbureau uit 2002 is geschreven in het kader van een Interdepartementaal Beleidsonderzoek naar het cohesiebeleid. De studie geeft een nog steeds elegant overzicht van de theoretische en empirische kennisbasis die ten grondslag ligt aan het cohesiebeleid en de hervormingen daarvan. Met het aansnijden van een aantal belangrijke problemen in de vormgeving van het cohesiebeleid uit de jaren negentig van de vorige eeuw heeft de studie een bijdrage geleverd aan hervormingen die in de loop van deze eeuw hun beslag hebben gekregen.

Ederveen, S., J. Gorter, R. de Mooij en R. Nahuis (2002): *Funds and Games: The economics of European cohesion policy*, Centraal Planbureau, Den Haag.

Fertile Soil for Structural Funds

Deze studie laat zien dat de effectiviteit van structuurfondsen cruciaal afhankelijk is van de institutionele kwaliteit van het ontvangende land. In landen met slechte instituties is het effect van structuurfondsmiddelen zelfs negatief. Voor het Europese regionale beleid komt deze studie daarmee tot een vergelijkbare conclusie als de Wereld Bank in de studie naar de effectiviteit van ontwikkelingshulp. Deze studies liggen voor een belangrijk deel ten grondslag aan de toegenomen nadruk op het belang van capacity building als een belangrijke eerste stap voor verdere ontwikkeling van achterstandsregio's.

Ederveen, S., H.L.F. de Groot en R. Nahuis (2006): *Fertile Soil for Structural Funds? A Panel Data Analysis of the Conditional Effectiveness of European Cohesion Policy*, Kyklos, 59 (1), pp. 17–42.

Barca Report

Dit invloedrijke rapport van Fabrizio Barca heeft een belangrijke wijziging in de visie op regionaal beleid in Brussel teweeg gebracht. Een belangrijke notie die in het rapport wordt ontwikkeld is de notie van zogenaamd ‘place based’ beleid, dat benadrukt dat goed beleid zich rekenschap dient te geven van locatie-specifieke factoren die in belangrijke mate bepalend zijn voor de effectiviteit van beleid.

Barca, F. (2009): *An Agenda for a Reformed Cohesion Policy: A place-based approach to meeting European Union challenges and expectations*, European Commission (DG-Regio), Brussel.

Stad en Land

Studie naar agglomeratiekrachten in Nederland en het toenemende belang van steden voor regionaal-economische ontwikkeling. In deze studie wordt onder andere een verklaring gezocht voor regionale verschillen in lonen en grondprijzen. Ook bevat de studie een analyse van het optimale schaalniveau waarop beleid uitgevoerd dient te worden, met als compact geformuleerde conclusie dat steden in Nederland te klein zijn en provincies te groot om te kunnen komen tot adequate internalisatie van de regionale effecten van beleid.

De Groot, H.L.F., G. Marlet, C.N. Teulings en W. Vermeulen (2010): *Stad en Land*, Centraal Planbureau, Den Haag.

Methodological Note on Outcome Indicators

Deze notitie is tot stand gekomen binnen DG-Regio onder leiding van de adviseurs van Johannes Hahn, Fabrizio Barca en Philip McCann. De notitie legt de basis voor een ‘evidence based’ beleid en geeft richting aan de eisen waaraan ‘evidence based’ beleidsvoorbereiding dient te voldoen. Met deze notitie heeft DG-Regio getracht een bijdrage te leveren om toekomstig regionaal beleid meer ‘evidence based’ in te vullen en lidstaten richtlijnen te geven over hoe daar invulling aan te geven. De notitie reflecteert een omslag in het denken van DG-Regio weg van het boekhoudkundig controleren van uitgaven en toewerkend naar het constructief en in samenspraak tot overeenstemming komen over inzet van middelen op de meest rendabele wijze.

Barca, F. en P. McCann (2011, eds): *Outcome Indicators and Targets: Towards a new system of monitoring and evaluation in EU Cohesion Policy*, European Commission (DG Regio), Brussel.

Platform policies based on related variety and differentiated knowledge bases

Deze studie laat zien dat incrementele innovaties slechts in beperkte mate te beïnvloeden zijn met innovatiebeleid. De echte baanbrekende innovaties die veel groeipotentie hebben, vereisen een meer open benadering waarbij een grote diversiteit aan kennis en vaardigheden bij elkaar moet worden gebracht. Welke interacties leiden tot innovaties blijkt in de praktijk onvoorspelbaar.

Asheim, B., R. Boschma en P. Cooke (2011), *Constructing regional advantage: platform policies based on related variety and differentiated knowledge bases*, *Regional Studies*, 45 (7), pp. 893–904.

Complex Adaptive Innovation Systems

Deze studie benadrukt dat innovatiesystemen complexe, emergente systemen zijn. Er is geen ‘herhaalrecept’ waarbij de kans op succes even groot is.

Cooke, P. (2012), *Complex Adaptive Innovation Systems: relatedness and transversality in the evolving region*, Routledge, Abingdon (UK).

Cluster Evolution

Martin en Sunley benadrukken dat de ontwikkeling van innovatieve clusters slechts in beperkte mate voorspelbaar is. Er is geen standaardlevenscyclus van groei, stabilisatie en neergang. Nieuwe combinaties en inzichten kunnen een innovatief clusters weer doen groeien.

Martin, R. en P. Sunley (2011), *Conceptualizing cluster evolution: beyond the life cycle model?*, *Regional Studies*, 45 (10), pp. 1299–1318.

1 . Nederland beleeft wereldprimeur met nieuwe generatie elektronenmicroscopie

Universiteit Leiden is de gastheer van twee cryotransmissie elektronenmicroscopen, uitgerust volgens de state of the art op technisch gebied. Hiermee kun je niet alleen meer details zien dan met de huidige Nederlandse microscopen, ze kunnen dankzij de automatisering ook ‘zelfstandig’ opereren en bovendien op afstand worden bediend. Vanuit welke plaats in Nederland of vanuit welk werelddeel dan ook. “We staan”, aldus Jan Pieter Abrahams, Leids hoogleraar in de chemie, “dankzij deze techniek aan de vooravond van een reeks baanbrekende wetenschappelijke publicaties. Naast de toenemende wereldwijde aandacht hebben we straks ook nog de toenemende bedrijvigheid als spin off.” Hij spreekt over een miljoenenproject waaraan ook Kansen voor West substantieel bijdraagt. Het jaar 2011 is er een van opbouw en testen, waarna de twee krachtpatsters in 2012 operationeel zijn. Nederland kan met recht trots zijn op de realisatie van hét nationaal onderzoeksinstituut voor hoge resolutie cryo-transmissie elektronenmicroscopie. Geen enkele Nederlandse organisatie had genoeg geld, kennis en ervaring om deze kostbare faciliteit alleen op te zetten. Daarom stapten tien Nederlandse universiteiten en onderzoeksinstituten over hun eigen

schaduw heen door zich te verenigen in het Nederlands Centrum voor Elektronen Nanoscopie (NeCEN). Abrahams: “In plaats van dat wij voor bepaalde onderzoeksprojecten naar het buitenland moeten, komt het buitenland straks naar ons toe.”

Meerwaarde nieuwe generatie microscoop

Het nieuwste type elektronenmicroscoop is speciaal ontwikkeld om de complexe structuren in de cel te onderzoeken op een tot dusver onhaalbaar gedacht detaillistisch niveau en – zelfs belangrijker – onder een vrijwel natuurlijke omstandigheid. Zo komen we te weten wat zich precies binnen levende cellen afspeelt. En dat zijn net biochemische fabriekjes, die in complexiteit de installaties van Europoort-Botlek naar de kroon steken. “We kunnen straks opnames van preparaten maken onder cryogene (extreem koude, red.) omstandigheden. Daardoor wordt in zeer hoge resolutie de structuur van geïsoleerde eiwitten zichtbaar en levert het twee- en driedimensionale overzichten op van cellen”, aldus Abrahams. Hij benadrukt dat dit de wetenschap weer een flinke stap verder zal brengen in de kennis over afwijkingen in bloedcellen bij hart- en vaatziekten, de werking van infecties, moleculaire processen

die kanker veroorzaken en de interactie van medicijnen met de eiwitten in ons lichaam. Een dag gebruik van de elektronenmicroscopie is goed voor een half jaar onderzoeksgegevens. Abrahams: “Er gaan altijd vele jaren zitten in het voortraject, voordat je bijvoorbeeld een vaccin kunt gaan testen. Met onze nieuwe technieken zouden we zomaar een paar jaar op dat voorwerk kunnen winnen.”

Modulaire structuur van een cel of van een likje pudding

Het voornaamste doel van het onderzoek dat Ne-CEN op het Leidse Bio Science Park faciliteert is het ontwikkelen van nieuwe strategieën ter preventie, diagnostisering en behandeling van ziektes. Dit gebeurt vanuit NeCEN Science. Naast de fundamentele wetenschap gaat ook het bedrijfsleven profiteren van deze nieuwe generatie microscopen. Daarvoor zorgt het onderdeel NeCEN Open Acces, een open faciliteit voor het bedrijfsleven, dat daarmee een stap verder kan komen met toepassingsgerichte materiaalstudies. De Kansen voor West –subsidie is vooral voor dit tweede bedrijfsgerichte onderdeel bedoeld. Bedrijven blijken minstens zoveel belangstelling te hebben

voor deze nieuwe onderzoeksmethode als de academische wereld. Abrahams refereert aan de tientallen ondersteuningsbrieven van grote bedrijven, zoals DSM, Unilever en Danone. Zij worden straks de gebruikers, zodat – even koffiedik kijkend – net zo makkelijk de modulaire structuur van een puddinkje wordt onderzocht, op zoek naar de ultieme smaaksensatie. “Iedereen is welkom om van onze faciliteit gebruik te maken, als men zich maar houdt aan de standaardprocedure voor aanmelding en uiteraard betaalt.”

Het geheel is veel meer dan de som der delen

Ze zijn anderhalf bij anderhalf en vier meter hoog, de twee verschillende typen elektronenmicroscopen, gemaakt door FEI Company uit Eindhoven. De speciaal trillingsvrij gemaakte nieuwbouw wordt van de zomer opgeleverd, pal naast het Cel Observatorium waar Abrahams de scepter zwaait. Die bouwplek is geen toeval, want in dat observatorium huist een heel scala van andere technieken gericht om cellen en moleculen zichtbaar te maken: de gewone (licht)microscopie, magnetische resonantie imaging (mri), röntgenkristallografie... “We hebben alles in huis, dat is onze kracht”, aldus Abrahams. “Van onze celweekfaciliteiten tot en met de elektronenmicroscopie. Iedere techniek belicht specifieke aspecten en heeft zijn eigen sterktes en zwaktes. Samen met de elektronenmicroscopie vormen ze de bouwstenen waarmee een overkoepelend

beeld kan worden gemaakt van met name het reilen en zeilen binnen de cellen. En dat laatste betekent nu precies die grote sprong voorwaarts. Uitbreiding met een derde type elektronenmicroscopie ligt in het verschiet. “Dat moet op termijn geen problemen geven, want wetenschappelijk en economisch gezien zal de impact van deze nieuwe techniek enorm zijn.” Daarvan is Abrahams overtuigd. Het zal een komen en gaan van onderzoekers worden, wat ook een enorme aantrekkingskracht op internationale life science bedrijven zal uitoefenen. “Iedereen wil graag zitten op een plek waar toponderzoek wordt uitgevoerd.” Necen Open Acces

2. Innovatiesnelweg wil Noord-Holland versneld verduurzamen

Een beetje duurzaam bouwen doen we inmiddels allemaal: hr-ketels, (drie)dubbele beglazing, spouwmuurisolatie... Het is gemeengoed geworden. Maar dat is nog maar het begin. In de provincie Noord-Holland wordt 'doorgepakt' en creëert het samenwerkingsproject Innovatiesnelweg een podium waarop marktpartijen en kennisinstellingen samen werken aan een versnelde en integrale toepassing van duurzame bouw- en installatietechnieken.

Om zo de regio voorgoed te verduurzamen. Gelden van Rijk, provincie en Kansen voor West zorgen ervoor dat (gratis) adviezen kunnen worden gegeven. Het is precies dat duwtje in de rug dat de bouwkolom verder in beweging brengt. En de bedrijven in de bouw zelf? Die brengen hun specifieke praktijkervaringen belangeloos in en tonen hun collega's enthousiast dat duurzaam bouwen echt werkt.

Van afgeschreven pand naar duurzaam kenniscentrum

De nieuwe eigenaar van een oud schoolgebouw in Spanbroek maakt er zijn bedrijfspand van en benut de ruimtes die hij over heeft als kenniscentrum voor duurzame technieken. Overigens pas nadat hij het gebouw zelf

helemaal heeft verduurzaamd. Zo kunnen bezoekers ook de toepassing in de praktijk zien en de verbruiksgegevens controleren op verbruikswinst. Dit is een van de voorbeelden van enthousiaste ondernemers die hun kennis over duurzaam bouwen graag willen delen met collega's in de bouwsector. Dit is hard nodig, want op een weliswaar groeiende koplopergroep na, zijn veel bedrijven nog terughoudend met het toepassen van innovatieve producten en processen. De bouwsector is wat dat betreft conservatief. Onbekend maakt onbemind, zeker in tijden van economische malaise.

Kennis delen in netwerken

De gebouwde omgeving sponseert een derde van de landelijke energie op en stoot daarmee navenant veel CO₂ uit. Die energie is allemaal nodig om gebouwen te verwarmen, koelen, ventileren en verlichten. Uitvoeringstechnisch gezien kan het energieverbruik makkelijk omlaag, maar de kennis daarover is nog lang niet wijd en zijd verspreid. In Noord-Holland sloeg men de handen ineen om die impasse te doorbreken. De formule is eenvoudig en succesvol: zorg dat collega's als ervaringsdeskundigen hun praktijkervaringen delen en vul de hiaten in kennis op door adviezen te geven. "Wij proberen een drempel

Penvoerder : Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord N.V.

Totale projectkosten: € 3.159.808

Bijdrage KkW: € 1.741.308

Website: www.dwa.nl

weg te nemen door kennis aan te bieden, waarvoor het in 2010 toegekende Kansen voor West -geld wordt gebruikt.” Dat zegt René Jansen, coördinator van het CO2-Servicepunt van de provincie Noord- Holland en procesmanager van de Innovatiesnelweg. Dit project is door het servicepunt en het Ontwikkelingsbedrijf Noord-Holland Noord opgezet, in samenwerking met vele andere partijen uit de bouwkolom in Noord-Holland. “Het doel is een trendbreuk te veroorzaken zodat duurzaam bouwen in onze provincie de norm wordt”, aldus Jansen. Hij legt uit dat het vooral gaat om het stimuleren van het netwerken tussen de verschillende bedrijven en organisaties uit de bouwsector en om deze voor te lichten over de producten die er op de markt zijn. Om daarmee vervolgens in pilotprojecten te leren omgaan. “Ondernemers zijn wel of niet bewust van hun onbekwaamheid, door de Innovatiesnelweg worden zij bewust bekwaam. Voor die bewustwording gebruiken wij vier pijlers: communicatie, pilotprojecten, kennisontwikkeling en een kwaliteitstraject. Wij bedenken daarbij niets nieuws, maar sluiten aan bij bestaande structuren zoals opleidingscircuits van Bouwend Nederland, Syntens, Espeq en OTIB, waarmee wij ook samenwerken.”

Alles draait om de eindgebruiker

Ideeën voor pilotprojecten stromen inmiddels binnen, getuige de achtentwintig aanmeldingen die moeten worden beoordeeld. Een voorbeeld van Innovatiesnelweg wil Noord-Holland versneld verduurzamen een goedgekeurd pilotproject is de bouw van zes klimaat neutrale woningen in Amstelveen. Daarvoor heeft een aantal participerende cofinanciers uit de bouw de handen ineen geslagen. Zij gaan hun toepassingen in de praktijk ook monitoren samen met de bewoners. Want om die eindgebruiker gaat het uiteindelijk allemaal. “Die moet erin geloven en daarbij helpt het als wij ze een kwaliteitslabel met garanties kunnen aanbieden”, aldus Jansen. Aan zo’n label wordt inmiddels binnen het project hard gewerkt.

Zwaan-kleef-aan

Jansen verwacht binnen het project een ‘zwaankleef- aan-effect’. “Nu gaat het nog om enkele tientallen bedrijven die zich als ‘co-financiers’ hebben aangesloten bij de Innovatiesnelweg. Zij steken er kostbare tijd in. Straks, in 2013, zijn dat er misschien wel 250.” Het bij elkaar brengen van kennis tijdens bijeenkomsten en netwerkborrels is van cruciaal belang. “En het werkt”, aldus

Jansen. “Zo vertelde de directeur van M&O Techniek uit Wormer over de verbouwing van hun bedrijfspand, dat nu energielabel A heeft in plaats van G. Hij gaf echt openheid van zaken en legde de complete begroting op tafel.” Er bleken stoelen bij te moeten, want op zoveel belangstelling hadden ze niet gerekend. “Het is eigenlijk zo simpel”, vindt Jansen. “Je hoeft alleen maar het platform te bieden. Plus zo hier en daar nog een klein duwtje in de rug met gerichte individuele adviezen. Dan groeien de partners in de bouwkolom vanzelf naar elkaar toe, van de ontwerptafel tot en met eindgebruiker.”

Innovatiesnelweg

3. Florerende kleinschalige economie is smeerolie voor de wijk

Ondernemers in de wijk. Ze zijn meer dan welkom en dragen in hoge mate bij aan de leefbaarheid. Dat bewustzijn groeit in de stad Utrecht. Niet alles draait alleen om bewoners. Zorg daarom dat bewoners en bedrijfjes méér om elkaar en om de wijk gaan geven. Dat levert een win-win situatie op voor de leefbaarheid en veiligheid in de wijk en de kleinschalige economie vaart er wel bij. Utrecht zorgt er mede dankzij de Kansen voor West –subsidie voor dat de gemeente zich met volle inzet op die arbeidsintensieve doelstelling kan richten. Dat gebeurt in het kader van het project ‘Wijkeconomie en Kleinschalig Ondernemerschap’. Het begint allemaal met het kweken van bewustzijn, van gedeelde verantwoordelijkheid voor de wijk. Door partijen actief te stimuleren, een ontmoetingsplatform te bieden, letterlijk in de wijk zelf. Succes lijkt nu al verzekerd, getuige bijvoorbeeld de spontaan ontstane samenwerkingsverbanden tussen zzp'ers. Die hadden elkaar nooit gevonden als er geen ondernemersboulevard voor ze was georganiseerd.

Goed voorbeeld doet volgen

In de Utrechtse wijk Zuilen kun je bij The Colour Kitchen eten en drinken. Het oude

schoolgebouw aan de Prinses Christinalaan heeft daarmee een verrassende, nieuwe bestemming gekregen. Goed voor de wijk en ook zinvol want eigenaar Wim Wiersma biedt met name jongeren, die op het eerste gezicht minder kansrijk lijken, een baan en een opleiding in de horeca. Zo komen ze maatschappelijk gezien een stuk steviger in hun schoenen te staan. En de producten die geserveerd worden? Die betrekken ze zoveel mogelijk van lokale ondernemers. Brood van de Turkse bakker en specialiteiten van de Marokkaan aan de overkant. Het is een prachtig voorbeeld van een wijkbewuste en opbouwende ondernemer.

Smeerolie voor leefbaarheid

Die maatschappelijke betrokkenheid is een belangrijke doelstelling van de kleinschalige wijkgerichte ondernemersaanpak in Utrecht, aldus Brigitte Hulscher, plaatsvervangend hoofd afdeling Economische Zaken van de gemeente Utrecht en verantwoordelijk voor het project. Hulscher: “We zetten vooral in op samenwerken op het laagste niveau in de wijk. Daarbij maken we zoveel mogelijk gebruik van wat er al is aan ‘ogen en oren’ in de wijk, maar ook van bijvoorbeeld de reeds bestaande wijkkrant en het wijkbureau.” Ze vertelt dat in het verleden de gemeentelijke aandacht

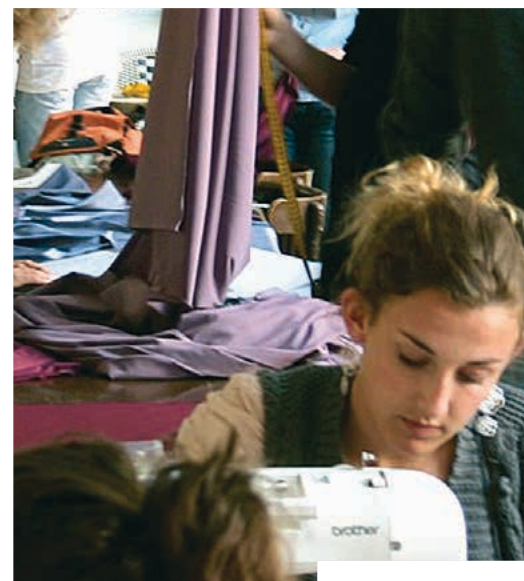
Penvoerder : Gemeente Utrecht
Totale projectkosten: € 4.565.156
Bijdrage KwW: € 1.826.062
Website: www.utrecht.nl

vooral uitging naar ruimtelijke projecten. ‘Waar kunnen we het beste een winkelstrip plannen en dergelijke’. “Nu zijn we met name op zoek naar synergie tussen onze accountmanagers economie in de wijk en de veelheid aan creatieve krachten aldaar.” Hulscher legt uit dat de gemeente dankzij tijdelijke projectgelden van Kansen voor West, gemeente en provincie een goede basis kan leggen in Utrecht voor een florerende, fijnmazige wijk economie met veel kansen en mogelijkheden voor het kleinschalig ondernemerschap. Want ondernemers horen in de wijk, ze zijn de smeerolie voor de leefbaarheid in de wijk. En dat besef moet langzaam groeien.

Borgen van vruchtbare dwarsverbanden

De gemeente Utrecht gelooft in een gedeelde verantwoordelijkheid op het laagste wijkniveau. ‘Gedeeld’ betekent samen met wijkagent, brandweer, de gemeentelijke wijkmanager, de corporaties en/of andere relevante verhuurders en niet in de laatste plaats de (kleinere) ondernemers zelf. Bijgestaan door de straatmanager die speciaal is ingehuurd in het kader van dit project. De meeste van deze partijen zijn ook betrokken bij het behalen van het Keurmerk Veilig Ondernemen’ (KVO). En

als de grootgrutter in de wijk maatschappelijk verantwoord wil ondernemen, dan doet deze ook mee. Hulscher geeft toe, dat dit een project van de lange adem is. En dat het er – nu er extra gelden beschikbaar zijn – vooral op aankomt voor eens en altijd het verschil te maken door de vele vruchtbare dwarsverbanden te borgen. Het moet gemeengoed worden dat men de handen ineen slaat als dé weg naar win-winsituaties. “Het lijkt misschien niet opzienbarend, maar ik vind het een bemoedigend voorbeeld dat afgelopen winter de plaatselijke middenstand

in diverse winkelgebieden het sneeuwschuiven zélf ter hand heeft genomen. Het is een teken van meer wijkbewust ondernemen en betrokkenheid bij het creëren van een schone en veilige winkelomgeving.” “We werken volgens vier pijlers: vakmanschap, vestigingsklimaat, de daarmee gepaard gaande veiligheid en tot slot de ‘verbinding’ ofwel het bij elkaar brengen van partijen. Die onderverdeling geeft richting aan de creativiteit van de ondernemers en blijkt goed te werken.” Bij het vakmanschap wordt Utrecht ondersteund door het dankzij de subsidie ingehuurde Bureau ZWIND. Dit bureau adviseert, coacht en traint (potentiële) startende ondernemers en legt de verbinding door thema- en netwerkbijeenkomsten te organiseren. Hulscher: “Eerst was deze dienstverlening alleen bedoeld voor de ondernemers in de krachtwijken, maar afgelopen jaar hebben we het breder getrokken, want Leidsche Rijn bijvoorbeeld heeft daaraan net zo veel behoefte. Per wijk kan die behoefte overigens wel verschillen. Zouden we zo’n ‘nieuwe’ wijk uitsluiten van onze aandacht, dan kunnen daar dezelfde problemen ontstaan als in de krachtwijken.” Extra middelen betekent de broodnodige ruimte krijgen om creatief te worden met de verschillende partners. En

goed voorbeeld doet volgen, daarvan zijn ze in Utrecht overtuigd.
Wijkeconomie en kleinschalig ondernemerschap

Life Sciences Center Amsterdam

The Amsterdam
technology transfer hub for life sciences

Harvard aan de Amstel...

“Samen met het Spinoza Centrum worden we een complementair geheel, met binnenkort de kers op de taart: het Amsterdamse Imaging Center, waarmee je de Amsterdamse regio wat betreft wetenschappelijke innovatie internationaal zeer krachtig neerzet. Zijn we in staat Harvard aan de Amstel te worden?” Professor Guus van Dongen, VU medisch centrum.

Amsterdamse hot spot

“Als we erin slagen om vanuit ieders specifieke expertise elkaar aan te vullen, kunnen we van Amsterdam een echte internationale hot spot voor hersen- en kankeronderzoek maken.”

Professor Theo Mulder, KNAW.

4. Amsterdamse life science sector zet grote stappen voorwaarts

De regio Amsterdam versterkt de positie in de kenniseconomie en zet daarbij in op innovatie, samenwerking en nieuwe bedrijvigheid. Binnen de sector life sciences werken de diverse kennisinstellingen nauw samen op het gebied van imaging in de biomedische wetenschap. Dit omvat het scala aan beeldvormende technieken zoals X-ray, CT-scan, MRI-scan en PET-scan ten behoeve van neurologisch, oncologisch en cardiovasculair onderzoek. De kennisinfrastructuur wordt met succes geoptimaliseerd en ziekenhuizen en universiteiten gaan steeds meer strategische allianties aan. Met elkaar maar ook met nationale en internationale bedrijven binnen de farmaceutische en scannerindustrie. ‘Open innovatie’ is het parool.

De twee hierna beschreven EFRO-projecten vullen elkaar aan op het terrein van imaging technieken, waardoor Amsterdam werkelijk alles in huis heeft op dat gebied. Het kan zich daardoor internationaal profileren als zowel een kennisstad als een innovatieve stad. EFRO-bijdragen werken daarbij als katalysator ter versterking van die Amsterdamse positie.

Enerzijds vertelt professor Guus van Dongen van het VU medisch centrum (VUmc) over het

toekomstig Imaging Center en – vooruitlopend daarop – over de inrichting van een PET-MRI Centrum. Laatstgenoemd centrum is met EFRO-geld tot stand gekomen, evenals – al eerder – het tweede laboratorium voor het ontwikkelen van ziekte-specifieke contrastmiddelen. Alles draait hierbij om translationeel onderzoek, waarbij fundamentele kennis uit het laboratorium wordt doorontwikkeld naar producten, waaronder diagnostica en geneesmiddelen waar de patiënt het meeste baat bij heeft. Therapie op maat komt in zicht.

Anderzijds geeft professor Theo Mulder van de Koninklijke Nederlandse Akademie van Wetenschappen (KNAW) uitleg over het te bouwen Spinoza Centrum voor Neuro Imaging. Dit centrum gaat fundamenteel onderzoek verrichten met geavanceerde MRI-scanners (3T en 7T). Door de zeer hoge resolutie van vooral de 7T-apparatuur komen we veel meer te weten over het functioneren van ons menselijk brein. Dit EFRO-project baseert zich op een unieke samenwerking tussen de belangrijkste Amsterdamse kennisinstituten.

Moleculaire imaging en tracers

Basis van moleculaire imaging is het gebruik van al dan niet radioactieve contrastmiddelen, ‘tracers’ genaamd, die zich selectief hechten aan ziekte-specifieke markers of aan medicijnen. Tracers kunnen gebruikt worden

- binnen de nucleaire geneeskunde (positron emission tomography = PET en single-photon emission computed tomography = SPECT),
- de radiologie (magnetic resonance imaging = MRI, computed tomography = CT en echo) en
- in optische procedures (optical coherence tomography = OCT, fluorescentie imaging).

Voor afbeeldingen met PET en SPECT moet aan het ziekte-specifieke contrastmiddel of aan het medicijn een kleine hoeveelheid van een radioactieve stof gekoppeld worden. Voor afbeeldingen met MRI is dat een paramagnetische stof en voor optische imaging is dat een fluorescerende stof.

Inmiddels hebben vele ziekenhuizen, waaronder VUmc de hybride PET-CT scanner in huis. VUmc wordt het eerste Nederlandse ziekenhuis, dat beschikt over de technisch meest revolutionaire hybride camera: de PET-MRI scanner.

5. Nieuwe PET-MRI-scanner past binnen grootse plannen VUmc

Het medisch centrum van de Vrije Universiteit van Amsterdam (VUmc) werkt aan een centrum waar alle beeldvormende technieken (imaging) bij elkaar worden gebracht. De herindeling van de campus van de Vrije Universiteit (VU) en VUmc biedt een uitgelezen kans die wens te realiseren. Dit VUmc Imaging Center Amsterdam zal in 2016 operationeel zijn en wordt een van de weinige imaging centers van dit kaliber in de wereld. Vooruitlopend hierop en als cruciale stap er naartoe, opent VUmc in oktober 2012 officieel het PET-MRI Centrum. Dit centrum huisvest een veelbelovende, revolutionaire techniek op het gebied van medische imaging: PET-MRI. Van de EFRO-projectgelden wordt een gebouw ingericht en PET-MRI onderzoeksapparatuur aangeschaft. Inmiddels heeft VUmc eveneens dankzij een EFRO-bijdrage al een tweede laboratorium ingericht voor het radioactief labelen van medicijnen en ziekte-specifieke contrastmiddelen: ‘tracers’ genaamd. Professor Guus van Dongen vertelt over de vele ijzers die VUmc in het vuur heeft. Hij benadrukt de meerwaarde van verregaande samenwerking binnen de kennisinstellingen, maar ook met de industrie, de Amsterdamse overheid, de Nederlandse ministeries en in Europees verband.

Kennis delen loont: netwerkontwikkeling, specialisatie en facility sharing

Verregaand samenwerken tussen ziekenhuizen en universiteiten blijkt bedrijfseconomisch de enige weg om te gaan. ‘Waarom zouden wij dure cyclotrons (deeltjesversnellers) aanschaffen’ zeggen de gerenommeerde Amsterdamse kennisinstellingen Nederlands Kanker Instituut - Antoni van Leeuwenhoek Ziekenhuis en het Academisch Medisch Centrum ‘als we van jullie geavanceerde TracerCenterAmsterdam binnen het VUmc Imaging Center gebruik kunnen maken.’ Van Dongen: “Het nodeloos dubbel vanuit het principe ‘ieder voor zich’ is voorgoed verleden tijd. Alles draait om netwerkontwikkeling en optimaal gebruiken van elkaars expertise en infrastructuur (facility sharing).” Hij vindt het een grote sprong voorwaarts dat de top-kenniscentra binnen de Amsterdamse metropool op het gebied van oncologie, neurologie en cardiologie de handen ineen hebben geslagen. Zij profileren zich via de gezamenlijke Technologie Transfer Offices (TTO’s) richting internationale industrie en nationale en internationale subsidieverstrekters. “Dit maakt dat Amsterdam op het gebied van imaging een krachtig verhaal naar buiten heeft en de stad de onderzoekspositie danig heeft verstevigd.”

PET-MRI centrum: koploperpositie in innovatie

VUmc heeft het hele spectrum van imaging technieken in huis (zie ook kader). Van Dongen: “We waren sowieso toe aan een herindeling, omdat technologische ontwikkelingen op het gebied van hybride imaging apparatuur (PET-CT en PET-MRI) een nauwe samenwerking tussen de afdelingen vereisen.” Hij schetst de gegroeide situatie waarbij zowel de afdeling Nucleaire Geneeskunde als Radiologie beide op zes verschillende plekken opereren. “Vandaar dat we voor concentratie hebben gekozen en alles compact onder één dak gaan huisvesten.” De twee afdelingen zijn inmiddels gefuseerd. Dat heeft alles te maken met het feit dat VUmc de realisatie van het PET-MRI-centrum als belangrijke stap naar het toekomstige Imaging Center ziet en dit nu al wil realiseren en positioneren als internationaal toonaangevend centrum. De EFRO-bijdrage heeft daartoe bijgedragen. In oktober 2012 zal het PET-MRI-centrum officieel worden geopend. Het alles omvattende Imaging Center is in 2016 operationeel. Dan valt alles uiteindelijk definitief en letterlijk op zijn plaats: het wordt een centrum waar alles tot in de perfectie wordt uitgevoerd: met nucleaire, radiologische en optische

technieken en waar de patiënt en innovatie centraal staan.

Hoge verwachtingen van hybride scanner

De PET-MRI scanner maakt een geavanceerde beeldvormingstechniek mogelijk, die artsen en wetenschappers helpt bij onderzoek naar nieuwe diagnose- en behandelmethoden van kanker en van neurologische aandoeningen. Eind december 2011 werd tot de aanschaf van dit door Philips ontwikkelde apparaat

overgegaan. “We wilden niet langer wachten met deze hybride scanner (PET- en MRI-techniek gecombineerd), want we verwachten hiermee revolutionaire resultaten te kunnen gaan bereiken op het gebied van diagnostiek en therapie,” aldus Van Dongen. Dat de scanner met alle apparatuur en (nucleaire) laboratoria daaromheen straks nog een keer verhuisd moet gaan worden naar het definitieve onderkomen van het Imaging Center is geen probleem. “De tijdelijke installatie in het nieuwe gebouw van het PET-MRI Centrum is zodanig uitgevoerd dat volgens het ‘plug & play-principe’ zowel de apparatuur als de laboratoria zonder problemen overgebracht kunnen worden. Tot die tijd kunnen we al heel veel ervaring opdoen met deze innovatieve scanner.”

Wat zijn de voordelen van een gecombineerd PET-MRI scansysteem?

Beide beeldvormingstechnieken – PET en MRI – zijn al een aantal jaren afzonderlijk in gebruik, maar nu heeft Philips deze in één systeem verenigd. Hiermee kan zowel de anatomie van de patiënt als de biologie van de tumor of aandoening in beeld worden gebracht. Daarmee ontstaat een beter begrip van de oorzaken van ziekten als Alzheimer, kanker en hartziekten.

Van Dongen ziet een grote meerwaarde in het gebruik van de hybride PET-MRI scanner. “Het heeft als voordeel boven de andere hybride variant – de PET-CT-scanner - dat een scan significant minder stralingsbelasting met zich meebrengt. Verder is de combinatie van PET en MRI in één scanner effectiever, minder belastend voor de patiënt (twee scans in één sessie) en biedt het meer mogelijkheden voor diagnostisering en het monitoring van behandelingen.” Die meerwaarde zit hem vooral in het feit dat je meerdere biologische parameters tegelijk kunt meten. “Je kunt met MRI de doorbloeding goed meten. Is deze bijvoorbeeld slecht in een tumor, dan heb je meteen het antwoord waarom het radioactief gelabelde medicijn met PET niet of nauwelijks ophoopt in de tumor, en het medicijn dus niet effectief is. Zo kun je tijdens één scansessie al zien dat een behandeloptie met dat specifieke medicijn op voorhand uitgesloten kan worden. Het zou valse hoop wekken, tijd verspillen en weggegooid geld zijn. En dat sluit weer perfect aan bij de wens van VUmc om patiënten ‘therapie op maat’ aan te bieden.

Maatwerk voor de individuele patiënt

Bij ziektes met een grote (sociale) impact als

kanker, Alzheimer, multiple sclerose en hart- en vaatziekten doen zich in het lichaam specifieke moleculaire veranderingen voor. Het afgelopen decennium is bekend geworden welke ‘ziekte-specifieke moleculaire kenmerken’ dat precies zijn. Deze kunnen met behulp van zogenoemde tracers (contrastmiddelen) in beeld worden gebracht. Dat was een belangrijke medische doorbraak, omdat vanaf die ontdekking moleculaire imaging de ziekte in alle stadia van diagnose tot en met therapie kan traceren. Van Dongen: “Inmiddels is de medische wetenschap weer een revolutionaire stap verder en kunnen we met dezelfde imaging technieken – vooral met PET-imaging – de specifieke route van medicijnen in het lichaam van een patiënt volgen. Simpelweg door aan het medicijn een geringe hoeveelheid radioactiviteit te koppelen. Het geeft bijvoorbeeld antwoord op de vraag of het gekozen medicijn in een bepaalde dosis überhaupt de tumor wel bereikt.” Dat deze doorbraak van onschatbare waarde is, illustreert Van Dongen aan de hand van een aantal cijfers: “Van alle voorgeschreven geneesmiddelen blijkt slechts 40% effectief te zijn: in meer dan één op de twee patiënten heeft het geneesmiddel geen therapeutische werking, maar mogelijk wel negatieve bijwerkingen. Of een medicijn

aanslaat hangt af van de individuele biologische kenmerken van de ziekte. In de oncologie werkt zelfs maar één op de vier voorgeschreven geneesmiddelen.” Het is evident dat moleculaire imaging voor de patiënt een heel effectieve methode is, waarbij je geen tijd verliest. “Waar je normaal gesproken pas na vijf, zes weken tot drie maanden het idee had of de therapie effectief is, heb je dat idee nu binnen enkele dagen. Je kunt daarna direct alternatieven aanboren zonder nodeloos door te gaan met een niet

effectief medicijn”, aldus Van Dongen. “Bij een huidige jaarlijkse medicijnomzet van 900 miljard euro is het duidelijk dat er onnoemelijk veel te winnen is. Het scannen van een medicijn om de effectiviteit te bepalen kost ongeveer 3000 euro, terwijl een therapeutische behandeling met zo’n medicijn tussen de 50.000 en 100.000 euro per jaar kost. Het sociaal economische belang is dan ook zeer groot, zeker in een tijd dat de kosten in de gezondheidszorg hand over hand toenemen.” Maatwerk per patiënt is dé oplossing en die ligt in het verschiet. Voor de farmaceutische industrie zijn met imaging zeer concrete methoden voor handen om nieuwe medicijnen efficiënter en daardoor goedkoper te ontwikkelen. De therapeutische werking van een stof kan in een vroeg stadium al worden bepaald.

Tracerontwikkelaar pur sang

VUmc heeft veel geïnvesteerd in het ontwikkelen en produceren van tracers, vooral van PET tracers voor klinisch gebruik. Het heeft als eerste de belangrijkste PET-tracer geïntroduceerd (18F-fluorodesoxy-glucose, kortweg 18FDG, ofwel “radioactief suiker”). Dit heeft het aantal PET-scanners in de Nederlandse ziekenhuizen explosief

doen groeien, met VUmc als vooraanstaand leverancier van de tracers. Dit gebeurt vanuit het daarvoor ingerichte TracerCenterAmsterdam, waar geavanceerd biomedisch onderzoek en geneesmiddelenontwikkeling plaatsvindt. “Hier doen we aan innovatie met een team van biologen, chemici, fysici, farmaceuten en artsen. Veiligheid staat voorop, voor ons personeel en voor de ontvangende patiënt.” Het klinisch testen gebeurt met de hybride hightech PET-CT en PET-MRI camera's. Pas in deze testfase blijkt de werkelijke klinische waarde van de tracer en kan er gedacht worden over routine toepassing in de zorg.

Van Dongen: “Aan geautoriseerde klinische toepassing gaat een lange en zorgvuldige testperiode vooraf in ons tracer-ontwikkelingslab. Dat heeft inmiddels geresulteerd in de ontwikkeling van zestig tracers voor klinische toepassing. Het heeft VUmc tot een van de grootste en meest succesvolle tracer ontwikkelaars in de wereld gemaakt. Van Dongen verwacht een explosieve vraag naar moleculaire imaging en tracers door nationale en internationale farmaceutische en biotechnische bedrijven. “Het aantal contracten voor biomedisch onderzoek zal zonder enige twijfel fors toenemen.”

VU University Medical PET-MRI Center
Penvoerder : VU medisch centrum
Totale projectkosten: € 12.948.385
Bijdrage KvW: € 5.579.354
Website www.vumc.nl

Tweede GMP-lab dankzij EFRO

Eenmaal goedgekeurd voor klinische toepassing is het een complex, multidisciplinair proces om aan een ziekte-specifieke merker of medicijn een kleine hoeveelheid radioactieve contraststof te koppelen. De radio-isotopen worden ter plekke gemaakt met behulp van deeltjesversnellers (cyclotrons), die vanwege de korte halfwaardetijd van de isotopen (na enkele uren vervallen) dicht bij het productielab moeten staan. Chemici koppelen de radioactiviteit snel en met uiterste precisie aan de uiteindelijke tracer. Dit laatste gebeurt in zogenaamde laboratoria voor Good Manufacturing Practice (GMP-labs), die genormeerd zijn om voor mensen bestemde geneesmiddelen te ontwikkelen en te produceren. Dit is een steriele werkomgeving waarin diverse ‘hot cells’ staan voor de veilige bereiding van tracers. Dat betekent dat de hele chemie, van het maken van radioactieve contrastvloeistof tot en met het klaarmaken van de injectiespuit met de gelabelde tracer bij ons wordt gedaan”, aldus Van Dongen. “We hebben nu vijf cyclotrons, twee GMP-labs en twaalf hot cells. Het tweede GMP-lab werd enige jaren terug ook met hulp van EFRO-geld gebouwd. Straks gaat ook deze tracer-infrastructuur zonder problemen over naar het toekomstige Imaging Center.”

Dutch Imaging Hub

Van Dongen: “VUmc heeft met UMC Groningen en UMC St Radboud in Nijmegen een strategische alliantie opgericht: de Dutch Imaging Hub. Daarin werken wij intensief samen op het specialistische onderzoek naar geneesmiddelen met de nieuwste moleculaire imaging technieken. Hierdoor zullen nieuwe medicijnen en behandelingen eerder op de markt komen en blijft Nederland een wereldspeler in dit type onderzoek.” Met trots noemt hij het eind 2010 afgesloten langdurige

samenwerkingscontract door de Dutch Imaging Hub met het Zwitserse Roche-Genentech. “Dit is het meest innovatieve farmaceutische bedrijf in de wereld, met 80.000 medewerkers en een jaarlijkse omzet van ongeveer 50 miljard euro. “Ze gaan de toepassing van imaging bij geneesmiddelenontwikkeling exclusief bij de Dutch Imaging Hub doen.” Dat is niet het enige waar Van Dongen vooral trots op is. Dat is ook het feit dat de internationale farmacie en de scannerindustrie met VUmc en de hele Amsterdamse regio dingen wil ontwikkelen. En dat rondom de geplande, gecompliceerde nieuwbouw de vaart er echt inzigt. Vanaf de plannen op papier tot en met de bouw. “We hebben alles onvoorstelbaar snel voor elkaar gekregen. We zijn koploper en op die manier zullen we het ook zeker blijven.”

Als een spin in het Europese web

Ook Europees gezien tinnert VUmc aan de weg met de coördinatie van een netwerk van Europese imaging en tracer centers binnen EATRIS (European Advanced Translational Research Infrastructure in Medicine). Ook het Europees EATRIS hoofdkantoor is op de VUmc campus gevestigd. Dit versterkt de rol van Nederland als centrum voor kruisbestuiving tussen de Europese academische wereld en de industrie voor translationeel onderzoek.

“We verwachten dat Nederland hiermee een nog aantrekkelijker vestigingsplaats wordt voor internationale bedrijven in de health sector”, aldus Van Dongen. “Nederlandse kennisinstellingen zijn excellent in translationeel onderzoek en EATRIS biedt de ideale etalage voor internationale samenwerking”.

Perfect passend binnen nationaal topsectorenbeleid

“Als we in het kader van Kansen voor West en de Europese aspiraties kijken naar onze sterktes, dan springt de metropool Amsterdam eruit met hoogwaardige kennis op het gebied van oncologie, neurologie en imaging. Daarin kunnen we heel veel betekenen op wereldniveau. Het is dan ook niet verwonderlijk dat onze doelstellingen perfect aansluiten bij wat het Rijk met het topsectorenbeleid voorstaat.” Binnen de aangewezen topsector ‘Life Sciences & Health’ gaat het daarbij om (...) ‘een bijdrage aan hoogwaardige en betaalbare zorg en daarmee aan een hogere levenskwaliteit en beheersing van de zorgkosten. Het is een ontwikkeling die de arbeidsproductiviteit en het BNP moeten doen stijgen.’ (...) Mede dankzij de verregaande samenwerking lijkt deze doelstelling de Amsterdamse medische wereld als op het lijf geschreven.

In 2014 is het Spinoza Centrum voor Neuro Imaging operationeel en kunnen bedrijven en wetenschappelijke instellingen op topniveau multidisciplinair neurowetenschappelijk onderzoek verrichten. Door de EFRO-bijdrage kan het instituut daarvoor zeer geavanceerde apparatuur aanschaffen, waaronder een 3T en 7T MRI-scanner.

is duidelijk”, aldus Mulder, “dat fundamenteel onderzoek een belangrijke marktwaarde heeft. Daar geloven ook de innovatieve bedrijven in, want vanuit de hoek van de biotechnologie en de medische elektronica is al veel belangstelling voor ons nieuwe centrum. Zonder fundamenteel onderzoek valt er immers op termijn niets meer toe te passen, dat willen we nog wel eens vergeten.”

Waar staat het Spinoza Centrum voor?

Mulder legt uit dat het nieuwe centrum zich richt op onderzoek naar de relatie tussen hersenen en gedrag. Hoe nemen mensen waar, hoe worden beslissingen genomen en problemen opgelost? Wat is de neurobiologie van ons inlevingsvermogen of van de haat en de empathie? Het gaat ook om vraagstukken als het herstel van hersenen na letsel. “Het heeft allemaal te maken met hoe wij ons gedrag reguleren en hoe ons gedrag gestoord kan raken. Hoe werken de hersenen bij autisme of bij obsessief gedrag? Wat gebeurt er in ons brein in geval van Alzheimer, Parkinson of bij multiple sclerose? En belangrijk voor de forensische psychiatrie: kan meer inzicht in hersenprocessen in combinatie met omgevingsvariabelen een verklaring bieden voor

extreem agressief gedrag?” Het zijn slechts enkele van de vele invalshoeken waarover nog heel veel kennis te vergaren is. Veel is de afgelopen decennia geleerd over ons menselijk brein. Daaraan hebben imaging en andere technieken in hoge mate bijgedragen. Mulder: “Erg belangrijk is het verkregen inzicht dat ook hersenstructuren zich kunnen herstellen en er bijvoorbeeld na een herseninfarct een voortdurende reorganisatie plaatsvindt. Eerlijk gezegd snappen we de werking van ons brein

nog maar ten dele en staan we pas aan het begin van het beter leren kennen van de meest complexe machine die er in het universum bestaat.”

Broedplaats voor innovatieve biotechnische bedrijvigheid

“We willen met het Spinoza Centrum een incubator zijn voor innovatieve bedrijvigheid. Dat betekent dat we met het verrichten van fundamenteel onderzoek op topniveau tegelijkertijd een broedplaats zullen worden voor het biotechnisch bedrijfsleven”, aldus Mulder. Het besef is gegroeid dat de som meer is dan de delen. “We hebben mensen uit de industrie aangesteld, die als een soort ‘industrial science scout’ aan het werk gaan om die twee werelden bij elkaar te brengen. Bedrijven en instellingen delen niet alleen de kennis, maar zorgen er ook voor dat deze voor iedereen toegankelijk is.” De samenwerkende partijen van het Spinoza Centrum waren de ideeën rondom het topsectorenbeleid van het ministerie van Economische Zaken, Landbouw en Innovatie in feite vooruit. Mulder: “Het past perfect binnen de te versterken topsector ‘Life Sciences & Health’, terwijl ons werk zeker ook raakvlakken heeft met de ICT-topsector. We genereren

samen met Leiden en Utrecht namelijk, zeker met de nieuwe experimentele 7T-scanner, nieuwe analysetechnieken.”

Wat houdt High Field MRI (fMRI) in?

Een fMRI-scanner maakt beelden met een hoge resolutie en verschaft zowel anatomische als belangrijke fysiologische informatie. Bij deze techniek ligt de proefpersoon/patiënt in een holle cilinder (de MR-tunnel) en draait alles letterlijk om magnetische resonantiesignalen die naar een computer worden doorgestuurd. Het Spinoza Centrum richt zich met de MRI-scanner op het registreren van de activiteit van de hersenen op basis van een aantal fysische eigenschappen. Zo maakt het ijzer in het bloed de bloedtoevoer naar de hersenen zichtbaar. En waar zuurstofrijk bloed is, daar is hersenactiviteit. Dit betekent dat in vele situaties en bij diverse gedragingen en ziektes kan worden nagegaan welke delen van de hersenen wel of niet actief zijn, dan wel gestoord functioneren. En of bepaalde hersenactiviteit in de tijd verandert.

Tesla is een maat voor de sterkte van het magneetveld en daarmee voor de gevoeligheid van de scanner. Heel gangbaar in de

ziekenhuizen zijn inmiddels de MRI-scanners van 1,5 en 3Tesla. Van dit laatste type, de 3T, krijgt het Spinoza Centrum op beide locaties er één te staan. Deze zijn uitermate geschikt voor vele soorten onderzoek. De 7T-MRI-scanner heeft een ultrahoog magneetveld (high field) en is daarmee een stuk gevoeliger om bijvoorbeeld microbloedingen in de hersenen in beeld te brengen. Door het hogere magneetveld wordt er meer signaal verkregen dan met een reguliere scanner. Hierdoor kunnen beelden sneller opgebouwd worden, of beelden met een hogere resolutie gemaakt worden. Ook zijn sommige contrast effecten op ultrahoog veld meer uitgesproken dan op lagere veldsterktes, te denken valt aan: het contrast tussen bloed en hersenweefsel (om vaten af te beelden) en tussen weefsels met verschillende ijzerdichtheden.

In Nederland staan al twee MRI-scanners van 7Tesla: in Utrecht en in Leiden. Het Spinoza Centrum krijgt als derde een dergelijke krachtige scanner. In Maastricht wordt inmiddels geëxperimenteerd met de 9,4T-scanner, die op dit moment als het hoogst haalbare wordt gezien.

[einde kader]

Waar bent u vooral trots op?

“Ik vind vooral de toegenomen schaalgrootte een enorme stap voorwaarts. Het Spinoza Centrum is een uniek samenwerkingsverband waarin de deelnemende partijen de moed hebben getoond om te aanvaarden dat samenwerking op termijn tot grotere kwaliteit leidt dan permanente concurrentie. En dat was tot voor kort zeker geen vanzelfsprekend standpunt. Door samenwerking word je een grote speler in het veld van het neuro-wetenschappelijk onderzoek.” Hij wil daarbij

Spinoza Centrum
Penvoerder: Kon Ned Akademie v Wetenschappen KNAW
Totale projectkosten: € 13.124.359
Bijdrage KwW: € 6.494.339
Website: www.knaw.nl

zeker ook benadrukken, dat de samenwerking verder gaat dan ‘het Amsterdamse’. “De kennisuitwisseling met de universiteiten van Leiden en Utrecht is daarbij onontbeerlijk, zeker omdat deze twee al enkele jaren werken met precies dezelfde 7T-scanner van Philips en zij dus voor ons de methodologische kastanjes uit het vuur hebben gehaald.” Maar het gaat verder dan de Randstedelijke samenwerking want ook met de universiteiten van Nijmegen (FC Donders Instituut) en Maastricht worden nauwe banden onderhouden.

Meer investeren in de wetenschap

Mulder zou graag willen zien dat er veel meer wordt geïnvesteerd in de wetenschap dan de 0,7% van het Bruto Nationaal Product dat er nu aan wordt uitgegeven (door publieke sector). “Dat percentage ligt in de ons omringende landen drie tot vier keer hoger. Geen wonder dat die landen ons links en rechts voorbijstreven. Om over de Aziatische landen nog maar te zwijgen. De KNAW wijst er telkens op dat je als land je kenniseconomie niet mag verwaarlozen.” Hij is er stellig in: “Op R&D moet je nooit korten, want als er geen innovaties meer zijn dan raakt ook je industriebeleid op termijn verlamd.” Mulder is

blij dat dit inzicht er op Europees niveau zeker is. “We kunnen nu alleen maar hopen dat ons land dat EU-inzicht ook daadwerkelijk gaat volgen. Het topsectorenbeleid moet niet alleen een bedrijvenbeleid zijn. We kunnen niet zonder een flinke investering in wetenschappelijke vooruitgang. Dat komt de economie dubbel en dwars ten goede.”

Consortium Delft Blue Water:

Het Hoogheemraadschap van Delfland

Delfluent Services B.V.

Evides Industriewater

Veolia Water Solutions & Technologies

Veolia Water Nederland

Voor flankerend wetenschappelijk onderzoek is samenwerking gezocht met:

Technische Universiteit Delft

Aangevuld voor tweede project Gietwater op maat met:

Priva

LTO Groeiservice

7. Duurzame zoete oplossing voor verziltingsprobleem Van 'Innovatief zuiveren stedelijk water' naar 'Gietwater op maat'

In de gemeente Midden-Delfland is de awzi Harnaschpolder een van de grootste zuiveringsinstallaties voor gebruikt stedelijk water in Europa. Daar werkt het consortium 'Delft Blue Water' met steun van EFRO aan een duurzaam en innovatief alternatief voor de zoetwatervoorziening in Delfland. De inzet is innovatief hergebruik van gezuiverd stedelijk water (effluent), om dit vervolgens als gietwater te leveren aan de glastuinbouw. Ook kan een zuiveringsvariant de sloten en vaarten bij droogte op peil houden. Dit betekent milieuwinst en daarmee een belangrijke oplossing om de toenemende verzilting tegen te gaan. De eerste belangrijke stap is gezet door met hulp van EFRO de haalbaarheid van innovatieve zuiveringstechnieken aan te tonen. Ook aan het gestarte vervolgonderzoek draagt EFRO bij. Oscar Helsen geeft uitleg. Hij is beleidsadviseur afvalwaterketen bij het Hoogheemraadschap van Delfland.

Stedelijk water 'down the drain' is zonde en verdient beter

De afvalwaterzuiveringsinstallatie (awzi) Harnaschpolder ligt in de gemeente Midden-Delfland en is eigendom van het Hoogheemraadschap van Delfland. Deze heeft het beheer van de installatie in handen

gegeven van Delfluent Services BV, met Evides Industriewater en Veolia Water Nederland als aandeelhouders. Harnaschpolder zuivert het stedelijk water van de gehele Haagse regio. Dat komt neer op het verwerken van het gebruikte stedelijk water van ruim één miljoen mensen en bedrijven. Daarmee is Harnaschpolder een van de grootste zuiveringsinstallaties in Europa. Het (zoete) gezuiverde stedelijke water wordt nu 'zomaar' via een persleiding in de Noordzee geloosd. De dijkgraaf opperde het al tijdens de ingebruikname in 2006 van de awzi: 'Maak ons effluent inzet van onderzoek en zoek uit of hergebruik van dit gezuiverde en daarmee al relatief schoon stedelijk water kan bijdragen aan een betere waterhuishouding en daarmee aan een beter milieu'.

Klimaatverandering aanleiding zoektocht alternatief

In november 2010 startte een samenwerkingsverband (zie kader) van diverse bedrijven. Dit consortium onder de naam 'Delft Blue Water' startte een onderzoek naar de mogelijkheden om op een duurzame manier zuiver water te produceren voor de omgeving (oppervlaktewater) en de glastuinbouw (gietwater). Voor flankerend onderzoek riep dit samenwerkingsverband de hulp in van de

Technische Universiteit Delft.

Er is alle reden voor nader onderzoek omdat in de regio Delfland de behoefte aan zoet water toeneemt als gevolg van een langzame verzilting door een stijgende zeespiegel. In tijden van droogte wordt nu gebruik gemaakt van aanvullende toevoer van elders – van het Brielse Meer en van het Hoogheemraadschap van Rijnland. Om diverse redenen is de kans groot dat er op termijn geen gegarandeerde aanvoer meer mogelijk is.

Verzilting van het oppervlaktewater is een slechte zaak voor de landbouwgronden en natuurgebieden. Verder heeft de glastuinbouw in het Westland structureel behoefte aan een goede kwaliteit gietwater. Oscar Helsen van het Hoogheemraadschap legt uit dat de glastuinbouw in de regio regenwater gebruikt voor het begieten van de gewassen. Als aanvulling daarop in vooral de lente en zomer maken de telers ook gebruik van ontzout grondwater. “De tuinders pompen grondwater op, waarna ze het ontzouten. De zoute reststroom (‘brijn’) pompen ze weer terug in de grond.” Daarmee komt er een nog hogere concentratie zout terug in de bodem en dat is feitelijk in strijd met de Europese regelgeving. “Er is een gerede kans dat deze praktijk in de

toekomst vanuit milieuoogpunt wordt beperkt of zelfs wordt verboden”, aldus Helsen. “Bovendien zullen voor de tuinders de kosten voor het ontzouten van het grondwater door de toenemende verzilting stijgen. Genoeg redenen voor de provincie Zuid-Holland om zich hard te maken voor onderzoek naar milieuvriendelijker gebruik van gietwater.”

Een landelijk verbod op brijnlozing zit er op de korte termijn echter niet in, omdat de Tweede Kamer de urgentie daarvan vooralsnog niet

inziet. Om die reden blijft de provincie de ontzoutingsmethode van de tuinders gedogen. Wel stelt de provincie een richtlijn op waarmee de tuinders bewust worden gemaakt van het milieuprobleem. Ze worden op het spoor gezet van het in de nabije toekomst afnemen van gietwater van de awzi Harnaschpolder. Helsen: “We vinden het jammer dat de landelijke politiek minder hard loopt. Daardoor bestaat er minder noodzaak voor de tuinders om hun werkwijze snel te veranderen. We zullen dus extra ons best moeten doen om na een adequate verdere zuivering van het afvalwater ook een economisch aantrekkelijk distributienetwerk te ontwikkelen. Dit betekent dat de tuinders hun gietwater in de vorm van ons gezuiverd effluent rechtstreeks uit de kraan kunnen tappen. Enthousiaste geluiden uit de hoek van de tuinders sterken ons in het slagen van ons project.”

Proef met nieuwe zuiveringstechnieken

De schaal van de awzi Harnaschpolder en de potentiële afzetmarkt in het Westland voor giet- en oppervlaktewater lenen zich bij uitstek voor nader onderzoek naar het hergebruik van stedelijk water.

Delft Blue Water onderzoekt de mogelijkheden

om met vernieuwende zuiveringstechnieken het stedelijk water te hergebruiken. Helsen: “Op het terrein van de awzi hebben we een demonstratiehal neergezet, waarin we in 2010 startten met twee onderzoekslijnen voor de behandeling van effluent: een referentielijn en een innovatielijn. Binnen de referentielijn worden alleen algemeen gangbare zuiveringstechnologieën toegepast, terwijl we binnen de innovatielijn twee nieuwe technieken van Veolia Water hebben getest op het effluent.” Er is ter vergelijking geëxperimenteerd met verschillende productiemethoden voor twee kwaliteiten water: één voor oppervlaktewater (voor grondwatersuppletie en boezemwater) en een kwaliteit voor het gietwater voor de glastuinbouw. Allereerst zijn stikstof en fosfaat verwijderd, waardoor schoon aanvullend oppervlaktewater overblijft. Vervolgens gaan de zouten eruit en blijft kwalitatief goed gietwater over.

Innovatieve technologie bewijst zich dubbel en dwars

Helsen: “We kwamen er al vrij snel achter dat de vergelijking tussen innovatieve en bewezen technologieën duidelijk in het voordeel van de innovatieve lijn uitpakt. De waterkwaliteit met de

reguliere techniek en met de nieuwe technologie bleek in beide gevallen voldoende hoog. De winst binnen de nieuwe lijn zit hem vooral in de grotere stabiliteit. De hogere kwaliteit van het verder gezuiverde effluent is constanter.”

Dat bestaande en nieuwe technieken met elkaar zijn vergeleken is volgens Helsen vooral te danken aan de bijdrage van EFRO. “In eerste instantie wilden we alleen aan de slag met innovatieve technieken, maar TU Delft adviseerde om er een referentielijn naast te zetten. Dankzij EFRO hadden we daarvoor de middelen en werd het een gedegen onderzoek met een stevige onderbouwing.”

De eerste experimentele fase met proefopstellingen eindigde in de zomer van 2012 en leverde een veelbelovend resultaat op. De conclusie luidt dat het nabehandelen van effluent voor oppervlaktewater en gietwater kostenefficiënt, duurzaam en betrouwbaar kan worden uitgevoerd. “Uit de opgestelde business case blijkt dat we een concurrerende gietwaterprijs kunnen bieden aan de glastuinbouw. Deze branche zal uiteindelijk minder geld kwijt zijn en geen zorg meer hebben over het ontzouten van grondwater.”

Ook ‘Gietwater op maat’ met EFRO-bijdrage

Die positieve uitslag geeft aanleiding tot vervolgonderzoek door Delft Blue Water,

opnieuw mede gefinancierd door EFRO en nu gericht op het op het leveren van gietwater aan tuinders. Het consortium is uitgebreid met Priva (procesautomatisering in de glastuinbouw) en LTO Groeiservice. Helsen: “Het vervolgproject moet duidelijk maken dat waterleverantie aan bedrijven in de land- en tuinbouw via maatwerk geleverd kan worden.” Daarbij gaat het onder meer om de volgende onderzoeksvragen:

1. Is het nodig dat het gezuiverde water ontdaan is van alle zouten en stoffen?
2. Kan de kostprijs van het water voor hergebruik nog verder omlaag?
3. Accepteren de tuinders en consumenten gezuiverd stedelijk water als gietwater?

4. Hoe maken we een ‘slim’ distributienet? Over het distribueren van gietwater heeft Evides al een studie verricht naar de ontwikkeling van een innovatief transportsysteem voor het gietwater. Tuinders zijn gebaat bij lage transportkosten, wat de grootste kostenpost zal zijn bij het leveren van gietwater. Helsen: “We hopen natuurlijk dat we alle telers die nu grondwater ontzouten direct meekrijgen. Het is het meest voordelig om in het Westland het hele buizenstelsel in één keer te realiseren. De capaciteit van de awzi is er groot genoeg voor. Het komt er nu op aan de praktische haalbaarheid en uitvoerbaarheid goed in beeld te krijgen. Vandaar dat ook de belangenorganisatie LTO (Land- en Tuinbouworganisatie) als onderzoekspartner is toegetreden tot het consortium. ‘Wat leeft er bij de tuinders, onder welke voorwaarden zouden zij overstag willen gaan?’ Helsen: “Tegelijkertijd gaan we in een proefkas tomaten telen met gietwater geproduceerd uit effluent. Dat doen we samen met de tuinders.” Duidelijk is dat het in deze fase aankomt op een goede communicatie met de toekomstige gebruikers. Een communicatieplan moet daarbij helpen. “We staan op de Floriade in Venlo en houden ons verhaal tijdens bijeenkomsten van telers.

Tomaten op afvalwater

Penvoerder: Hoogheemraadschap van Delfland

Totale projectkosten: € 788.231

Bijdrage KvW: € 315.292

Gietwater op maat

Penvoerder: Hoogheemraadschap van Delfland

Totale projectkosten: € 1.250.000

Bijdrage KvW: € 500.000

Website www.hhdelfland.nl

Het is een veelbelovend verhaal, waarbij de kans groot is dat de potentiële gebruikers zeker enthousiast zullen meewerken als de investering in de aanleg van het distributienetwerk over meerdere partijen wordt verdeeld.”

Gietwater als exportmiddel

De innovatieve inspanningen van Delft Blue Water dienen meerdere doelen: het stedelijk water dat anders zo in de Noordzee wordt geloosd wordt hergebruikt, brijnlozingen in de ondergrond zijn straks voorbij en de kwaliteit van het oppervlaktewater verbetert. Het spreekt Helsen vooral aan dat het Hoogheemraadschap als regionale overheid voortvarend samenwerkt met bedrijven en de TU Delft. “Het is een goede zaak dat wij anticiperen op de toekomstige gevolgen van klimaatverandering. Hoewel de urgentie van de verzilting op dit moment politiek nog geen prioriteit lijkt te hebben, zal toch het probleem op termijn erkend worden en dan hebben wij de oplossing al voorhanden.” En zeker niet onbelangrijk is zijn constatering dat de toenemende verzilting zich niet tot Nederland beperkt. “Daardoor kan ons gietwater ook nog eens wereldwijd als exportmiddel worden ingezet.”

8. Technofonds Flevoland is zijn geld dubbel en dwars waard

Wat is er nu mooier dan jonge bedrijven financieel te steunen, ze mede daardoor te zien groeien, die inleg met winst te verzilveren om dat verdiende geld vervolgens weer in te zetten voor nieuwe starters en doorstarters. René Krijger, directeur van het Technofonds Flevoland BV vertelt over de werking van dit participatiefonds. Het is een 'revoluerend fonds', omdat het geld dat vrijkomt bij de verkoop van participaties én de aflossing op verstrekte leningen opnieuw wordt uitgezet bij weer andere veelbelovende jonge bedrijven. "We werken aan het bevorderen van technologisch innovatief ondernemerschap in de provincie Flevoland. Dat is goed voor de regionale uitstraling, maar het draait vooral om het vergroten van het aantal arbeidsplaatsen in de provincie." Het fonds startte in 2000 met overheidsgeld inclusief EFRO-steun. Het heeft even geduurd, maar nu verdient Technofonds zichzelf dubbel en dwars terug en zijn er meer dan 1000 arbeidsplaatsen bijgekomen in Flevoland in combinatie met MKB Fonds Flevoland.

Innovatieve technostarters als doelgroep

Door de economische crisis is het voor startende en snelgroeiende innovatieve bedrijven vaak moeilijk om financiering te

vinden. Technofonds Flevoland BV verstrekt risicokapitaal aan innovatieve, technologische bedrijven die hun financiering moeilijk rond kunnen krijgen. Het fonds participeert in deze startende en doorstartende bedrijven door – altijd in combinatie – aandelen te kopen en een marktconforme (achtergestelde) lening te verstrekken. Het werkgebied is heel Flevoland, met uitzondering van de gemeente Zeewolde. Om in aanmerking te komen moet een bedrijf ten minste in Flevoland gevestigd zijn of zich er willen vestigen. Technofonds zoekt de vernieuwende 'technostarters' in onder meer de ICT sector, life-science en in de medische en biotechnologie. Een belangrijke voorwaarde is dat een bedrijf een echt innovatief element in zich heeft. Of dat nu om een proces, product of techniek gaat.

Geen aanspraken, maximale inzetbaarheid

Technofonds Flevoland BV is in 2000 opgericht. De aandeelhouders zijn de gemeenten Almere, Dronten, Lelystad, Noordoostpolder en sinds kort ook Urk, evenals de Ontwikkelingsmaatschappij Flevoland BV (OMFL). Rijk, provincie Flevoland en EFRO leverden financiële bijdragen. In het kader van Kansen voor West kwam hierdoor 5,5 miljoen

euro participatiekapitaal beschikbaar. In totaal is er 10 miljoen euro aandelenkapitaal.

De aandeelhouders spreken de financieringsbuffer niet aan om de kans op nieuwe arbeidsplaatsen zo groot mogelijk te houden. Daarom zien de vennoten af van rente- en dividenduitkeringen en willen ze ook geen aanspraak maken op een deel van de winst uit de aandelenverkoop van bedrijven.

De provincie Flevoland kent ook het MKB Fonds Flevoland, dat volgens dezelfde principes werkt, maar gericht is op de meer traditionele bedrijven. Een management BV met vier commissarissen houdt toezicht op de fondsen, dat uit een hecht samenwerkend driemanschap bestaat: René Krijger, Evert Hakvoort en Yvonne Hermans.

Hoe werkt het Technofonds?

“Per jaar kloppen tussen de zeventig en tachtig bedrijven bij ons aan. Van dat aantal blijven ongeveer vijftientig bedrijven over waarmee we een serieus gesprek aangaan. Na een beoordeling op onder meer financiële haalbaarheid, werkgelegenheid, groeimogelijkheden en managementkwaliteiten gaan we met gemiddeld zes bedrijven per jaar in zee. Zij zijn voor ons de krenten in de

pap, omdat ze ons het meest interessant en veelbelovend lijken. We kopen aandelen, verstrekken een (achtergestelde) lening en sluiten een contract met deze bedrijven af. Ook al kiezen we voor een minderheidspositie in de bedrijfjes, we zorgen wel dat zo’n contract voorkomt dat we bij het minste geringste weggestemd kunnen worden in een aandeelhoudersvergadering.” Krijger vervolgt dat het fonds de bedrijven volgt in hun ontwikkeling en dat hij daarbij inzage heeft in alle stukken, zoals de kwartaalrapportages. “We letten erop dat een bedrijf niet alleen winst maakt, maar ook groeit zodat de

werkgelegenheid toeneemt. “En mocht het mis dreigen te gaan, dan zetten we een bedrijf op het spoor van hulptroepen uit ons netwerk.”

“We gaan ervan uit dat we onze aandelen na vijf tot zes jaar met winst kunnen verkopen. Op zo’n moment heeft het bedrijf zijn lening aan ons afbetaald en is het kapitaalkrchtig genoeg om ons uit te kopen. Ook kan zich een andere koper aandienen. Soms moeten we wachten met de aandelenverkoop, zoals bij twee life science bedrijven waarin we nu al minstens tien jaar participeren. Een van die twee ontwikkelt een nieuw medicijn. Dat is een lang traject, maar als dit middel uiteindelijk op de markt mag komen, spreken we toch al snel over een toegenomen bedrijfswaarde die in de honderden miljoenen kan gaan lopen. Dat is het wachten wel waard, ook al kan er nog heel veel mis gaan in deze tak van sport...”

“We komen bij zeer uiteenlopende bedrijven over de vloer. Enkele voorbeelden zijn een algenkwekerij, kartonnagefabriek en woonarkenbouwer. En we nemen bijvoorbeeld ook deel aan een Masterplan Duurzame Visserij, waarbij het gaat om het ontwikkelen van duurzame vistechneken. Dat is het leuke van dit vak. En voor al deze starters geldt: er moet een markt voor zijn. Anders doen we niet mee.”

Van nul tot revoluerend

EFRO heeft het fonds vanaf het eerste uur financieel bijgestaan. “We hadden het geld zeker in het begin ook hard nodig om bekendheid te verwerven en ons apparaat op te tuigen. In die tijd konden we onze eigen broek nog niet ophouden, terwijl ons bureau nu volledig kan draaien op de inkomsten uit rente- en dividenduitkeringen. Daar komt geen cent subsidie meer aan te pas. We plaatsten advertenties, maakten publicatiemateriaal, een website, gaven veel interviews en werkten hard aan ons netwerk.” Het duurde even voordat de organisatie rondom de ondersteuning van innovatieve bedrijven goed op de rails stond. “We hadden met zoveel partijen en potjes te maken. Inmiddels loopt het als een trein. We werken nog maar met één pot geld voor de vijf deelnemende gemeenten en leggen aan onze Raad van Commissarissen en aandeelhouders verantwoording af.”

Krijger schaamt zich er niet voor dat Technofonds in de beginjaren met flink verlies draaide. Hij spreekt over afboekingen in die tijd van vijf tot zes ton per jaar. “Daar werden sommige mensen toch wel zenuwachtig van.” Sinds 2010 is het fonds voor het eerst uit de

waar is het
begin kader?

rode cijfers. Krijger vindt die aanlooptijd van tien jaar niet uitzonderlijk, “want we participeren immers met risicokapitaal in een risicovol segment van startende bedrijven. Bij de start in 2000 had ik al gezegd: mensen, geef me tien jaar....” En die bleek hij nodig te hebben, maar nu is Technofonds écht ‘revoluerend’ omdat er over de gehele linie genomen winst wordt geboekt op de totale inleg. Met dat geld kunnen andere bedrijven weer gefinancierd worden. Op dit moment hebben we zelfs meer vermogen dan de 10 miljoen euro die ooit is ingelegd.”

5% maakt rest investeringen goed

“De ervaring leert dat een derde van de starters omvalt, we aan tien procent van de bedrijven wel iets verdienen, maar dat we het moeten hebben van die 5% die dusdanig goed presteert dat het alles goedmaakt wat we bij andere bedrijven niet kunnen terugverdienen.”

[einde kader]

Slim geld uitzetten en verdienen

Krijger vindt dat juist in tijden van economische schaarste een revoluerend fonds een slimme financieringswijze is voor vooral innovatieve bedrijven. Dat geldt zeker in een tijd dat er minder subsidies beschikbaar zijn en bancaire

kredietverlening aan de kleinere bedrijven niet mogelijk is. Krijger: “Een revoluerend fonds is een heel goed alternatief. We moeten van het idee af dat subsidies zaligmakend zijn. Aanvullend komen subsidies van pas, maar in de wereld van innovatieve ondernemers zijn ‘durfinvesteringen’ zo gek nog niet. We geven risicokapitaal uit, met kans op verlies, maar als we een goede inschatting hebben gemaakt en een bedrijf heeft succes, dan komt het geld weer terug. En het vermenigvuldigt zich ook nog

eens, terwijl je subsidie gewoon kwijt bent.”

Multiplier effect

De starters waarmee Technofonds in zee gaat zitten doorgaans in de eerste drie jaar van hun ondernemerschap. “Het is een risicovolle doelgroep, waarmee de banken niet zomaar in zee gaan. De grote participatiemaatschappijen geven al helemaal niet thuis. Die opereren niet aan de onderkant van hun markt en komen pas in beweging als het om een paar miljoen euro gaat.” Een bedrijf dat de financiering geheel via de bank kan krijgen heeft ons niet nodig. Technofonds is juist in het leven geroepen om ‘durfinvesteringen’ te doen, om het gat te dichten tussen de 0 en 1 miljoen euro. “Wij zijn nooit de enige die investeert, omdat wij voor de eerste financiering niet verder gaan dan 300.000 euro. Dat vraagt veelal om meerdere investeerders en dan kan onze toezegging als een vliegwiel werken. Onze investeringsbereidheid biedt geen garantie, maar geeft wel vertrouwen. Recent zat ik bij een bedrijf waarin wij een ton inbrengen. Het is dan heel mooi om te zien dat zo’n bedrijf uiteindelijk zes ton te verspijken krijgt. Een uitzonderlijk mooi multipliereffect, maar gemiddeld gaat het tegenwoordig om een verdrievoudiging.”

Doorstarter rekent nu Airbus en Boeing tot klant

Dat Technofonds als een vliegwiel kan werken ondervond DTC (Dutch Thermoplastic Components), een bedrijf uit Almere met een jonge ingenieur uit Delft aan het roer. DTC ontwikkelt lichtgewicht maar supersterke onderdelen aan de vliegtuigindustrie. “DTC had een groter bedrijfsgebouw nodig om te kunnen groeien. We geloofden in de vernieuwende programma’s van dit bedrijf en sprongen financieel bij, samen met een private investeerder met wie we regelmatig samenwerken. Met als gevolg dat er ook weer met de bank te praten viel.” Inmiddels is DTC gecertificeerd en zeer succesvol. Het bedrijf groeide in korte tijd en heeft nu met 25 arbeidsplaatsen onder meer Airbus en Boeing tot klant. “Het leuke daarbij is, dat ze ook nog eens vijf stageplekken beschikbaar stellen en dat is geen overbodige luxe in deze tijd.”

Bedrijven naar Flevoland halen

Krijger vindt het mooi als het fonds ook bedrijven van elders aantrekt. Hij noemt twee softwarebedrijven die dankzij het Technofonds in Almere neerstreken. “Beide zijn na twee jaar overgenomen door buitenlandse beursfondsen.

Technofonds

Penvoerder: Ontwikkelingsmaatschappij Flevoland BV

Totale projectkosten: € 5.500.000

Bijdrage KvW: € 1.680.000

Website www.omfl.nl

Dat is prima, want wij hebben de winst op hun aandelen geïnd en de werkgelegenheid blijft in Almere. Overigens verkopen we de aandelen alleen als de achtergestelde lening is afgelost.” Flevoland kan ook pech hebben. “Eén van onze grootste groeiers – het bedrijf ging van 5 naar 250 arbeidsplaatsen – vertrok na een fusie naar Woerden.”

Technofonds helpt nieuwe bedrijven verder te groeien en stapt in principe niet in bedrijven die in de financiële problemen zitten. “Tenzij we goede toekomstperspectieven zien.” Dat was het geval met een bedrijf dat digitale producten ontwikkelt, maar een aanzienlijk negatief vermogen had. “Toch zijn we met ze in zee gegaan, omdat contracten met belangrijke afnemers in de pen zaten. Dat gaf ons vertrouwen in een goede afloop.” Maar sommige starters hebben geen toekomst. Krijger komt ze regelmatig tegen, de eigenaren van bedrijfjes die weliswaar creatief zijn en een groot technisch inzicht hebben, maar die vergeten dat ze hun bedrijf goed in de markt moeten zetten. Zoals hij het pleegt te zeggen: ‘een beginnend, bevlogen ondernemer mag best een beetje eigenwijs zijn, maar moet wel open staan voor adviezen van anderen.’

Softwarebedrijf gooit hoge ogen

Flevoland is trots op het voor Nederland toonaangevende Griffid uit Almere, die onder meer slimme elektronische beveiligingssystemen levert. Zo heeft Griffid het Erasmus Medisch Centrum als klant waarbij het bedrijf – zeer innovatief – cameratoezicht, toegangsbeheer en intercom in één centrale kamer integreerde. Griffid ontwikkelde daarvoor zelf de software, die niet hardware afhankelijk is. Technofonds hielp het bedrijf met een doorstart.

Het softwarebedrijf heeft nu wereldwijde partnerships met resellers en installateurs en een distributie verkoopkantoor in de Verenigde Staten.

De jackpot kan zomaar vallen...

Technofonds kan afboekingen alleen terugverdienen door winst op aandelen. “Op dat vlak was ons eerste echt grote succes de lucratieve verkoop van onze aandelen in het bekend geworden telecombedrijf Simpel. Deze opbrengst maakte direct enkele afboekingen goed.” Krijger vervolgt dat het fonds altijd een dusdanige klapper kan maken, dat er miljoenen aan verdiend kunnen worden. “Dan ben je wel voor een aantal jaren verzekerd van voldoende liquide middelen. “Het is vrijwel zeker dat binnenkort de jackpot bij ons valt, dankzij de ijzers die we op het vuur hebben staan...”

9. Maritime Campus Netherlands maakt er werk van

Werkloosheid? De banen liggen voor het oprapen in de maritieme wereld. Legio kansen! Maar om ze te benutten moeten de handen ineen geslagen worden. Daarvoor is in 2008 in Den Helder de Maritime Campus Netherlands (MCN) opgericht. Dit samenwerkingsverband verenigt de vier O's: ondernemers, onderwijs, onderzoeksinstellingen en overheid. Die samenstelling waarborgt een integrale aanpak en vergroot daarmee de kans op economisch succes in vooral de offshore industrie. Alles draait om innovatie, kennisdeling en kennisvermeerdering. En niet in de laatste plaats om een naadloze aansluiting van het technisch beroepsonderwijs op de personele wensen van het bedrijfsleven. MCN maakt daar werk van, neemt vele initiatieven en boekt al de eerste successen. Directeur Marja Doedens vertelt over dit EFRO-project, waardoor MCN mede door het aanhaken van andere (overheids)financiers een vliegende start kon maken.

Maritime Campus Netherlands (MCN) groeit het komend decennium uit tot een instituut van formaat en is bedoeld voor alle sectoren die de zee op duurzame wijze willen exploiteren en beheren. De spelregels zijn duidelijk voor de veertien consortiumpartners: partijen werken

gericht samen, nemen open innovatie als uitgangspunt en zorgen ervoor dat economie en ecologie in balans zijn.

Olie, gas en wind schreeuwen om personeel

De olie- en gasindustrie vertegenwoordigen een volwassen markt, maar stevenen af op een grote vervangingsvraag. In deze sector werken nu circa 15.000 mensen, het merendeel van hen is 55+. Binnenkort verlaten zij de arbeidsmarkt en staat Nederland voor de enorme uitdaging om nieuw personeel te vinden en op te leiden. Daarnaast is de windenergie een opkomende en vooral ook 'booming business'. En dat betekent dat er een grote vraag naar gekwalificeerd personeel gaat ontstaan. Alleen al in de 'offshore wind' zijn er in 2030 in Europa circa 200.000 personen nodig. Doedens: "Dit komt voor Nederland voor de komende jaren neer op tussen de 8.000 en 10.000 banen. Waar moeten we al die mensen in hemelsnaam vandaan halen?" Met deze prangende vraag legt ze de vinger op de zere plek, want "met zoveel banen in het verschiet in de offshore industrie moeten we helaas constateren dat het reguliere technische beroepsonderwijs absoluut geen passend antwoord heeft. De mensen worden niet voor de juiste dingen opgeleid en jammer

genoeg wordt dat gat tussen onderwijs enerzijds en bedrijfsleven en kennisinstellingen anderzijds alleen maar groter.”

Twee voor twaalf

Het kan Doedens niet snel genoeg gaan, omdat de economische kansen voor het grijpen liggen. “We staan wereldwijd bekend om onze Deltawerken. Met windenergie kunnen we ook hoge ogen gooien en dan vooral wat de maritieme kant ervan betreft in de offshore. Ik vind het een gemiste kans dat de overheid dit nog niet heeft waargemaakt. Gelukkig begint het tij te keren, maar het is wel twee voor twaalf...” Ze vervolgt dat het een kwestie van gezamenlijk de schouders eronder zetten is. “We zitten in Den Helder op een geweldige plek. Met veel kennis- en onderzoeksinstituten die zich met het maritieme bezighouden en ook het technisch beroepsonderwijs is goed vertegenwoordigd. Onze consortiumpartners vormen een mooie doorsnede van de organisaties, instellingen en bedrijven waarmee we de maritieme industriële bedrijvigheid een enorme boost willen geven.”

Samenwerken moet je durven

Doedens legt uit dat het bundelen van krachten tijd kost. Bedrijven lenen zich niet

zomaar voor de open innovatiemethodiek, waarbij onderzoeksvragen gedeeld worden en volledige openheid van zaken wordt gegeven. “Samenwerken moet je durven en daarvoor is eerst vertrouwen nodig. Dat hebben we langzaam opgebouwd. In de beginfase hebben we ons uitgebreide netwerk aangesproken en op de bedrijven ingesproken. Welk kennis ontberen jullie en welk type personeel is straks nodig? We zitten in principe bij de ‘decision makers’ aan tafel, bij degenen die de bedrijfsmiljarden

investeren en verder kijken dan hun personeelsbehoefte voor het eerstkomende jaar. Je ziet in zo’n gesprek het besef groeien dat het faliekant misgaat als we vraag en aanbod niet beter op elkaar aansluiten. De tijd is voorbij dat het juiste personeel vanzelf naar de bedrijven toekomt...”

Goed voorbeeld doet goed volgen

In 2009 startte het EFRO-MCN-programma dat tot eind 2014 loopt en verdeeld is over zestien werkpakketten. Het Rijk, de provincie Noord-Holland en de gemeente Den Helder leverden hieraan eveneens een substantiële financiële bijdrage en de private partners maakten de begroting voor het opstarten van de verschillende projecten rond. Naast het opzetten van een projectbureau is een aantal onderzoeksprojecten uitgezet. Een belangrijk deel van het programma is gericht op het opzetten van vraaggestuurd onderwijs. Het is de tegenhanger van het reguliere onderwijs en een aanpak waarbij het bedrijfsleven een belangrijke, directieve rol speelt. In de diverse projecten ontwikkelt MCN ‘leerlijnen’ voor MBO, HBO en VWO met als invalshoeken Olie & Gas, Windenergie, Mechatronica en Calamiteitenbestrijding. “We hebben ook

het project ‘Rondje Techniek’ opgetuigd, waarbij onderwijsinstellingen en bedrijven samen de ronde doen in Noord-Holland langs leerlingen en docenten van VMBO en VO.” Aansluitend richt het project Gender zich specifiek op het enthousiasmeren van meisjes voor een ‘maritiem beroep’ en de daarvoor geschikte opleiding. Ook dit gat moet gedicht worden, want deze doelgroep is nu nog ondervertegenwoordigd binnen de technische beroepsopleidingen. “We hopen meer succes te hebben als we onze voorlichting specifiek op hun belevingswereld afstemmen. Overigens hebben jongeren vaak een verkeerd beeld van technische beroepen. En van de offshore industrie weten ze al helemaal weinig. Techniek is niet alleen maar ‘vieze handen krijgen’ en werken in de offshore betekent niet je leven lang op zee doorbrengen.”

Direct in het diepe

“Onze rode draad bij alle onderwijsinspanningen is ‘het geven van reële, tot de verbeelding sprekende voorbeelden. Direct al heel actueel en praktisch gericht met bij voorkeur veel gastdocenten uit het bedrijfsleven. Dat maakt het verschil en zorgt ervoor dat jongeren een eerlijke afweging kunnen maken voor welke

industrie en carrière ze kunnen kiezen.” Doedens geeft als voorbeeld de HBO Minor Oil & Gas’, die in september 2011 startte. Deze wordt in het Engels gegeven, zodat internationale studenten makkelijk kunnen aanhaken. “We leren daar de jongeren vanuit de vraaggestuurde aanpak hele praktische zaken, zoals in het kader van de calamiteitenbestrijding diverse overlevingstechnieken. Het mooie is dat de studenten al direct de eerste week in het water belanden waarbij ook direct aan teambuilding wordt gedaan om het ‘vege lijf’ te redden. In het reguliere onderwijs kom je dit niet tegen terwijl het essentieel is voor het offshore werken. Je kunt de jongeren er dan maar beter vroeg mee in contact brengen.” Voor het MBO-niveau hebben diverse samenwerkende onderwijsinstellingen een Leerdock Techniek ingericht als campus waar bedrijven en onderwijs samenwerken. De jongeren kunnen oefenen op zeer moderne apparatuur, soms nog moderner dan in de bedrijven zelf.”

Nog maar het begin...

Een deel van de EFRO-looptijd is opgegaan aan het ontwikkelen van de verschillende leergangen en het spreiden van het bedje voor de studenten. Dat laatste kunnen we letterlijk

opvatten, “want Den Helder biedt kant-en-klare studentenkamers aan voor het half jaar dat ze hier ‘ons vak’ volgen. We hebben studenten vanuit het hele land, die we ook wegwijs maken in de Helderse regio.” Doedens is ervan overtuigd dat als je studenten op deze manier begeleidt, je in de toekomst 20 tot 30% meer studenten kan binnenhalen. “We verwachten de grotere aantallen studenten pas als de EFRO-looptijd in 2014 is afgelopen, maar daar is niets mis mee want het oogsten komt eraan.” Toch is zij zeker al trots op de 300 studenten die

sinds het leerjaar 2010-2011 zijn ingestroomd. Zowel op HBO- als op MBO-niveau. Ruim 60% daarvan heeft de maritieme specialisatie al met succes afgerond en van vroegtijdige uitval is geen sprake.

Direct een baan

“Als studenten mij vragen of ze straks ook aan het werk kunnen in ‘olie en gas’ dan is mijn antwoord: ‘je moet wel een ongelooflijke sukkel zijn wil je na je ‘Minor Oil & Gas’ niet minstens met twee of drie aanbiedingen thuis komen’. En dat is geen verkooppraatje, want de vraag uit het bedrijfsleven wordt alleen maar groter. Het is mooi dat nu ook het bedrijfsleven in deze Minor meefinanciert, zodat continuïteit verzekerd is op het moment dat tijdelijke subsidietrajecten aflopen.”

Het EFRO-effect

“Door die Europese ondersteuning hebben we meer armslag. Zoiets werkt als een vliegwiel, omdat het vertrouwen wekt en meer deuren voor ons opent. Zo startten we onze onderzoeksprojecten met alleen onderwijsinstellingen, maar ook op onderzoeksterrein financieren al heel veel bedrijven mee. De concrete onderzoeken leiden

tot weer nieuwe onderzoeksvragen. En dat betekent automatisch weer een stroom nieuwe opdrachten.”

Duurzaam sneeuwbaaleffect Maritieme Milieubalans

Het EFRO-MCN onderzoeksproject Maritieme Milieubalans gaat over ‘Duurzaam ondernemen op zee’. Het onderzoeksinstituut IMARES brengt de ecologische gevolgen van de offshore industrie in kaart. Wat doen emissies? Welke ecologische effecten heeft bijvoorbeeld de algengroei op onze windturbines en boortorens...? Doedens: “De timing van dit project kon niet beter, want het heeft de boel in beweging gezet. Steeds meer partijen haken aan en werken mee aan duurzame alternatieven.” Zo werken IMARES en Marin inmiddels samen met de Canadese en Zweedse marine aan ‘The Arctic Handbook’, met milieuriichtlijnen voor de in het Noordpoolgebied actieve Nederlandse offshore industrie.”

Kenniscentrum Offshore Windenergie

Dat windenergie een sterke nieuwe economische activiteit wordt bleek ook uit het KIA Wind op Zee-rapport, dat MCN in 2010 in samenwerking met diverse partners heeft

Maritime Campus Netherlands
Penvoerder: Stichting Energy Port
Totale projectkosten: € 7.320.000
Bijdrage KvW: € 3.625.000
Website: www.maritimecampus.nl/projecten

opgesteld. Dit heeft onder andere geleid tot het oprichten van een ‘Kenniscentrum Wind op Zee’, waarvoor nu ook aan een ‘Green deal’ wordt gewerkt met het ministerie van Economische Zaken in het kader van het topsectorenbeleid van het Rijk. “Op termijn komt er ook een fysiek onderkomen, maar de activiteiten die we voorstaan zijn inmiddels al in volle gang. Het doel van het centrum is het vraaggestuurde onderwijs op alle niveaus te borgen, zowel op MBO-, HBO- als WO-niveau. Ook moeten de opleidingen goed op elkaar en op de vraag uit het veld aansluiten en geen overlap vertonen. Het centrum stimuleert Nederlandse opleidingsinstituten om diverse offshore windenergieopleidingen aan te bieden, MCN nam al de aftrap met het opzetten van de afstudeerrichting Windenergie en een Minor Windenergie. Doedens hecht ook veel waarde aan de ‘talent pool’ die vanuit het Kenniscentrum is opgezet en die de opleidingsinstituten de komende vier jaar verzekert van een vast aantal stageplaatsen, onderzoeks- en afstudeerprojecten. “Eneco, Siemens en Ballast Nedam zijn enkele van de bedrijven waar studenten terecht kunnen.”

Minor Windenergie tot voor kort ondenkbaar

“Ik ben er trots op dat we in september 2011 zijn gestart met de afstudeerrichting Windenergie en dat we nu al 170 studenten hebben. Toen wij drie jaar geleden aankondigden dat we een afstudeerrichting – en een Minor Windenergie gingen opzetten, verklaarde iedereen ons voor gek. Nu bellen de bedrijven ons allemaal op waar de eerste studenten van deze HBO-afstudeerrichting

blijven... In maart dit jaar studeerde de eerste af.”

Nog nieuwe EFRO-aanvragen in de maak voor na 2014? “We zijn met het EFRO-programma op de goede weg, Dat loopt allemaal. Natuurlijk is er voortschrijdend inzicht, waardoor we weer nieuwe uitdagingen willen aangaan die alle mogelijke steun kunnen gebruiken.” Ze voegt daaraan gekscherend toe dat MCN de gewenste periodieke, cijfermatige onderbouwing voor de EFRO-rapportages nu zo goed onder de knie heeft, dat het zonde zou zijn om volgend jaar een punt achter EFRO te zetten...

Doedens besluit haar uitleg met de stellige overtuiging dat de vraaggestuurde, integrale aanpak beslist navolging verdient. En dat het concept dat MCN daarvoor ontwikkelde zo door andere sectoren kan worden toegepast, zoals voor de ‘groene’ biomassa vergassing “ Dat is niet alleen goed voor BV Nederland, maar ook voor BV Europa.”

10. Taskforce Innovatie Regio Utrecht zet grote stap voorwaarts

Sinds 2005 stimuleert en coördineert de Taskforce Innovatie Regio Utrecht (TFI) duurzame vernieuwingen. Voor de vele succesvolle innovatieve projecten van Utrechtse bodem blijkt de afzetmarkt vooral buiten de eigen regio te liggen. Dit was de verrassende conclusie van een in 2011 uitgevoerd alternatief economisch onderzoek. Sindsdien is het niet meer 'Utrecht voor Utrecht', maar Utrecht voor de rest van de wereld, te beginnen bij Nederland. Ton van Mil, directeur van de TFI, vertelt over deze kanteling en over de grote stap voorwaarts als gevolg daarvan. 'Vernetwerking' en 'cross-overs' maken het verschil. De zakelijke symbiose tussen de game industrie en de gezondheidszorg is zo'n cross-over. De serieuze en toegepaste computerspellen die dit oplevert zullen al snel onmisbaar zijn voor de volksgezondheid.

In een moderne en gezonde economie is innovatie de belangrijkste motor achter de welvaartsgroei. Met dat doel voor ogen is in 2005 de Taskforce Innovatie Regio Utrecht opgericht. Het is een initiatief van de Kamer van Koophandel Utrecht, de provincie Utrecht, de gemeenten Utrecht en Amersfoort en het Bestuur Regio Utrecht (BRU). TFI richt zich op versterking van het innovatieklimaat

en vergroten van economisch succes voor bedrijven, overheden en kennisinstellingen in de regio (provincie Utrecht en het Gooi). De eerste zorg voor TFI was om branches te stimuleren tot innovatie en ze daarin verder te ondersteunen. Hieruit ontstonden vele succesvolle innovatieve projecten, ondersteund door EFRO. In 2011 zette TFI een cruciale stap voorwaarts en groeide de organisatie uit tot dé motor van het innovatieproces zelf, die de regio stevig op de Nederlandse kaart zet. Van Mil: "Alle activiteiten uit de beginfase van ons bestaan zijn nog steeds opportuun, maar ze zijn de kraamkamer ontgroeid en maken nu deel uit van een groter plan." Dat gaat bijvoorbeeld op voor de Dutch Game Garden. Dit project van het eerste uur is een succesvolle kweekvijver voor bedrijfjes in de explosief groeiende game industrie. Dit bracht TFI ertoe het concept achter dit project verder te gaan vermarkten in Nederland (zie ook kader).

DUTCH GAME GARDEN, een growing game

De Dutch Game Garden (DGG) is een project waarin TFI talentvolle game ontwikkelaars stimuleert en ondersteunt om uit te groeien tot professionals op hun vakgebied. TFI faciliteert onder meer een bedrijvenverzamelgebouw voor 50 game bedrijven en zoekt naar beloftevolle

toepassingen in de markt. Uit de Gamesmonitor 2012, een initiatief van TFI, blijkt dat de Nederlandse gamesindustrie booming business is.

Van Mil: “Onze aanpak wordt meer productie georiënteerd waarvoor we het programma Growing Games toepassen. Zo gaan we het concept Dutch Game Garden verder vermarkten door het in licentie uit te geven. “Zet een DGG neer in Amsterdam, Rotterdam en Eindhoven en laat ze aanhaken bij de industrieën die er daar toe doen. Zo professionaliseren we de markt.” De zorgsector is zo’n afzetgebied, met veel behoefte aan applied games for health, vaak Nintendo-achtige oplossingen om mensen letterlijk in beweging te houden. Het kan ook om ‘serious games’ gaan voor het zorgpersoneel en medisch specialisten, waarmee ze zonder patiënten te belasten bepaalde vaardigheden kunnen oefenen. Daarvoor laat TFI formats ontwikkelen, die ook weer in licentie op de markt kunnen komen. “We richten daarvoor een financieringsfonds op met belanghebbende bedrijven. Ook dragen we richting onderwijs uit dat het ontwikkelen van games veel kansen op de arbeidsmarkt geeft.” Van Mil noemt tot slot de inspanning binnen het Growing Games programma om samen met TNO tot

een valideringssysteem van applied games te komen, zodat deze in de vergoedings sfeer als ‘medicijn’ worden gezien.

Economische grenzen bestaan niet

Van Mil: “Tot voor kort concentreerden onze economische studies zich hoofdzakelijk op de eigen regio. In 2011 trokken we het veel breder en stelden we nieuwe onderzoeksvragen. Wie zijn onze potentiële afnemers nu eigenlijk precies, waar zitten ze en welke kansen bieden

ze ons?” De uitkomst bleek een eyeopener, want het afzetgebied van de regio bleek voornamelijk buiten de eigen regio te liggen. Slechts 8% van de inkomsten kwam voor rekening van Utrechtse afnemers, tegen Amsterdam (24%), Rotterdam (20%) en Eindhoven (24%). “En ook al is onze directe export naar het buitenland met 15% niet spraakmakend, we hebben wel een groot aandeel als toeleverancier in de export van andere regio’s. Dat betekent dat voor ons bij wijze van spreken een handelsmissie naar Amsterdam net zo interessant kan zijn als één naar China”, aldus Van Mil. [plaatje van Nederland hier plaatsen indien van voldoende kwaliteit]

Vernetwerking en ‘cross-overs’

Het onderzoek gaf ook inzicht in mogelijke samenwerkingsverbanden, investeringsopties en opschalingspotenties voor de regio. Van Mil benadrukt dat daarbij ‘vernetwerking’ onmisbaar is. Organisaties worden schakels in dynamische ketens binnen de netwerkeconomie. Dit leidt tot nieuwe coalities en dwarsverbanden en opent deuren die anders gesloten zouden blijven. De kracht van TFI ligt nu vooral op het sturen van ondernemers op ‘cross-overs’, waarbij de innovatieve oplossingen de eigen sector of

bedrijfskolom overstijgen. De samenwerking tussen game industrie en gezondheidszorg is daarvan een voorbeeld. “Voor het genereren van ideeën in je eigen straatje is TFI niet echt nodig. Wij zien vooral een rol weggelegd bij het ontstaan van nieuwe markten op de breukvlakken van de oude sectoren. De kunst is nu om de juiste verbindingen tot stand te brengen, waarbij we de creatieve industrie (design en gaming) en de ICT als een soort smeermiddel gebruiken om in de andere sectoren tot innovatie te komen.”

Virtuele fysiotherapie

Mijnheer Jansen heeft veel baat bij een ‘applied game for health’. Daarmee houdt hij zijn ‘grote motoriek’ op peil. Hij doet aan virtuele fysiotherapie en volgt via zijn televisie specifiek op hem gerichte bewegingsopdrachten uit. Daar komt geen fysiotherapeut meer aan te pas. “Zulke creatieve oplossingen nemen een enorme vlucht en dragen bij aan een betaalbare gezondheidszorg”, aldus Van Mil. “De regio Utrecht heeft de skills om aan die vraag tegemoet te komen.”

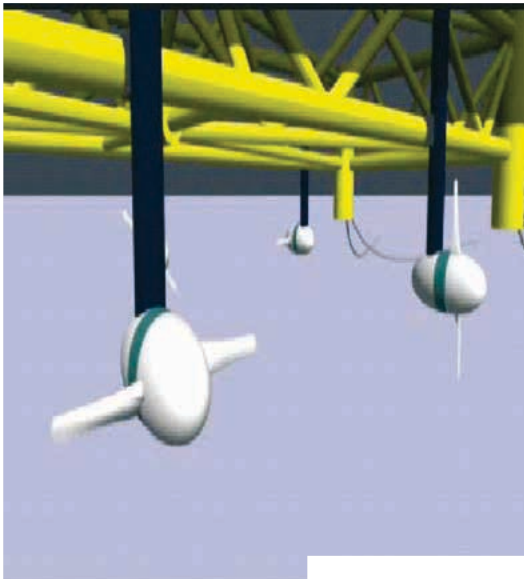
Marktpartijen leidend in Economic Board Utrecht

Waar voorheen de uitvindingen te weinig verbinding met de markt hadden, laat TFI de markt nu veel meer leidend worden. “We hebben wel 400 bedrijven en maatschappelijke organisaties geconsulteerd en ze gevraagd ons structureel te willen steunen in onze integrale en innovatieve aanpak.” De daarbij noodzakelijke vernetwerking leidde tot een nieuwe bestuurlijke structuur in de vorm van de eind 2012 opgerichte Economic Board Utrecht (EBU). Daarin zijn de krachten opnieuw gebundeld en zijn bestaande netwerken opgeschaald. “Nu hebben de marktpartijen het voortouw, zo nodig bijgestaan door de overheden. Hun commitment verhoogt de slaagkans van ons vernieuwingsbeleid.” Van Mil vervolgt dat met deze EBU de regio zich beter kan profileren en als gelijkwaardige gesprekspartner kan optreden voor de Economic Boards van Amsterdam en Rotterdam. Ook is er een logischer aansluiting bij onder meer Brainport in Eindhoven en Food Valley in Wageningen. “Met deze netwerken voeren we nu verkennende gesprekken om op een hoger schaalniveau meerwaarde te kunnen meegeven aan de Nederlandse economie. Een van de onderwerpen is het komen tot een

gestandaardiseerde economische analyse zoals wij die hebben uitgevoerd.”

Richten op maatschappelijk relevantie innovaties

“We hebben ook de stap gezet naar een duurzame en vooral ook maatschappelijke verankering van innovaties.” Het draait niet meer alleen om economisch beleid, maar om welke maatschappelijke vraagstukken de meeste behoefte aan innovaties hebben.

Zo voorkomen we dat we met EFRO-geld eendagsvliegen blijken te steunen, die het zonder die steun niet blijken te redden. Bovendien is het zinnig om vooral die initiatieven te omarmen die zich richten op aandachtsvelden waarop het economisch stimuleringsbeleid van de overheid zich richt. Daar zit het geld en daar liggen de kansen.” Van Mil noemt de duurzaamheidsindustrie en de zorg- en medische sector. Deze zijn beide focusgebieden voor TFI, net als life sciences, creatieve industrie (design en gaming) en het innovatief ondernemerschap binnen de zakelijke dienstverlening en het midden- en kleinbedrijf.

TFI, de motor voor duurzame innovatie

Van Mil: “Door alle verkregen inzichten zijn we uitgegroeid van een ‘projectenfabriek’ pur sang tot de belichaming van het innovatieproces zelf. We zien TFI nu als de motor voor duurzame innovatie, die verschillende formules hanteert om innovatieprocessen op gang te brengen. Ons economische analyses geven ons veel kennis en inspiratie, die er voor zorgen dat we al weten of iets werkt en of er marktruimte is.” TFI organiseert regelmatig ontmoetingen om nieuwe ketens van partijen te laten ontstaan, die weer tot vruchtbare en succesvolle initiatieven

leiden. Daarbij worden regelmatig succesvolle, bevroegen ondernemers uitgenodigd, wat de geloofwaardigheid in wat wij brengen voor de toehoorders flink doet verhogen. “Soms is de vraag uit het veld nog latent en moeten wij hem expliciet maken. Belangrijk is dat we met elkaar coalities vormen in de uitwerking.” Van Mil vertelt over hun ‘Inspiration Days’. Hierbij houdt het niet op bij het contact leggen en kennis uitwisselen. “We brengen bewust thema’s in die innovatieve potentie hebben. Zo kunnen we met een bepaalde beroepsgroep aan tafel zitten en daar de creatieve sector op loslaten. Een van de vele oplossingen die dat kan opleveren is een ‘app’, waarmee uit het oogpunt van patientveiligheid (aankomende) artsen oefenen met het snel nemen van de juiste beslissingen bij complexe medische handelingen. Of we gaan strategisch aan de slag binnen ons ‘Get Connected netwerk’, waarbij we fundamenteel het systeem onder de loep nemen en gezamenlijk vernieuwende ideeën bedenken.

Vergroenen openbaar vervoer

Waarom kiezen voor openbaar busvervoer dat milieutechnisch precies op de grens van het Europees toelaatbare is gaan zitten, terwijl zero emissie mogelijk is? TFI wil het

(Zie in kader voorbeeld vergroening openbaar vervoer.) ?

systeem veranderen waarin regelgeving eerder belemmerend dan duurzaam vernieuwend werkt. Vooruitlopend op de concessie voor busvervoer in 2016 bedenken partijen aan de TFI-tafel met elkaar alternatieve verdienmodellen. Het zou zomaar tenderen ‘aan de voorkant’ kunnen worden, waarbij milieuvriendelijkheid voorop staat...

EFRO als vuurtjes stoker

Met TFI is de regio Utrecht op weg om op het gebied van innovatie de eigen broek op te houden. Volgens Van Mil mag EFRO nooit meer zijn dan een ondersteuner bij het starten en opschalen van kansrijke innovatieve processen. “Als we het goed aanpakken, moet het marktmechanisme uiteindelijk verder zijn werk doen. De steun van EFRO is nu nog zeer welkom om het vuurtje op te stoken, wél met het besef dat we dat vuurtje straks zelf brandende moeten houden. De winst van EFRO zit hem in het feit dat je de ruimte en de tijd hebt om verkenningen uit te voeren, vruchtbare nieuwe inzichten op te doen en voorheen ondenkbare kansen te benutten. Daardoor kunnen wij een echte systeemverandering doorvoeren.”

Utrecht innoveert; the Next Step
 Penvoerder: Taskforce Innovatie regio Utrecht
 Totale projectkosten: € 7.103.696
 Bijdrage KvW: € 4.133.232
 Website: www.taskforceinnovatie.nl

11. Duurzaamheidsfabriek, dé innovator in technisch beroepsonderwijs

‘Zorg voor een zodanige inspirerende leer- en werkomgeving, dat het technisch beroepsonderwijs perfect aansluit op de behoeften van de (regionale) arbeidsmarkt. Maak technisch leren voor de jeugd écht aantrekkelijk en haal de praktijk letterlijk binnen de ‘schoolmuren’. De Duurzaamheidsfabriek in Dordrecht hanteert deze onderwijsformule en werkt daarvoor nauw samen met het bedrijfsleven en de diverse onderwijs- en kennisinstituten. In het volle besef dat duurzaamheid dé economische groeibriljant is, hanteert de Duurzaamheidsfabriek de duurzame technologie als leidraad. “Volgens die lijn is het kostje gekocht voor onze toekomstige generatie technisch getalenteerde jongeren.” Dat zegt Rein Meester, voorzitter van de Coöperatie Ontwikkeling Leerpark en tevens directeur Duurzaamheid van de gemeente Dordrecht. In de coöperatie zijn de gemeente Dordrecht en ROC Da Vinci College beide voor 50% vertegenwoordigd.

De Duurzaamheidsfabriek is in september 2012 opgeleverd en in gebruik genomen. Op 4 oktober 2013 vindt de feestelijke opening plaats. Dan is de papieren droom in al zijn facetten zichtbare werkelijkheid geworden. Meester: “De term fabriek is bewust gekozen,

omdat we technologie, innovatie, onderzoek en ‘maakindustrie’ bundelen. Het is een creatieve broedplaats, als voorportaal voor de beroepspraktijk. Jongeren leren niet alleen een vak, maar ook hoe je met opdrachtgevers moet omgaan en hoe je samenwerkt aan een eindproduct, van MBO-niveau tot TU-niveau. Natuurlijk speelt ICT daarbij een belangrijke rol, maar er wordt net zo goed gelast, gedraaid en geschaafd.”

Meerwaarde voor de regionale economie

De Duurzaamheidsfabriek richt zich binnen de regio Rijnmond/Drechtsteden op de ontwikkeling en loopbaan van jongeren, vakmensen en zij-instromers. Het is de plek waar (toekomstige) beroepsbeoefenaren de waarde van een technisch beroep ervaren en waar vooral het midden- en kleinbedrijf, mogelijkheden tot (innovatief) samenwerken ziet. Meester: “We hebben hier bijvoorbeeld het nieuwste model van een ICT-gestuurde lasrobot staan van het bedrijf Valk Welding. Daarmee wordt de overstap gemaakt van hand- naar computergestuurd lassen, wat heel interessant is voor onze leerlingen en hun docenten, maar ook voor bedrijven. Zo zijn we in gesprek met een scheepswerf uit de regio die zeer geïnteresseerd is in de lasrobot, die ze

een enorme tijdwinst kan opleveren bij hun fijne mechanische laswerk. En dat is nu precies wat we willen bereiken: dusdanig samenwerken dat de regionale economie er wel bij vaart.”

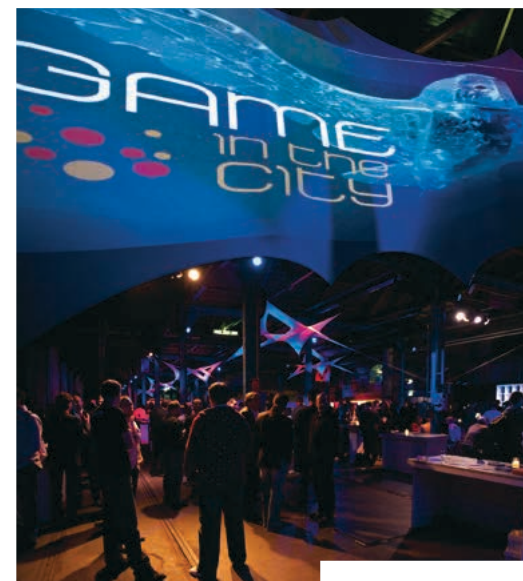
Passend antwoord op een arbeidsmarktprobleem

Door de vergrijzing gaan grote aantallen werknemers van de babyboomgeneratie met pensioen. Maar waar blijven de vervangers voor deze naoorlogse generatie? Het probleem is dat zich te weinig jongeren aandienen voor een technische beroepsopleiding. Overheid en bedrijven beseffen dat ze de technische beroepen meer moeten promoten. “Nog te veel jongeren denken dat een technische (MBO/HBO-)opleiding per definitie opleidt tot ‘vies werk’ en dat je binnen het voortgezet onderwijs (AVO/VWO) beter kunt scoren. Terwijl het tegenwoordig juist zo is dat je met een technische MBO-opleiding een grote kans op een baan hebt, met bovendien ook nog de nodige carrièreperspectieven.” Meester vervolgt dat het heel belangrijk is dat de kinderen al op de basisschool – én hun ouders en leerkrachten – meer doordrongen worden van de voordelen en mogelijkheden van een technische beroepsopleiding. “Daarom

bieden we de basisschoolleerlingen op initiatief van het bedrijfsleven (Technet) een voorlichtingsprogramma aan. Zij zien ze de studenten in de fabriekshallen ‘aan het werk’ en we brengen ze op een speelse manier in aanraking met techniek.”

Duurzaamheid is het parool

Binnen de Duurzaamheidsfabriek draait alles om ‘duurzame, innovatieve technologie’. Dit thema is een belangrijk speerpunt geworden

in de bedrijfsvoering van veel organisaties. Het bedrijfsleven zat al te springen om vakbekwame technici, het milieu nu ook! “Deze ontwikkeling zorgt voor nieuwe kansen op de arbeidsmarkt, omdat nieuwe vaardigheden nodig zijn. Want wie repareert straks onze windmolens en elektrische auto’s? En is er straks voldoende personeel om zonneboilers te installeren, om technieken voor hergebruik van grondstoffen te ontwikkelen of om de zorgsector met behulp van domotica het werken te vergemakkelijken?” De vraag naar creativiteit om allerlei producten en productieprocessen duurzamer te maken zal alleen maar toenemen.

“Binnen de duurzame technologie richten we ons op twee focusgebieden: de maritieme technologie en duurzame energietechnologie. De keuze voor de (toeleverende) maritieme sector is geen toevallige, want de regio Drechtsteden vormt het derde maritieme knooppunt van Nederland, direct na Rotterdam en Amsterdam. “In onze regio is 70% van de bedrijven maritiem gerelateerd, waarbij hoge, specialistische eisen aan de toeleveringsindustrie worden gesteld omdat schepen tegenwoordig net drijvende high tech fabrieken zijn.” Vanuit de opgezette maritiem technische leerroute vinden veel leerlingen van

het Da Vinci College hun leer-werkplek in de maritieme sector met grote kans dat ze hierin ook een baan vinden. De tweede onderwijspijler is de duurzame energie, met alle aandacht de innovatieve toepassing van duurzame energiebronnen als wind, water en zon. Beide pijlers vinden elkaar in het gezamenlijke speerpunt: de duurzame productietechnologie en –automatisering. “Omdat wij hier een heel machinepark hebben staan, kan er echt multidisciplinair aan de productie worden gewerkt. Dit kan zowel voor de maritieme als de energiesector zijn of bijvoorbeeld voor de zorgsector.”

Op zijn plek in duurzame stadswijk

De Duurzaamheidsfabriek maakt deel uit van de nieuwe, duurzame stadswijk ‘Leerpark Dordrecht’, die direct grenst aan het centrum van de stad. Het Leerpark is een mooi voorbeeld van multifunctionele gebiedsontwikkeling, waarbij ecologisch bewust wordt omgegaan met natuur, milieu en energie. De Coöperatie Ontwikkeling Leerpark is opdrachtgever voor de invulling van het totale Leerpark gebied. De fabriek staat in deze wijk te midden van scholen, woningen, leerwerkbedrijven, een brandweerkazerne, detailhandel,

sportgebouwen en allerlei andere organisaties en voorzieningen. Meester: “Beroepsmatig onderwijs vergt juist een goede verbinding met de samenleving en het Leerpark biedt daarvoor de perfecte omgeving. Studenten doen in de praktijk werkervaring op bij tal van gemotiveerde bedrijven en instellingen in de nieuwe wijk.” De Coöperatie Ontwikkeling Leerpark heeft de Duurzaamheidsfabriek gerealiseerd met steun van onder meer de provincie Zuid-Holland, EFRO en een lening van de Triodos. Veel bedrijven hebben geïnvesteerd in de invulling van de fabriek, zowel met apparaten als met kennis. Meester: “Uit duurzaamheidsoogpunt hadden we liever een bestaand gebouw hergebruikt, maar die mogelijkheid was jammer genoeg niet voorhanden. De andere kant van de medaille is dat we nu veel van onze ideeën hebben kunnen waarmaken en er geen enkele belemmering was om veel ICT in het gebouw te stoppen.”

Het blijkt dat het bedrijfsleven zich maar al te graag laat verleiden om in de onderwijsfilosofie van de Duurzaamheidsfabriek mee te gaan en een deel van het onderwijsprogramma in te vullen. “Met de aantekening”, aldus Meester, “dat we dankzij de EFRO-bijdrage investeringen

in het gebouw en de installaties hebben kunnen doen die we anders zeker op de lange baan hadden moeten schuiven.”

Gebouw toonbeeld van duurzaamheid

Voor het ontwerp van het gebouw is Thomas Rau aangetrokken. Deze als ‘groene architect’ bekend staande architect ontwierp onder meer ook de gebouwen van de Triodosbank en het Wereld Natuur Fonds. In het ontwerp ligt de focus op het integraal verduurzamen van het

gebouw. Door te letten op de oriëntatie van het gebouw en andere bouw fysieke parameters is de energiebehoefte geminimaliseerd. De inrichting zoals met het machinepark is flexibel, om nieuwe ontwikkelingen een kans te geven. Wat we vandaag nog niet weten, kan morgen realiteit zijn. Uit educatief oogpunt zijn de technische gebouwinstallaties heel bewust in het zicht gelaten en niet weggewerkt in kasten of achter muren. Zo heeft de luchtbehandelingskast een glazen paneel en kunnen leerlingen de werking van de installaties van de fabriek ervaren dankzij een door de installatiebedrijven Wolter&Dross, Mampay en Verkerk dubbel uitgevoerde installatiepanelen. Ook is door het energie- en grondstoffennutsbedrijf HVC een kleine warm-koude-installatie gebouwd waarop kan worden geoefend en getest.

Het gebouw oogt als een fabriek en zo werkt het ook echt. De onderste twee van de vier verdiepingen zijn volwaardige fabriekshallen. Op het speciaal verzwaarde dak van de fabriek kan worden geëxperimenteerd met installaties als zonnepanelen, windmolens e.d. Naast de diverse bedrijfsruimten, herbergt het gebouw laboratoria, werkplaatsen en ontmoetingsplekken. We vinden er een volledig

machinepark terug dat geschikt is voor alle onderwijsniveaus, van (V)MBO tot WO. Meester: “De beste aanpak vinden wij het ‘praktisch, explorerend leren’. Wat is er bijvoorbeeld leuker dan voor een werkstuk sleutelen aan een robotje. Technologie leer je vooral in de praktijk, door te kijken, te doen en te ontdekken.”

XCalibur, een getrouwe miniversie van de werkelijkheid

Op de begane grond staat een van de paradepaardjes van de Duurzaamheidsfabriek, de test- en oefeninstallatie van de meetindustrie, de XCalibur. Het is een miniatuurversie van de Euroloop van het bedrijf Krohne Altometer en van het Nederlands Meetinstituut (NMI), die in het Rotterdamse Botlekgebied staat. Dit is ’s werelds grootste en nauwkeurigste testfaciliteit voor gas- en vloeistofmeters voor de petrochemische industrie. De XCalibur is een getrouwe kopie, met dat verschil dat deze uit veiligheidsoverwegingen op water draait. Studenten van technische opleidingen (MBO/HBO/TU) kunnen hier in de praktijk oefenen met het doen van metingen en het interpreteren van meetgegevens. Wat gebeurt er als je een klep (half) open zet? Of de druk opvoert, de temperatuur verandert? In dit unieke test-

en oefencentrum, is zo'n twee miljoen euro geïnvesteerd en zijn niet alleen initiatiefnemer Krohne Altometer en NMI betrokken, maar ook diverse bedrijven uit de regio. Die bedrijven gebruiken dit leerstation zélf ook voor het testen van nieuwe meters én voor het trainen en bijscholen van hun werknemers. Zij hoeven daarvoor nu niet meer naar het buitenland.

Turntoo en LeX

De vierde verdieping van de Duurzaamheidsfabriek is de plek waar mensen elkaar ontmoeten om innovaties verder uit te denken. Daar bevindt zich ook een aantal bedrijfsruimten voor aan het bedrijfsleven verbonden organisaties, zoals de Werkgevers Drechtsteden. De verdieping is geheel ingericht volgens het concept Turntoo van Thomas Rau, waarbij materialen en grondstoffen eigendom blijven van de producenten. Rau gaat van het principe uit dat je niet moet verbruiken, maar gebruiken. Dat betekent dat alleen prestaties van een product worden gekocht volgens het principe van de circulaire economie. Zo neemt de Duurzaamheidsfabriek lichturen af, evenals onder meer stoel-, tafel- en loopuren. En stel dat het meubilair versleten is, dan neemt de producent deze terug, zorgt voor

vervanging en hergebruikt de grondstoffen uit het 'oude' meubilair (cradle to cradle). De grondstoffen blijven gegarandeerd behouden in een grondstoffenbank die wordt beheerd door Turntoo. Meester: "Wij betalen alleen de gebruiksrechten. Zo dwing je producenten om hun producten zo duurzaam mogelijk te maken."

Op de vierde verdieping bevindt zich ook het experimenteer-lab LeX, een afkorting van Leonardo Experience. Daar kunnen leerlingen

De Duurzaamheidsfabriek

Penvoerder: Coöperatie Ontwikkeling Leerpark U.A.

Totale projectkosten: € 9.610.400

Bijdrage KvW: € 1.609.600

Website: www.leerpark.nl

van het primaire en voortgezette onderwijs techniekworkshops volgen, waarbij ze zelf aan de gang mogen met het uitwerken van hun computeridee tot een 3d-vorm. Daarvoor gebruiken ze onze moderne 3d printers, laser- of vinylsnijder." In het LeX werken studenten MBO, HBO en TU ook (samen) aan innovatieprojecten van bedrijven. Deze zien in de Duurzaamheidsfabriek de perfecte omgeving om prototypes te laten ontwikkelen en testen, waarbij ze leerlingen concrete opdrachten kunnen geven op basis van een innovatief idee." Ook kunnen bedrijven en particulieren opdracht geven tot het maken van 3d-modellen, bijvoorbeeld een maquette voor een architectenbureau, een dwarsdoorsnede van een machineonderdeel of een technisch onderdeel van een installatie. "Dat soort voorbeelden spreekt jongeren heel erg aan." Wereldprimeur met 4D-gevel

De Duurzaamheidsfabriek zorgde in november 2012 voor een wereldprimeur door de eerste industriële 4D-gevel te onthullen, naar het idee van het Sliedrechtse bedrijf Sublean Group. De 4D-gevel bestaat uit roterende panelen, die op de gevel zijn gemonteerd. De panelen kunnen - afhankelijk van de (weers)omstandigheden - a la minute van functie veranderen. "Deze kunnen

energie opwekken, CO2 reduceren, regenwater afvangen en bufferen, hittestress tegengaan door warmte te reflecteren, maar ze kunnen ook reclame maken." Volgens Meester kan hiermee elk oppervlak 24 uur per dag rendabel gemaakt worden. "Zo werken we mee aan een onderzoek naar de inzetbaarheid van voetbalvelden, samen met onder meer Innosport (IOC*NSF), TNO en de TU Delft om op voetbalvelden draaibare graspanelen te maken, die - als er niet gevoetbald wordt - tot zonnepanelen kunnen worden omgetoverd. "En reken maar dat de leerlingen dan gemotiveerd zijn om mee te denken. Je moet ze dan 's avonds bij sluitingstijd echt naar huis sturen, zo leuk vinden ze het."

12. Architectonisch spektakelstuk brengt ode aan de film - eyecatcher EYE een parel aan het IJ -

EYE Film Instituut Nederland brengt een ode aan de film in al zijn verschijningsvormen. Het aantal bezoekers aan dit multifunctioneel cultureel centrum aan de overkant van het IJ overtreft de stoutste verwachtingen. Daaraan draagt het spectaculaire gebouw als boegbeeld voor de nieuw te ontwikkelen wijk Overhoeks bij. Het EFRO-geld is dankbaar besteed aan onder meer de ontwikkeling van enkele interactieve concepten. Daarmee wordt de gratis permanente digitale tentoonstelling van de film als kunstvorm zeer dynamisch in beeld gebracht. Aan directeur Sandra den Hamer de vraag wat de succesformule van EYE is.

Op 4 april 2012 opende koningin Beatrix het nieuwe filminstituut EYE, aan de noordelijke IJ-oever. Een klein jaar later speelde dit filminstituut zich opnieuw koninklijk in de kijker toen de kersverse nieuwe koning en koningin op de dag van hun kroning vanaf EYE hun boottocht over het IJ aanvingen. Die beelden gingen de hele wereld over en bleken – achteraf gezien - EYE definitief op de kaart te zetten. Inmiddels is begin april 2014 het tweede Filmbal achter de rug. Deze evenknie van het Boekenbal blijkt als nieuwe traditie een groot succes. Evenals overigens het reilen en zeilen van EYE

zelf. De futuristisch ogende nieuwbouw trekt alle aandacht én krijgt ook alle aandacht. “Het is iedere dag weer feest als ik hier rondloop. Zoveel bezoekers en ook zoveel kinderen die zich kostelijk vermaken,” aldus directeur Sandra den Hamer.

Multifunctionele ontmoetingsplaats

Begin 2007 kreeg Sandra den Hamer, toen directeur van het International Film Festival Rotterdam, het aanbod om het Filmmuseum te gaan leiden. Zij stapte toen middenin het ontwerpproces voor de nieuwbouw. Ook lag er de schone taak om – in opdracht van het ministerie van OCW – een fusie tot stand te brengen met het Nederlands Instituut voor Filmeducatie, de Filmbank en Holland Film. Zo gezegd, zo gedaan, waarmee de subsidiërende rijksoverheid vanaf 2010 te maken kreeg met nog maar één instituut voor de sector film, onder de nieuwe naam EYE Film Instituut Nederland.

Den Hamer: “Het ging in 2012 natuurlijk om veel meer dan een verhuizing. We ondergingen een ‘extreme make-over’. Ook al was het in Italiaans renaissancistische stijl gebouwde Vondelparkpaviljoen uit 1881 een prachtig onderkomen. Het was gewoon veel te klein met maar twee filmzaaltjes, terwijl het archiveren

en conserveren op andere locaties moest plaatsvinden. En een tentoonstellingsruimte ontbrak.” Na veertig jaar onderdak vanaf 1972 was de koek echt op. “In feite veranderden we in 2012 van een veredeld filmtheater in een multifunctionele ontmoetingsplaats met een combinatie van functies: educatie, archief, museum en een hedendaagse bioscoop. “Er is geen instituut in het buitenland dat dit allemaal verenigt. Keken we eerst nog op tegen de Parijse Cinématèque Française waar we veel mee samenwerken, nu is deze Franse collega jaloers op ons.”

Positieve stimulans voor gebiedsontwikkeling

Verantwoordelijk voor het gebouwwontwerp is het Weense architectenechtpaar Delugan van Delugan Meissl Associated Architects. Zij benadrukken het gemeenschappelijke in architectuur en film: in beide gevallen gaat het om een samenspel van licht, ruimte en beweging. Het panoramisch uitzicht op het IJ is ten volle benut, vooral vanuit het café-restaurant met een terras pal aan het IJ. Vanuit allerlei hoeken is er niet alleen optimaal zicht op het water, maar ook op de achterkant van het Centraal Station en op de gratis pont die dag en

nacht af en aan vaart.

“Amsterdam zag ons niet voor niets graag op deze locatie zitten, omdat we een positieve impuls geven aan de verdere gebiedsontwikkeling op de noordelijke IJ-oever.” Daar ontstaat de nieuwe woonwijk Overhoeks, waar het voorheen om een besloten grondgebied van Shell ging. “We zien dat meer bedrijven in de culturele en creatieve sector onze kant op komen. Zoals in twee naburige oude Shell bouwwerken, waar een partytoren en een muziektempel komen. Zeker omdat

wij ’s avonds ook open zijn, zien we graag dat bezoekers over en weer zullen gaan.”

Behoud Nederlands filmerfgoed staat voorop

EYE heeft vier filmzalen en telt met ruim 600 stoelen vier keer meer stoelen dan in het Vondelpark. “We laten de diversiteit van de film in zijn volle breedte zien. Van avant-garde tot mainstream. Het zit tussen kunst en entertainment in, zeker omdat je hier nooit alleen een film gaat bekijken. We voegen altijd iets toe: een inleiding, bijbehorende tentoonstelling, lespakket, feestje...”

Den Hamer kan haar geluk niet op met de enorme tentoonstellingsruimte van 1200 m2, waarmee de film als kunstvorm volledig tot zijn recht kan komen. Retrospectieve programma’s, zoals over Fellini en de vele filmfestivals volgen elkaar in rap tempo op. “Ik vind de festivals een integraal onderdeel van de filmcultuur, wat bovendien extra veel levendigheid in huis brengt.”

In de kern draait het bij EYE allemaal om het bewaren en beheren van het Nederlands filmerfgoed voor toekomstige generaties. Daarbij gaat het om zowel Nederlandse films als buitenlandse films die in Nederland vertoond

zijn. “Wat men bij ons ziet is als het bekijken van de etalage van onze museale collectie. Die bestaat uit 40.000 films, 500.000 foto’s, ruim 40.000 affiches, evenals vele scenario’s, archieven van filmmakers en duizenden aan film gerelateerde objecten. Dit materiaal ligt nu nog op allerlei plekken in het land opgeslagen. Dat gaat veranderen als, niet ver achter ons gebouw, een nieuw depot is gebouwd. Volgens planning gaat daarvoor in augustus 2014 de eerste paal de grond in.”

Bezoekersaantallen overtreffen alles

“In 2012 was ons streven om drie jaar later 225.000 betalende bezoekers te halen. Dat was drie keer zo veel als in het Vondelpark.” De critici in de media geloofden er niet echt in. ‘Overspannen groeiverwachtingen zouden in tijden van bezuinigingen niet meer van deze tijd zijn. Gaat het publiek de oversteek naar Noord wel wagen?’ Die angst bleek ongegrond, want al in het eerste jaar trok Eye 750.000 bezoekers, met haast 350.000 betalende bezoekers. En het bleek geen beginnersgeluk, want de bezoekerscijfers voor 2013 laten een consolidatie zien.

“Uit onze jaarcijfers over 2013 blijkt dat we voor het eerst voor minder dan 50% afhankelijk zijn

van subsidie. We werken met een begroting van zestien miljoen euro, waarvan acht miljoen gedekt door subsidies. Een enorme vooruitgang want twee jaar daarvoor waren we nog voor negentig procent afhankelijk van subsidies.” Den Hamer voegt toe dat het nu natuurlijk om een veel breder takenpakket gaat en daarmee om een breder publieksbereik. En uiteraard ook meer medewerkers: 170 mensen bezetten nu samen 120 fte. “De enorme sprong in activiteiten bracht wél meer kosten met zich mee, maar een aanzienlijk deel verdienen we nu zelf terug.” Zelf geld genereren hoort er tegenwoordig bij, want culturele krimp noopt tot cultureel ondernemerschap. “Daarom organiseren we diverse commerciële activiteiten zoals congressen en evenementen en verhuren we onze zalen aan particulieren. Maar het grootste verdienvoordeel halen we uit het toegenomen aantal bezoekers, die we grofweg in vier categorieën kunnen onderverdelen: cinefielen, schoolklassen, toeristen en inwoners van Amsterdam-Noord. Deze laatste categorie krijgt bij ons korting. We hebben er zelfs een Filmclub Noord voor opgericht, die een specifiek eigen programma draait.”

EFRO-geld maakt het verschil

Het gebouw wordt gehuurd, maar de inrichting kwam voor eigen rekening. “De anderhalf miljoen euro van EFRO was daarbij voor ons essentieel. Daarvan konden we onder meer de educatieve ruimte voor schoolklassen inrichten, waar kinderen tijdens een workshop leren hoe je een filmpje maakt. Verder hebben we voor dat geld enkele concepten laten ontwikkelen om onze digitale filmcollectie zo eigentijds, laagdrempelig en aantrekkelijk mogelijk te ontsluiten.” De uitwerking daarvan is te zien in het gratis toegankelijke basement van het

gebouw. Daar bevindt zich in een aparte ruimte een Filmpanorama, waar je van alle kanten omringd wordt door filmfragmenten. Deze worden door de bezoekers zelf al zappend opgeroepen op de wand.

Ook de vijf ‘pods’ in het basement zijn in trek. In deze gele cabines die iets weg hebben van overdekte botsautootjes kun je met maximaal drie mensen filmfragmenten en zelfs hele films bekijken. “Vooral de jeugd kan hier geen genoeg van krijgen. We doen veel voor kinderen, zoals de ‘EYEWalk’. Dit is een spannende videotour, bedoeld voor kinderen van 7 t/m 12 jaar, die met een iPad in de hand en filmpersonages als gids op het scherm een kwartier lang een wandeling door het museumgebouw maken. Ze ontdekken wat een film spannend maakt en hoe ze daarbij om de tuin worden geleid.” De EYEWalk eindigt met het zelf meespelen in een filmscene voor de GreenScreen-installatie, ontwikkeld in samenwerking met Cinekid. En als klap op de vuurpijl kan dit filmpje per mail naar je worden doorgestuurd.

Nog twee andere interactieve installaties maken het bezoek aan het basement tot een waar feestje. Zo geeft de Flipbook Machine de bezoeker vijf seconden de tijd om ster te worden van zijn eigen filmpje. En verder is er

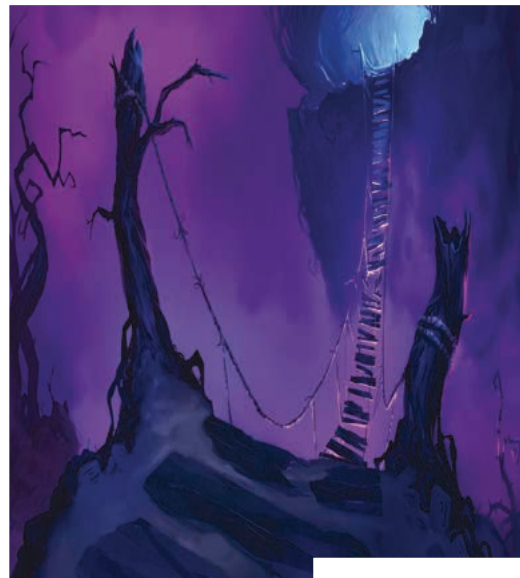
nog de Body Paint, waar je virtueel met verf kunt smijten. De installatie vertaalt al je bewegingen direct in wisselende kleurcomposities. Zo zie je wat ‘beweging’ al niet teweeg kan brengen.

Een handkus van de directeur

Ook sponsoring en crowd funding zijn niet meer weg te denken.” EYE heeft een aantal nieuwe partners en fondsen aan zich weten te binden en ook sympathisanten van de film en van EYE worden op allerlei mogelijke manieren betrokken bij de bedrijfsvoering. “Een mooi voorbeeld van crowd funding is de medefinanciering door het publiek van de restauratie van drie films met Amsterdamse taferelen tussen 1900 en 1930. Iets wat al kan vanaf 10 euro. “Na onze uitleg over het arbeidsintensieve en dus kostbare proces snappen de mensen ook beter wat er allemaal bij komt kijken.” Er is ook een U&EYE Fonds voor al degenen die EYE en de filmcultuur een warm hart toedragen. Door je een aantal jaren aan EYE te binden met een bepaalde bijdrage, mag je van EYE een passende tegenprestatie verwachten. Een ‘handkus van de directeur’ zit er als geste al snel in, maar het kan ook gaan om korting op tickets, aankopen in de museumwinkel en tentoonstellingen. Of om een

‘eigen bioscoopstoel’, gratis toegang tot een preview of première of om naamsvermelding op de aftiteling van een gerestaureerde film. Den Hamer: “Deze financiële participanten zijn onze belangrijkste ambassadeurs. Het gaat vooral om hun betrokkenheid die we enorm waarderen, naast hun specifieke financiële bijdrage. Waarmee we overigens weer hele mooie dingen doen, zoals het restaureren van een filmorgel uit 1929.”

EYE aan het IJ is een plek geworden waar je graag komt. En waar je graag terugkomt, zo blijkt. En de toeristen in Amsterdam? Die gaan volgens onderzoek de eerste dag naar de musea aan het Museumplein en de tweede dag naar EYE. Heeft Den Hamer dan nog iets te wensen? “Ja, dat we onze bezoekersaantallen in de toekomst op zijn minst kunnen vasthouden.” www.eyefilm.nl

Eye in Amsterdam Noord
Totale projectkosten: € 3.938.615
Bijdrage KvW: € 1.500.000
Website: www.eyefilm.nl

Den Haag 'Beste Binnenstad van Nederland 2013-2015'

Twee jaar lang mag het centrum van Den Haag zich de beste binnenstad van Nederland noemen. Den Haag kaapte deze grootstedelijke titel voor de neus van Amsterdam weg en is sinds de invoering van deze tweejaarlijkse verkiezing in 2003 de eerste stad van de G4 die in de prijzen valt. De jury heeft onder meer gekeken naar ontwikkelingen in toekomstbestendigheid, verblijfsklimaat, voorzieningenaanbod, circuitvorming, leegstandbestrijding en organiserend vermogen. Het oordeel: 'Den Haag heeft met visie, samenwerking en doorzettingsvermogen toegewerkt naar een complete attractieve binnenstad.' Zie verder www.debestebinnenstad.nl

13. Den Haag spreidt bedje voor heuse balzaal - waar winkelen internationale allure krijgt -

Dat het goed toeven is in het Haagse winkelcentrum blijkt uit het feit dat de hofstad tot 'Beste Binnenstad van Nederland 2013-2015' is gekozen. Volgens de jury is de autoluwe binnenstad uitgegroeid tot een 'must see' bestemming. Loon naar werken vinden ze in Den Haag, want sinds eind jaren tachtig werkt de gemeente systematisch aan dat ideaal. Nieuw- en verbouwprojecten in het grootwinkel arsenaal vinden hun voltooiing in de Grote Marktstraat, met medio 2015 als ultieme afronding de chique herinrichting van deze winkelboulevard.

Van alle inspanningen voor een aantrekkelijke binnenstad is de metamorfose van de Grote Marktstraat de kers op de taart. De luxe herinrichting van de openbare ruimte gaat meer dan een essentiële bijdrage leveren aan een nieuwe identiteit en een beter imago van het winkelhart van Den Haag. Het herinrichtingsproject heeft een budget van 12,8 miljoen euro; ruim 1,6 miljoen euro komt uit het Europees Fonds voor Regionale Ontwikkeling (EFRO). Internationale allure doet zijn intrede.

De Grote Marktstraat loopt vanaf het Spui – met het 'nieuwe' stadhuis annex bibliotheek van 1995 – tot aan de Grote Markt. Met alle

grote warenhuizen compact bijeen verbindt deze straat verschillende winkelgebieden met elkaar. Het ging destijds om een belangrijke nieuwe verkeersader voor de binnenstad, in 1920 aangelegd naar een ontwerp van Berlage. Een kleine eeuw later is het verkeer juist uit het straatbeeld verdwenen. Marie-Jeanne Kleemans van de Dienst Stadsbeheer en Martijn van Dam van de Dienst Stedelijke Ontwikkeling geven uitleg over de herinrichting. Kleemans treedt namens het collegebestuur op als opdrachtgever en is daarmee verantwoordelijk voor de uitvoering van de herinrichting en het beheer van de Grote Marktstraat. Van Dam is vanuit een economische invalshoek betrokken bij de Haagse opwaardering van de binnenstad.

Geloof in nieuw elan groeit

Hoe zorg je ervoor dat mensen het winkelcentrum van Den Haag met plezier bezoeken? Aan deze doelstelling heeft de gemeente Den Haag de afgelopen twee decennia heel hard gewerkt. In 2004 bleef het Haagse winkelhart qua omzet nog duidelijk achter bij de drie andere grote steden. Die achterstand was in 2011 ingehaald. Van Dam: "Ondanks de crisis en de concurrentie van webwinkels blijft de omzetontwikkeling in de Haagse binnenstad in de plus en stijgt ook

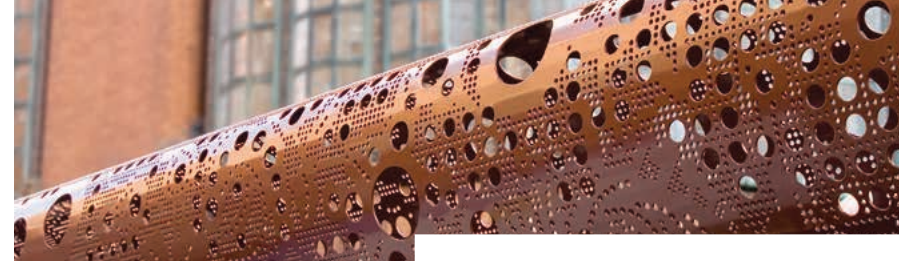
het aantal bezoekers. Oude beelden van een onaantrekkelijk centrum met een onduidelijke routing en grote verkeersdrukke vervagen. De attractieve waarde neemt zienderogen toe nu de bouw- en herinrichtingsplannen hun voltooiing naderen, waarbij het (groot)winkelaanbod groeit. De mensen gaan er echt in geloven.”

Autoluw en toch ‘voor de deur’ parkeren...

In 1989 verscheen de nota ‘De Kern Gezond’. Van Dam: “Daarin etaleerde de gemeente een integrale visie om de binnenstad aantrekkelijker te maken. Met alle aandacht voor het verblijfs- en vestigingsklimaat, de inrichting van de openbare ruimte en niet in de laatste plaats een goede afwikkeling van verkeersstromen.” De nota maakte onder meer korte metten met de te grote verkeersdrukke in het centrum en als gevolg daarvan een verslechterde luchtkwaliteit. De hele binnenstad moest opnieuw worden ingericht, met alle ruimte voor voetgangers en fietsers, maar niet voor auto’s, bussen en trams.

Ook al is de binnenstad nu autoluw, dat wil niet zeggen dat dit stadsdeel slecht met de auto is te bereiken. Volgens het verkeerscirculatieplan van 2009 gebeurt parkeren in de binnenstad

voortaan in parkeergarages en in veel mindere mate ‘langs de stoeprand’. Kleemans: “We leiden het doorgaande verkeer nu over een als stadsroute fungerende binnenring. Van daaruit vind je makkelijk je weg naar de diverse binnenstedelijke parkeergarages.” In zekere zin kunnen de mensen zelfs in de Grote Marktstraat tot voor de deur parkeren. Althans in de ondergrondse parkeergarage, die in 2004 samen met de tramtunnel onder deze winkelboulevard in gebruik werd genomen. “Zo kun je dus midden in het voetgangersgebied met gemak

in de parkeergarage een nieuwe koelkast in je auto laden.” Dit alles heeft een positief effect gehad op de luchtkwaliteit, terwijl het nu van elkaar gescheiden bestemmingsverkeer en doorgaande verkeer veel beter doorstroomt.

Kleemans: “Je zou de herinrichting van de Grote Marktstraat kunnen zien als de afronding van de nota De Kern Gezond. De prijsvraag voor het ontwerpen ervan werd gewonnen door architecte Lana du Croq van het Rijswijkse Architectenbureau Ellerman Lucas Van Vugt (ELV).” Du Croq kwam met het idee om de winkelboulevard de uitstraling van een chique balzaal mee te geven. “Dat betekent dat het maaiveld zoveel mogelijk vrij blijft van obstakels. Dus geen plantenbakken, bloemenstalletjes, kiosken of welke ambulante handel dan ook. Wel banken met daarin geïntegreerde afvalbakken. Verder rekent het ontwerp op het winkelend publiek dat voor een permanent levendig beeld gaat zorgen.”

Maatwerk in bestrating en straatmeubilair

De aankleding van de Grote Marktstraat gaat veel verder dan standaard toepassingen. Du Croq ontwierp unieke elementen, die

toch gewoon moeten voldoen aan strenge veiligheidseisen, die gebruiksvriendelijk en slijtvast moeten zijn. Zij liet zich inspireren door de vroege Haagse Hofmode en in het bijzonder door de overdadige kantpatronen in de jurken van destijds. Dat laatste zie je terug in het meubilair en de bestrating. Zo komen er – in goed overleg met een klankbordgroep van omwonenden en ondernemers - stalen banken in gedekt rood, semi transparant gemaakt door daarin een kantpatroon uit te frezen. Deze banken gaan de hekwerken bij de drie ingangen naar ‘het Souterrain’ met de tramtunnel en ondergrondse parkeergarage vervangen. Het is meteen een mogelijkheid minder om je fiets aan vast te maken. De staalplaat van de bijbehorende, geïntegreerde afvalbakken krijgt hetzelfde nu in laser gesneden kantpatroon. Iets wat ook weer terugkomt in de toplaag van natuursteen van de speciaal ontwikkelde chique Terrazzo betontegels. Deze zorgen voor een unieke en decoratieve loper, aan weerszijden geflankeerd door de voor de Haagse binnenstad zo bekende mangaanklinker waar ook de zijstraten mee zijn bestraat. Het gehele plaveisel ligt op een extreem sterke fundering, toch maar 80 centimeter gescheiden van de tramtunnel. Geen enkel probleem om daar de voertuigen

van bijvoorbeeld leveranciers, nood- en hulpdiensten en de gemeentelijke reiniging overheen te laten rijden.

Kroonluchters imponeren en structureren

Echte blikvangers worden de enorme kroonluchters, die halverwege en aan beide uiteinden van de Grote Marktstraat komen te hangen, met daar tussenin 42 stuks aan strengen hangende verticale lampen. Ze zijn tegelijkertijd bedoeld als belangrijke oriëntatiepunten voor het winkelend publiek. Kleemans: “Het ontwerpen ervan heeft nog aardig wat voeten in de aarde gehad, maar we zijn er technisch en esthetisch gezien uit. Het wordt een rank en transparant buizenstelsel, dat aan weerszijden aan de gevel wordt verankerd. Met als bijzonderheid dat we met de geïntegreerde energiezuinige led-verlichting allerlei bijzondere kleur- en lichteffecten kunnen bereiken. Kleemans benadrukt dat die unieke, luxe uitstraling mede te danken is aan de EFRO-bijdrage aan dit project. “Nergens in de wereld zie je zulke mooie kroonluchters. Samen met de opvallende bestrating en het extravagant ogende straatmeubilair maken we nu precies het gewenste verschil: we verheffen ons boven

de middelmaat.”

De prachtige inrichting van de Grote Marktstraat stelt extra hoge eisen aan beheer en onderhoud, waarvoor een apart plan is ontwikkeld. Dat gaat veel verder dan vegen en het legen van afvalbakken. Er wordt zelfs extra geld gereserveerd voor het verwijderen van kauwgom. Iets wat nergens anders in de stad gebeurt.

De fiets in de Grote Marktstaat is een

verhaal apart

De doorgaande fietsroute in de Grote Marktstraat blijft bestaan. Fietsers blijven welkom, bromfietzers worden geweerd. “De inpassing van de fietsstrook heeft de gemeenteraad nog behoorlijk beziggehouden”, aldus Kleemans, want hoe zorg je dat voetgangers en fietsers elkaar niet in de wielen rijden. De fietsstrook krijgt nu niet alleen een afwijkend plaveisel, hij komt ook net iets dieper te liggen dan de rest van de bestrating. Geparkeerde fietsen in de Grote Marktstraat zijn niet langer gewenst. Nog los van het esthetisch oogpunt, is een vrije doorgang zonder rondslingerende fietsen ook uit praktische overwegingen een essentiële randvoorwaarde. Winkels en horeca moeten probleemloos kunnen worden bevoorraad en voor politie en brandweer blijft de Grote Marktstraat een hoofdroute. Kleemans: “Om te beginnen zorgen we er voor dat je nergens je fiets aan vast kan maken. Verder bieden we voldoende bewaakte, gratis fietsenstallingen aan en zo lang deze nog niet gereed zijn zorgen we voor voldoende tijdelijke stallingsplekken.

Meer vierkante meters en de bal gaat rollen

Van Dam: “Het plan om de Grote Marktstraat internationale allure te geven heeft zeker bijgedragen aan de animo van ondernemers om zich (weer) in het Haagse centrum te vestigen en om in panden te investeren.” Essentieel is echter een goed vestigingsklimaat en daar heeft Den Haag heel gericht aan gewerkt. Een van de voorwaarden is een goede routing, zodat het winkelend publiek probleemloos zijn weg vindt, zich overal prettig voelt en dus langer in het winkelgebied blijft. “We hebben nu een compact voetgangersgebied voor elkaar, dat één geheel vormt en waar het gevoel van veiligheid terug is. Of je nu linksom of rechtsom gaat, er zijn vele leuke en logische winkelrondjes te maken.” Verder heeft de gemeente heel gericht ingezet op het vergroten van het winkelvolumen in de Grote Marktstraat, een toplocatie voor winkeliers. Door plekken voor nieuw- en verbouw aan te wijzen en herontwikkelingsplannen van eigenaren te ondersteunen. “Die grote winkelformules willen alleen maar daar zitten waar de bereikbaarheid goed is, waar de meeste mensen lopen, waar al een gevarieerd en aantrekkelijk grootwinkelaanbod is én waar ook voor hen

voldoende vierkante meters beschikbaar zijn.” Met als resultaat dat verschillende projectontwikkelaars flink aan het bouwen en verbouwen zijn gegaan. Dat heeft in de Grote Marktstraat geleid tot een toename van tussen de 30.000 en 40.000 m2 winkeloppervlak. Volgens een voorzichtige inschatting is het private investeringsvolume meer dan 200 miljoen euro, een veelvoud van de gemeentelijke investering. Van Dam benadrukt ook dat alle inspanningen circa 600 nieuwe arbeidsplaatsen hebben opgeleverd.

Spraakmakend door zijn eigentijdsheid is de in aanbouw zijnde Nieuwe Haagse Passage die de bekende Passage uit 1885, een Nederlands UNESCO-monument, vanaf de Spuistraat verbindt met de Grote Marktstraat. Andere grote panden ondergaan ingrijpende verbouwingen, zoals Sijthoff City tegenover de al uitgebreide Bijenkorf. Met op de andere hoek een geheel nieuw gebouw, de Markies waarin Marks & Spencer is teruggekeerd. Op de hoek met het Spui komt Primark in de nieuwbouw Amadeus. Samen met nog enkele grote bouwprojecten in de directe omgeving is het Haagse centrum zeer gewild geraakt bij investeerders en ondernemers en ontstaat een sneeuwbaaleffect.

Winkelend publiek brengt imposante balzaal tot leven

Kleemans: “Met het ophangen medio 2015 van de enorme kroonluchters is de herinrichting van de Grote Marktstraat een feit. Op dat moment zijn ook de grote nieuw- en verbouwprojecten aan deze winkelboulevard gereed. Daarmee vallen de laatste puzzelstukken ter completering van de nieuwe binnenstad in elkaar.” Zo blijkt de chique herinrichting te passen in een veelomvattender opgave: het creëren van een

Herinrichting Grote Marktstraat Den Haag
Totale projectkosten: € 6.059.128
Bijdrage KwW: € 1.698.976
Website: www.denhaag.nl

excellent verblijfs- en vestigingsklimaat. En dat is Den Haag gelukt. Het winkelend publiek in de Grote Marktstraat is al sterk toegenomen. Het zijn de mensen die de gedroomde balzaal van de hofstad verder tot leven gaan brengen.

14. Buurt kan eindelijk het dak op -groen walhalla bovenop winkelcentrum -

‘Dakpark Rotterdam’ is met 1200 meter lengte bovenop winkels een van de grootste openbare dakparken in Europa. Dit recreatief hoofddekkel bevindt zich op negen meter hoogte, boven op een winkelstrip met ‘big shops’ in Rotterdam-Delfshaven. Trekkers zijn een speelse watertrap, een wokrestaurant in een grote kas, een mediterrane tuin, een buurtuin en een spectaculaire speeltuin. Bijzondere kenmerken: driedubbel grondgebruik, integratie in een essentiële waterkering en een structurele privaat-publieke samenwerking. Met een belangrijke en vooral ook blijvende rol voor de bewoners uit de wijk. Projectmanager Karlien Stroeve van de dienst Stadsontwikkeling van de gemeente Rotterdam vertelt over het verloop van dit project.

Unieke publiek-private samenwerking

Het idee voor een dakpark bovenop bebouwing ontstond in 1998. Wat volgde was een lang en intensief planproces waarbij bewoners, gemeentelijke diensten en later ook ontwikkelaar Dura Vermeer nauw samenwerkten. Dat resulteerde in november 2011 in de opening van een kilometer lange winkelstrip: ‘Bigshops Dakpark’. Een langgerekt gebouw aan de oostzijde, aan de Vierhavensstraat. Deze straat

maakt onderdeel uit van het tracé van de Parklane, een representatieve groene invalsweg voor het westelijk deel van Rotterdam. De winkelstrip biedt ‘een kilometer winkelprezier’ en is 40 meter diep, met daar bovenop over de hele lengte een parkeergarage voor 750 auto’s. Na oplevering van het gebouw kon de aanleg van het dakpark beginnen. In de zomer van 2013 volgde de officiële opening van het middendeel van het park. Karlien Stroeve: “De bewoners konden niet langer wachten en wilden ook graag de directe oversteek naar de winkels kunnen maken.” In de zomer van 2014 is de parkaanleg geheel afgerond, waarbij Stroeve opmerkt dat het bestemmingsplan nog toestaat dat aan beide uiteinden – die in projecttermen ‘de Kop’ en ‘de Staart’ worden genoemd, een gebouw komt. “Door de economische crisis hebben zich hiervoor nog geen investeerders gemeld.”

Twee wensen, één gedachte

Het dakpark verenigt twee wensen: een park voor de omringende wijken en nieuwe bedrijvigheid in het stadshavensgebied. Sinds 1998 zetten bewoners van de Rotterdamse ‘aandachtswijken’ Bospolder en Tussendijken zich in voor de komst van een wijkpark. Dat zou er komen volgens het stadsbestuur, zodra

de kans zich zou voordoen. Stroeve: “In dit dichtbebouwde, multiculturele stadsdeel was een ernstig gebrek aan groene buitenruimte. De wijkbewoners hadden ook veel last van prostitutie en drugsoverlast als uitvloeisel van een naburige gedoogzone voor prostituees.” De tippelzone verdween en de kans voor een groene buitenruimte kondigde zich aan: er zou een rangeerterrein voor goederentreinen vrijkomen aan de Vierhavensstraat. Van de deelgemeente mocht dit hoofdzakelijk groen worden ingevuld, maar grondeigenaar Havenbedrijf prefereerde havengerelateerde bedrijfsruimtes. Stroeve: “Zowel bewoners als Havenbedrijf hielden vast aan hun wens. Dus moest er jarenlang worden onderhandeld, totdat de voorwaarde van havengebonden bedrijven op een gegeven moment achterhaald bleek. Niet in de laatste plaats omdat toen de Tweede Maasvlakte als alternatief in zicht kwam. Het nieuwe uitgangspunt werd perifere detailhandel, met als thema grootschalige woon- en vrijetijdswinkels én een grote supermarkt. Een logische ‘tweede keus’, want de locatie ligt dicht bij een uitvalsweg van de A20, is prima bereikbaar met het openbaar vervoer met bovendien op loopafstand een dichtbevolkt woongebied.

Driedubbel grondgebruik

De weg was nu vrij voor het realiseren van een combinatie: op de begane grond een winkelcentrum met daar bovenop een park.” Daarmee werd de kiem gelegd voor Dakpark Rotterdam, uniek in Europa en een mooi voorbeeld van meervoudig ruimtegebruik. Strikt genomen gaat het zelfs om driedubbel ruimtegebruik.

In de planvorming moest een aantal hoogstandjes worden verricht om alles in

goede banen te leiden. Een tegenvaller was de vervuilde grond rondom de oude sporen. Moest er gesaneerd worden of kon de grond worden ingepakt? Gekozen werd voor het grotendeels veilig inpakken. Slechts op enkele plekken hoefde de grond te worden afgevoerd. Stroeve: “Die opslag van (licht) vervuilde grond noemen we de eerste vorm van ruimtegebruik. Het winkelcentrum van 25.000 m2 met parkeerdek is de tweede functie, met het dakpark als derde gebruiker van dezelfde ruimte.” De gemeente Rotterdam nam de grondsanering en het dakpark op zich. Dura Vermeer realiseerde – als prijswinnaar - de ontwikkeling van het vastgoed.

Tijdelijke kink in de kabel

Een volgende uitdaging was de dijk aan de westkant, die als primaire waterkering geïntegreerd moest worden in het dakpark. Stroeve: “Dat betekende veel overleg met het Hoogheemraadschap en de restrictie, dat we in een deel van de grond niets mochten doen met kabels, leidingen of drainage, laat staan dat we daar iets mochten bouwen.” De overdekte expeditiestraat aan de achterkant van de winkels bevindt zich nog net in de invloedssfeer van het dijklichaam, maar mocht toch gehandhaafd blijven vanwege de geringe

belasting. Dit komt alle partijen ten goede, want het laden en lossen wordt zo aan ieders oog onttrokken.

Op een gegeven moment lagen de bouwwerkzaamheden stil vanwege een verzakte stadsverwarmingsleiding uit 1987. Deze bleek in minder goede staat dan gedacht. “Het is de hoofdaansluiting voor de binnenstad, waardoor we met deze kink in de kabel heel voorzichtig moesten omgaan. Bouwwerkzaamheden bleken uiteindelijk niet de oorzaak. Toch werd voor alle zekerheid met minder zwaar materieel gewerkt, maar de aanleg van het dakpark kon doorgaan.

Zestien voetbalvelden groot

En zo kreeg de buurt na vijftien jaar volhouden een wijkpark, maar liefst 1200 meter lang en 85 meter breed. Een imposant stedelijk park, dat grofweg zestien voetbalvelden beslaat en met een aflopend talud met het gezicht naar de wijk ligt. Aan die kant liggen de hoofdingang en verspreid nog enkele trapopgangen. De bewoners speelden al vanaf de voorbereiding een belangrijke rol. Ze vergaderden met en zonder de gemeentelijke diensten en mochten ook meebeslissen welke landschapsarchitect een voorzet voor het park zou mogen doen. Dat werd Buro Sant en Co.

In die fase organiseerde de gemeente zelfs een trip naar Parijs om daar samen met een buurtdelegatie inspiratie op te doen in enkele parken. De gemeentelijke dienst Stedebouw en Volkshuisvesting (dS+V) werkte het voorontwerp verder uit tot een definitief plan. Van belang daarbij waren de door de bewoners opgestelde ‘tien geboden’, waaruit onder meer de wens sprak geen honden toe te laten, een hek rondom te plaatsen en te zorgen voor een goede westelijke ontsluiting, aan de kant van de wijk Bospolder. Het wensenpakket hield ook een mooi, goed onderhouden park in, dat niet alleen ’s zomers maar ook ’s winters veel gebruikt zou worden. Het moest zowel romantisch en intiem als ‘groots en wijds’ worden. Het resultaat is een prachtige mix met veel groen, bomen en struiken, mooie wandelpaden, ruime grasvelden waar mensen kunnen picknicken, zonnen en barbecueën op de stenen barbecueplaten, maar ook met besloten plekjes en veel bankjes.

Sjorbanden maken bomen stormvast

Een park bovenop een gebouw stelt specifieke bouwkundige eisen. Alles moest uit de kast worden gehaald om er een echt park mét bomen van te maken, want dat was wat de buurtbewoners graag wilden. “Bij het oostelijk

deel van het park dat op de winkels rust, draaide alles om de maximaal toelaatbare belasting en de waterdichtheid,” vertelt Stroeve. “En alles moest ook publiek-privaatrechtelijk waterdicht worden vastgelegd.” Het vereiste een gedegen studie naar het juiste type groen, maar ook naar de juiste ondergrond. Hoe houd je water vast, maar niet te veel? Welk soort beplanting is geschikt. “De ondergrond op het betonnen dak is een technisch hoogstandje op zich, met de circa tien verschillende lagen die samen een meter dik zijn. Tussen de

vierde en vijfde laag loopt de grens van het eigendom. Vanaf de vijfde laag draagt de gemeente de verantwoordelijkheid, daaronder de gebouweigenaar.” Die ondergrond bestaat onder meer uit piepschuim als licht funderingsmateriaal, kunststof wapening, een drainagemat, een worteldichte laag en zelfs ‘oase’ waar je normaliter kerststukjes mee maakt. En natuurlijk aarde, waarvoor hele speciale grond is gebruikt met een laag gewicht en een groot vochtvasthoudend vermogen. “Er zijn zelfs speciale bomen gekweekt die juist in de breedte wortelen en niet in de diepte. En omdat het flink kan waaien op negen meter hoogte zijn de bomen met sjorbanden stormvast gemaakt aan een dubbele mat van betonijzer. Waarbij de wat zwaardere bomen precies boven op een betonnen kolom van het gebouw staan.”

Kruiden plukken voor thuis

Boven de winkels is het park op zijn hoogst: negen meter. Halverwege de lange rij winkels is er vanaf die kant één opgang naar het middendeel van het park, per trap of per lift. Vanaf de kant van Bospolder-Tussendijken gezien, kabbelt in de zomer het water langs de watertrap naar beneden, waarmee het de bezoekers naar de zomerse attractie bovenaan

de trap lokt: de bedriegertjes. Dit waterfestijn voor de jeugd was al in de eerste zomer van 2013 een enorm succes. Bovenaan de trap sta je ook direct bij de grote glazen kas waarin zich een wok-restaurant bevindt. Deze ranke behuizing is tevens bedoeld als orangerie voor het overwinteren van de diverse exotische kuipplanten als oleanders en palmen. Stroeve: “De EFRO-bijdrage van twee miljoen euro gaf ons de nodige ruimte om niet alleen de meerkosten van ‘een park op hoogte’ te kunnen opvangen, maar ook om extra’s te bieden die je in een doorsnee park niet vindt.” Zo is de aanleg van de mediterrane tuin zeker niet doorsnee. Met mooie natuursteen, een pergola met druiven en blauwe regen en een grote kruidentuin met mediterrane kruiden. “Dat doet de mensen aan hun land van herkomst denken, met als leuk detail dat iedereen kruiden mag plukken voor thuis. “Ook waan je je in de zogenaamde warmtekamer in zuidelijker oorden. In deze ommuurde, windvrije tuin met picknickbanken kun je al snel buiten zitten, want de speciale stenen houden de warmte extra lang vast. Iets waar ook de tropische beplanting wel bij vaart.” Verderop aan de kant van het Hudsonplein is er de buurttuin, omzoomd door prachtige, oude fruitbomen en fruitstruiken. Stroeve vertelt

Inrichting Dakpark Rotterdam
Totale projectkosten: € 5.680.000
Bijdrage KvW: € 2.014.457
Website: www.rotterdam.nl/dakpark

dat de gemeente daarvoor alleen maar het voorbereidend werk heeft gedaan: het terrein in orde gemaakt en een toilet geplaatst. Verder zoeken de bewoners het letterlijk zelf uit, wel onder deskundige begeleiding en met een beschikbaar gesteld budget. “Dit blijkt een enorme stimulans om de sociale betrokkenheid te verhogen.”

Bijzondere speeltuin

Stroeve spreekt tot slot met veel enthousiasme over de wel heel bijzondere speeltuin, die in het voorjaar van 2014 open gaat voor de buurtkinderen. Deze vervangt de oude speeltuin in de wijk. “Uniek aan de nieuwe speeltuin is dat we goed gebruik maken van de hoogteverschillen van het dakpark. Om langs het talud een glijbaan aan te leggen ligt voor de hand, maar heel leuk is ook de acht meter lange speelrivier die als een bergrivier langs de dijk naar beneden kronkelt. Kinderen kunnen door het water waden en zelfs met schuifjes de waterloop veranderen.” De speeltuinvereniging is beheerder en houdt toezicht vanuit een toezichtloge. Dit onderkomen is in het dijklichaam gebouwd, inclusief toiletten en een ruimte om te schuilen tegen de regen. Het dak van het gebouwtje vormt een trap

die ook dienst doet als tribune. Kinderen die hierlangs naar boven klimmen komen onderweg achtereenvolgens een vliegend tapijt, een kruipbuis door de aarde, een uitkijktoren en een kabelbaan tegen, terwijl er voor de hele kleintjes beneden onder andere een waterpaddenstoel is bedacht. Die ‘tribune’ is ontworpen als ontmoetingsplaats voor ouders en kinderen. Van daaruit kan het spelende grut goed in de gaten worden gehouden.

Verzekerd van een goede toekomst

Om een mooie toekomst van het dakpark veilig te stellen, ondertekenden Winkeliersvereniging Bigshops Dakpark, Stichting Dakpark (bewoners), gemeente en deelgemeente een samenwerkingsverklaring. Actieve wijkbewoners onderhouden en beheren sindsdien het park, samen met de gemeente. De buurtouders verzorgen het ‘Dakpark toezicht’, waarbij ze in voorkomende gevallen snel kunnen terugvallen op de gemeente. Zij zorgen er voor dat om zeven uur ’s ochtends de hekken van het Dakpark Rotterdam worden geopend en zien toe op een goed gebruik ervan.” Al met al een geslaagd ‘vergroend bouwproject’, dat laat zien dat groen een wezenlijk onderdeel van een bouwplan kan zijn. En dat het dus veel meer is dan ‘een leuk boompje hier, een mooi struikje daar’. In de volle overtuiging dat dit het leefklimaat in dit specifieke Rotterdamse stadsdeel meer dan ten goede komt.

Meer over Emmaus

Emmaus Domstad is geïnspireerd door het gedachtegoed van de Franse priester Abbé Pierre, de grondlegger in 1949 van de wereldwijde Emmaus beweging. In Nederland is Emmaus op ruim twintig locaties te vinden. Alle zijn aangesloten bij de Federatie Emmaus Nederland en Emmaus Internationaal. De missie van Emmaus Domstad is, in navolging van het Manifest van deze beweging, de volgende:

- Ieder mens heeft recht op een woonplek, werk en op volwaardige deelname aan de maatschappij, ongeacht geslacht, ras, geloof of afkomst.
- We hebben zelf een taak bij het realiseren van dit doel.
- Iedereen heeft vaardigheden waarmee hij/zij een waardevolle bijdrage kan leveren aan Emmaus Domstad.
- We moeten zelf op een duurzame manier samen wonen en werken. Zodat we onze aarde niet overbelasten.
- We moeten strijden tegen armoede, overconsumptie en overbelasting van het milieu.

15. Utrechtse kringloopwinkel dient vele doelen - Overvecht is sociaal bolwerk rijker -

Zomaar dertig jaar lang een voormalige parkeergarage onder een flatgebouw in bruikleen geven. Dat deed woningcorporatie Bo-Ex die de Stichting Emmaus Domstad de ruimte gaf om een al bestaand breng- en sorteerpunt voor gebruikte goederen uit te bouwen tot een grote kringloopwinkel. Jan van Dam, algemeen coördinator van deze Utrechtse stichting vertelt met veel passie over wat zoiets 'simpels' als een nieuwe kringloopwinkel aan voordelen oplevert: voor de mensen, de buurt, de werkgelegenheid én voor het milieu. Precies waar Emmaus voor staat.

Stichting Emmaus Domstad heeft een kringloopwinkel in Lombok en een woonwerkgemeenschap annex kringloopwinkel in Parkwijk (Leidsche Rijn). Omstreeks september 2014 opent Emmaus een nieuwe kringloopwinkel in Utrecht Overvecht. Op dezelfde plek begon Emmaus twaalf jaar geleden al met de 'Retourshop'.

Hergebruik parkeergarage

De samenwerking van Emmaus Domstad met de corporatie Bo-Ex en het gemeentelijk wijkbureau Overvecht startte in 2002. Samen zorgden zij ervoor dat Emmaus een deel van

een onveilige open parkeergarage mocht gaan gebruiken als breng- en sorteerpunt van tweedehands goederen. Daarvoor werd de begane grond onder een woongebouw van drie hoog gedeeltelijk dichtgemaakt en omgebouwd. Wat de buurtbewoners vooral 's avonds een onveilige en onprettige plek vonden, werd al een stuk leefbaarder nadat Emmaus hier met de Retourshop was gekomen. De vrijwilligers van Emmaus maakten er, onder professionele leiding, een goed draaiend innamepunt van. De gesorteerde afgedankte spullen vonden via de kringloopwinkel in Lombok een nieuwe bestemming.

Waarde teruggeven aan spullen én mensen

De achtergronden van de Emmaus-medewerkers zijn heel verschillend, maar ze hebben gemeen dat ze kansarm zijn op de arbeidsmarkt. Jan van Dam: "Sommigen zijn eenzaam, anderen hebben een psychische of psychosociale beperking. Ze hebben een taakstraf, schulden, een taalachterstand of een combinatie van dit soort problemen. En of ze nu dak- of thuisloos zijn of ex-gedetioneerde, het gaat ons om mensen die om allerlei redenen minder kansen hebben op een zinvol bestaan. En als daarin een paar idealistische vrijwilligers

uit de buurt meedraaien, die wel een baan of huishouden hebben, dan ontlast dat ons weer in de begeleiding. Terwijl deze mensen ook weer van het doorzettingsvermogen van de kansarmen leren.” Hij vervolgt dat Emmaus waarde teruggeeft aan wat is afgedankt. Die waarde wordt aan spullen teruggegeven, maar vooral aan de mensen die vrijwillig bij ze werken. “Structuur en werkritme en ‘het onder de mensen zijn’ doen echt wonderen. Daarbij proberen we de mensen dát werk te laten doen waar ze goed in zijn. Zo krijgen ze het gevoel dat ze nodig en nuttig zijn, dat ze echt iets toevoegen. En dat is dus nuttig werk en geen werk dat we speciaal voor ze verzinnen. Voor een aantal mensen is het bijna een levensvervulling om bij ons te werken.” Toch krijgen de medewerkers geen vrijwilligersvergoeding, maar ze lunchen wel gratis mee en ze kunnen de spullen met personeelskorting kopen.

Van Dam is er duidelijk over: “We willen niet structureel leunen op subsidies, vooral ook omdat we als sociaal ondernemer vrij willen zijn in de keuzes die we maken. We houden dus per definitie onze eigen broek op. Dan kunnen we ook helemaal zelf bepalen welke mensen we bij ons een kans bieden. We willen voorkomen

dat we mensen moeten wegsturen omdat een bepaald overheidspotje ineens op is.”

“Hoewel we in principe financieel onafhankelijk zijn, konden we de ruim 400.000 euro voor de uitbouw tot een nieuwe kringloopwinkel inclusief de inrichting onmogelijk in een korte tijd zelf opbrengen. In dit specifieke geval waren we dan ook zeer blij met financiële steun van derden. Toch hebben we zelf met een ton een forse bijdrage geleverd aan de verbouwing en inrichting.” Behalve de steun van Bo-Ex en

een bedrag uit het ‘krachtwijkenpotje’ van de gemeente, heeft ook een tiental particuliere fondsen in de buidel getast. “Tot slot waren we erg blij met de ruim 120.000 euro aan EFRO-geld, waarmee de dekking van de begroting rond was.”

Pracht-, kracht- maar probleemwijk

Van Dam: “We zouden het graag anders zien, maar onze organisatie is nog steeds hard nodig om kansarme mensen vanuit diverse achtergronden een steuntje in de rug te geven.” De redenen om destijds de Retourshop in de wijk Overvecht te starten zijn helaas nog steeds actueel. “En dat zal nog geruime tijd het geval zijn”, aldus Van Dam, “want veel wijkbewoners in Overvecht leven op of onder het bestaansminimum en hebben ook geen plek waar zij nuttig bezig kunnen zijn.” De werkloosheid in deze ‘kracht-, pracht- maar probleemwijk’, zoals hij het noemt, is dan ook hoog. Zo ontstond in 2012 de gedachte om het inbrengpunt van gebruikte goederen om te bouwen tot een volwaardige kringloopwinkel onder de nieuwe naam Emmaus Overvecht. En weer zetten dezelfde initiatiefnemers van het eerste uur er gezamenlijk de schouders onder. Het gaat nu om een veel rigoureuze

verbouwing tot een winkel van 450 m2 met een breng- en sorteerruimte van 150 m2.

Het plan uit de doeken

Voor de verbouw tot kringloopwinkel krijgt Emmaus alle medewerking van eigenaar Bo-Ex. De architect die het plan voor een vriendenprijs uitwerkte mag de bergingsruimte voor de huurders die erboven wonen, zodanig verplaatsen dat een mooie aangesloten verkoopruimte ontstaat. Die verplaatsing komt, ruimhartig, in zijn geheel voor rekening van Bo-Ex. Daarvoor moesten ook nog een aantal binnenmuren worden gesloopt. Het uitgangspunt van de verbouwing is om zoveel mogelijk intact te houden. Lukt dat niet dan wordt geprobeerd om zoveel mogelijk van de gesloopte onderdelen te hergebruiken. In het plan worden de nog overgebleven donkere, vuile parkeernissen aan de buitenrand bij de binnenruimte getrokken. Door de hele plint van het gebouw rondom dicht te maken en aan de straatkant van een uitnodigende glazen winkelpui te voorzien, kan straks met recht van een ware metamorfose worden gesproken.

Een patchwork van winkeltjes

“Samen met onze medewerkers hebben we

ons over de inrichting en logistiek van de winkel gebogen. Het wordt een hele mooie inrichting, die uit verschillende compartimenten gaat bestaan. Dat heeft alles te maken met de dragende muren, die moesten blijven staan. Dus hebben we van de nood een deugd gemaakt en heeft de architect er een patchwork van winkeltjes van gemaakt dat samen een kleurrijk en logisch geheel vormt. Ieder compartiment krijgt een eigen karakter en assortiment: elektrische apparaten, serviesgoed, meubels, boeken, kleding, etc.”

Tweede woongroep

Op termijn heeft Emmaus Domstad het plan om met de inkomsten van beide kringloopwinkels, in Lombok en Overvecht, een tweede woongroep op te zetten met tien tot twaalf mensen. “Deze is vooral bedoeld voor diegenen die geen thuisgevoel kennen, nauwelijks sociale contacten hebben en zeker geen werk. Voor de mensen uit zo’n woongroep kunnen we dan kost en inwoning, verzekeringen, zakgeld en andere levensbehoeften betalen.” Het blijkt dat Emmaus ook anno 2014 nog iedere week een verzoek krijgt voor een plek in hun woongroep. “En dan moeten we helaas nee verkopen, want we zitten vol in Parkwijk. Eigenlijk is er vraag

naar wel twee tot drie extra woongroepen, iets wat we ook van onze Emmaus-collega’s in het land horen.”

De sociale revenuen van een kringloopwinkel

Het is overweldigend om te beseffen hoeveel effect de komst van een ‘simpele kringloopwinkel’ kan hebben. Dat begint al bij de milieuwinst, omdat Emmaus met zijn kernactiviteit ervoor zorgt dat er veel minder

wordt weggegooid. Daardoor kunnen meer goederen en grondstoffen worden hergebruikt. Verder verdubbelt met de winkel het aantal werk(ervarings)plaatsen. Zijn in de Retourshop vijftien mensen actief, in de kringloopwinkel in Overvecht is er straks ten minste plek voor dertig mensen. “De meesten zijn uit de wijk zelf en misschien zelfs wel uit de flat erboven. Ze melden zich zelf aan of worden door bijvoorbeeld een vrijwilligersorganisatie naar ons doorverwezen.” De komst van de winkel brengt ook een nieuw soort werk voor de mensen met zich mee: op de winkel passen, deze mooi inrichten, goederen prijzen, de klanten helpen... “De ervaring leert dat een Emmauswinkel, meer dan de Retourshop doet, al snel een sociaal middelpunt in de wijk is. Zo’n winkel trekt heel veel mensen uit de buurt, alleen al vanwege het loopje. Dat zagen we al in Parkwijk en Lombok. Daar lopen mensen soms wel drie tot vier keer per week binnen om een praatje te maken. Misschien dat ze ook iets kopen, maar dat hoeft niet. Je ontmoet je burens vaker in een van onze kringloopwinkels dan in het trappenhuis van je flat.” Daarmee zorgt Emmaus voor meer binding in de wijk. Terwijl diezelfde winkel voor een leefbaarder en veiliger omgeving zorgt. Alleen al een aantrekkelijke plint van het gebouw doet

wonderen; de dagelijkse activiteiten in en rond de winkel doen de rest.

Oude computers als zoete broodjes over de toonbank

Naast de verbetering van het sociale klimaat draagt Emmaus ook bij aan het bestrijden van armoede. “De middelen van de gemeente voor armoederegelingen lopen terug en wij bieden goede producten aan tegen 10 tot 25% van de nieuwprijs. Wat dat betreft was de gemeente ook heel tevreden met onze nieuwe winkel.” Een mooi voorbeeld is de onlangs toegenomen verkoop van oude computers bij Emmaus in Parkwijk. Een product dat steeds meer tot de hedendaagse basisbehoeften van een mens is gaan horen. Emmaus voorziet deze computers van het gratis besturingsprogramma Linux. Van Dam: “Sinds Microsoft het besturingsprogramma Windows XP niet meer met updates ondersteunt is er een ware run op deze aangepaste computers voor ongeveer 40 euro gekomen. Voor die tijd verkochten we nog maar weinig computers, maar door het XP-verhaal hebben we er nu toch een mooie draai aan kunnen geven.”

Unique selling point

Winkelcentrum Overvecht zit direct bij de

Kringloopwinkel Emmaus Overvecht

Totale projectkosten: € 424.560

Bijdrage KwW: € 122.310

Website: www.emmaus-utrecht.nl

kringloopwinkel om de hoek. Concurrentie van die kant komt vooral van non-food discount ketens als Action en Zeeman. Volgens Van Dam onderscheidt het aanbod van Emmaus zich van deze publiekstrekkers door een gevarieerder aanbod, concurrerende prijzen, grotendeels kwalitatief betere producten en een andere winkelbeleving. Winkelen bij Emmaus is ook avontuurlijker omdat verzamelaars van antiek, curiosa of vintage hier hun unieke aankopen kunnen doen. En er kunnen ook tegen een heel aantrekkelijke prijs nieuwe spullen tussen zitten.” Wat de kringloopwinkel vooral onderscheidt van de concurrenten is onze maatschappelijke bewogenheid. Dat is ons unique selling point”, beseft Van Dam. Vandaar dat Emmaus nu met een kunstenaarsgroep werkt aan een duidelijk verhaal naar buiten. Om dat engagement voor passanten beeldend uit te dragen op het winkelpand. “Zij moeten gegrepen worden door wat wij hier doen, waarmee we de mensen verleiden bij ons te kopen en niet bij de concurrent.” Potentiële klandizie is er in deze krachtwijk genoeg en ook Emmaus als organisatie is al vertrouwd bij het Utrechtse publiek. De kracht zit in de missie en het is moeilijk om daar geen sympathie voor te hebben.

